

KOMUNICIRANJE GRAĐANSKIH PROTESTA I JAVNE ODGOVORNOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI:

Studija slučaja

UREDнице: Sanela HODŽIĆ
Mojca PAJNIK

**KOMUNICIRANJE GRAĐANSKIH PROTESTA
I JAVNE ODGOVORNOSTI
U BOSNI I HERCEGOVINI:
Studija slučaja**

Naslov: KOMUNICIRANJE GRAĐANSKIH PROTESTA I
JAVNE ODGOVORNOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI: Studija slučaja

Za izdavača: Ines BAMBURAC ALIBAŠIĆ

Izdavač: Fondacija za razvoj medija i civilnog društva "Mediacentar", Sarajevo,
Kolodvorska 3, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina, www.media.ba

Urednice: Sanela HODŽIĆ i Mojca PAJNIK

Autorice: Mojca PAJNIK, Sanela HODŽIĆ, Tijana CVJETIČANIN

Recenzentice: Brankica PETKOVIĆ i Svjetlana NEDIMOVIĆ

Prijevod: Aleksandar BREZAR, Jelena HADŽIOSMANOVIĆ, Ulvija TANOVIĆ

Tehnička urednica: Mirela ROŽAJAC-ZULČIĆ

Lektura: Amela ŠEHOVIĆ

Dizajn: Samira SALIHBEGOVIĆ

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

316.774:323.269.3(497.6)

PAJNIK, Mojca

Komuniciranje građanskih protesta i javne odgovornosti u Bosni i Hercegovini
: studija slučaja / [autor Mojca Pajnik, Sanela Hodžić, Tijana Cvjetičanin] ; [prijevod
Aleksandar Brezar, Jelena Hadžiosmanović, Ulvija Tanović]. - Sarajevo : Fondacija za
razvoj medija i civilnog društva "Mediacentar", 2016. - 191 str. : ilustr. ; 17 x 17 cm

Prijevod djela: Communicating citizens' protests, requiring public accountability. -
Autorice: str. 191. - Bibliografija: str. 165-188 ; bibliografske i druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-584-14-5

1. Hodžić, Sanela 2. Cvjetičanin, Tijana

COBISS.BH-ID 23315718

Ova publikacija je rezultat regionalnog istraživačkog projekta
“Komunikacijske prakse u kontekstu građanskih protesta”,
čiju realizaciju je omogućio Regionalni program za
promociju istraživanja (RRPP) na Zapadnom Balkanu.

Projekt su implementirali Mediacentar Sarajevo,
Škola za novinarstvo i odnose s javnošću i Albanski medijski institut.

www.media.ba

www.rrpp-westernbalkans.net/

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

Regional Research
Promotion Programme | Western Balkans

UNIVERSITÉ DE FRIBOURG
UNIVERSITÄT FREIBURG

RRPP promovira istraživanja u oblasti društvenih znanosti na Zapadnom Balkanu (Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo, Makedonija, Crna Gora i Srbija). Istraživanja u oblasti društvenih znanosti doprinose razumijevanju posebnih potreba za reformama i pomažu u identificiranju dugoročnih implikacija izbora određenih javnih politika. RRPP podržava istraživače pružanjem finansijske podrške istraživačkim projektima, organiziranjem metodoloških i tematskih treninga, kao i kroz omogućavanje regionalnog i međunarodnog umrežavanja istraživača i mentorstva. RRPP programom koordinira i upravlja Međufakultetski institut za Centralnu i Istočnu Evropu (IICEE) pri Univerzitetu u Fribourgu (Švicarska). Program u potpunosti finansira Švicarska agencija za razvoj i saradnju (SDC), Federalni odjel za inostrane poslove.

Stavovi izneseni u ovoj publikaciji su stavovi autora i ne odražavaju nužno stavove SDC-a i Univerziteta u Fribourgu.

SADRŽAJ

Sanela Hodžić i Mojca Pajnik

**KOMUNICIRANJE GRAĐANSKIH PROTESTA:
MOGUĆNOSTI I OGRANIČENJA,
POZIVANJE NA DRUŠTVENE I MEDIJSKE REFORME**

7

Tijana Cvjetićanin

**“REVOLUCIJA JE JEDINA SOLUCIJA”
KOMUNIKACIJSKE PRAKSE ZA VRIJEME
GRAĐANSKIH PROTESTA U BOSNI I HERCEGOVINI**

57

AUTORICE

191

**KOMUNICIRANJE GRAĐANSKIH PROTESTA:
MOGUĆNOSTI I OGRANIČENJA, POZIVANJE NA
DRUŠTVENE I MEDIJSKE REFORME**

Sanela Hodžić i Mojca Pajnik

Uvod

Posljednjih nekoliko godina svjedoci smo prilično velikog broja masovnih protesta u regiji jugoistočne Evrope, na kojima građani pozivaju vlade na odgovornost i izražavaju nezadovoljstvo. Iako protesti ni ranije nisu bili rijetka pojava¹ – pri čemu su se naročito manja protestna okupljanja građana dešavala gotovo stalno u nekim dijelovima regije – protesti održani u periodu od 2013. godine naovamo donijeli su širok spektar komunikacijskih mogućnosti i izazova vezanih za fokus i razmjere protesta, strukturu učesnika, ukupno društveno-političko okruženje, ali i za promjene u tehnološkom okruženju i korištenju medija. Cilj je ove publikacije ispitati komunikacijske prakse tokom nedavnih protesta, pri čemu ističemo da je komunikacija relevantna ne samo u smislu konstruiranja simboličkog polja nego najvećim dijelom zbog svog utjecaja na stvarnu mobilizaciju i ishod društvenih pokreta.

Primjeri protesta obuhvaćeni ovim istraživanjem međusobno se razlikuju po tematskom fokusu i rasponu protestnih aktivnosti, ali, istovremeno, između njih postoje i neke sličnosti u pogledu strukturnih i kontekstualnih okolnosti u kojima je do protesta došlo, te u načinu na koji se odvijala komunikacija tokom protesta. Ovi su protesti bili obilježeni značajnim novinama. U Albaniji su protesti protiv planova za demontiranje hemijskog oružja na teritoriji te zemlje uspjeli izbjeći političku instrumentalizaciju i privukli su veliki broj učesnika. Protesti u Bosni i Hercegovini u februaru 2014. godine također su imali veliki broj učesnika i brzo su tematski prevazišli fokus koji je u početku bio na obespravljenim radnicima, te obuhvatili širok spektar socijalnih pitanja u cijeloj zemlji, a u određenoj mjeri su prešli i etničke granice. Ovi su protesti sadržavali i jaku antivladinu komponentu, a uključivali su i zahtjeve za ostavke i uspostavljanje alternativne vlade. Studentski protesti

1 Vrijedi spomenuti da su u regiji masovni protesti održavani 90-ih godina, prije svega antiratni protesti u Sarajevu 1992. godine i protesti protiv vlade u Srbiji 1996–97. godine.

u Makedoniji protiv najavljene reforme obrazovanja 2014. godine bili su jedini protesti te vrste nakon demonstracija 1997. godine, a bili su drugačiji i po tome što je na njima izraženo jako protivladino raspoloženje, koje je kulminiralo političkom krizom 2015. godine. Ovi protesti bili su neobični za Makedoniju i po tome što se nisu fokusirali na etnička pitanja i osjećaje. U okviru ovih nedavnih protesta u Bosni i Hercegovini i Makedoniji pokrenuti su i 'plenumi' – također prvi put u historiji protesta u obje zemlje. Plenumi su služili kao novi oblik okupljanja sa ciljem podsticanja građana da iznose svoje probleme, pri čemu se težilo ostvarivanju horizontalne komunikacije, koja je uključivala drugačije shvatanje demokratskih procesa i imala je važne implikacije za komunikacijske prakse. Plenumi održavani u regiji posljednjih nekoliko godina slični su strategijama pokreta koje se u svijetu razvijaju od Bitke u Seattleu 1999. godine, kada su se globalni pokreti okupili kako bi se suprotstavili korporativnoj i političkoj moći elita. U novije vrijeme bili smo svjedoci sličnih 'sjedeljki' koje je pokret Occupy, poznat po sloganu "Mi smo ostalih 99%", organizirao 2011. godine kao vid protesta i kao način komunikacije pokreta.

U dosadašnjem periodu provedeno je malo istraživanja o komunikacijskim procesima tokom građanskih protesta u regiji jugoistočne Evrope, a i dalje su ograničeni i uvidi u ulogu medija i komunikacijskih platformi u predstavljaju protesta i u mobilizaciji za akciju. Cilj je ove zbirke radova doprinijeti popunjavanju te praznine. U fokusu zbirke su komunikacijske prakse tokom nedavnih protesta u Albaniji, Bosni i Hercegovini i Makedoniji, pri čemu se nastoji odgovoriti na glavna pitanja istraživanja: a) *u kojem su okviru** protesti *komunicirani* u mas-medijima, b) koja je bila *percipirana uloga* kako mas-medija tako i alternativnih komunikacijskih platformi u informiranju građana i njihovom mobiliziranju za kolektivnu akciju, te konkretno c) u kojem je okviru u sadržajima mas-medija komuniciran koncept odgovornosti i d) kako se percipira pojam javne, a naročito vladine, odgovornosti u svjetlu nedavnih građanskih protesta. Pored toga što ispituje sadržaj i percepciju komunikacije, ovo istraživanje doprinosi i razumijevanju načina na koji su te komunikacijske prakse ometale, sprečavale ili promovirale građanske inicijative

i odgovornost vlada, uloge koju su u izvještavanju o protestima odigrali tradicionalni mediji, načina na koji su zvaničnici reagirali na novi komunikacijski kontekst, te načina na koji su demonstranti komunicirali tokom protesta. Ukratko, cilj je istraživanja doprinijeti boljem shvatanju sadržaja i dinamike komunikacije tokom građanskih protesta, te pomoći u razumijevanju zahtjeva građana za javnom odgovornošću. U istraživanju se daju i preporuke za medije, zvaničnike i aktiviste/građane u smislu pouka za buduće komunikacijske strategije.

Na početku publikacije predstavljamo neke uvide iz teorija društvenih pokreta i komunikacijskih studija o ulozi komunikacija tokom protesta, uključujući i njihova inherentna ograničenja i mogućnosti, nakon čega ćemo detaljnije predstaviti rezultate istraživanja.

I. Teoretski kontekst i rezultati dosadašnjih istraživanja

Istraživanje je osmišljeno na temelju interdisciplinarnih uvida i poziva se na teorije društvenih pokreta i političke nauke, s jedne, te na komunikacijske studije, s druge strane. Uloga medija i komunikacija tokom kolektivnih građanskih akcija dugo je zanemarivana, ali neki autori (Gamson i Wolfsfeld 1993) ukazuju na ulogu medija u mobiliziranju političke podrške za društvene pokrete. U ovoj publikaciji polazi se od prepoznavanja relevantnosti medija i komunikacija za proteste i društvene pokrete u smislu njihove uloge na **simboličnom i diskurzivnom** planu, na kojem protesti nastaju, ali i kao dijela **strukturnih dimenzija**, uključujući društveno-politički kontekst, koje određuju tok i ishode građanskih pokreta.

Strukturne dimenzije obuhvaćene su Cammaertsovim konceptom “**strukturâ medijacijskih mogućnosti**” (2012)², koje uključuju tri međusobno povezane strukture koje utječu jedna na drugu: strukturu medijskih mogućnosti, strukturu diskurzivnih mogućnosti i strukturu umreženih mogućnosti, od kojih svaka pruža inherentne mogućnosti ali nosi i mnoga strukturna ograničenja za društvene pokrete. *Struktura medijskih mogućnosti* odnosi se na ulogu tradicionalnih medija u mobilizaciji političke podrške, legitimizaciji i vrednovanju zahtjeva društvenih pokreta, te u doprinosu proširivanju opsega osporavanja izvan kruga istomišljenika. *Struktura diskurzivnih mogućnosti* odnosi se na strukturne dimenzije koje određuju diskurzivne okvire za određene fenomene. I, konačno, važna je i uloga IKT-a u organiziranju, mobiliziranju, privlačenju učesnika

2 Cammaerts smatra da je komunikacija relevantna za proteste na nekoliko načina – zbog “predstavljanja procesa u određenim okvirima u tradicionalnim medijima i od strane političkih elita, samopredstavljanja aktivista, aktivističkog i građanskog korištenja, prisvajanja i prilagođavanja IKT-a u svrhu mobilizacije i organizacije direktnih akcija, kao i medijskih i komunikacijskih praksi koje same za sebe predstavljaju medijacijski otpor” (B. Cammaerts, “Protest Logics and the Mediation Opportunity Structure”, str. 118). Što se tiče koncepta političkih mogućnosti, vidi Eisinger 1973, u Opp 2009.

* Napomena prevodioca: engleski termin *framing* je, u zavisnosti od njegovog značenja u datom kontekstu, u ovoj publikaciji preveden kao *komiciranje* u okviru, *predstavljanje* u okviru ili *stavljanje* u okviru.

i koordiniranju aktivnosti te u širenju alternativnih okvira nezavisno od tradicionalnih medija, koju Cammaerts naziva *struktura umreženih mogućnosti*. U slučaju masovnih protesta kao što su Arapsko proljeće ili protesti u Turskoj i Brazilu, istraživanja su se fokusirala na ulogu koju je tehnološko okruženje odigralo u mogućnosti društvenih pokreta da mobiliziraju, privuku učesnike i koordiniraju akciju, te da prenesu mišljenja o vladi (i o samom društvenom pokretu) nezavisno od tradicionalnih medija i zvaničnih izvora (vidi, npr., Bennett et al. 2008). Sva tri aspekta strukturâ medijacijskih mogućnosti definiraju mogućnosti i granice protestnih akcija i određuju repertoar aktivističke borbe.³

Što se tiče uloge **tradicionalnih medija**, stručna literatura sugerira da uspjeh društvenih pokreta zavisi od toga da li i na koji način tradicionalni mediji legitimiziraju i verificiraju njihove zahtjeve i proširuju njihov opseg, te od toga da li i u kojoj mjeri medijski sadržaji mobiliziraju političku podršku. Veliki broj istraživanja ukazuje na negativni otklon tradicionalnih medija prema protestima, što uključuje i njihovo fokusiranje na spektakularne događaje i nasilje i favoriziranje političkih i ekonomskih elita⁴, pri čemu neki autori medije smatraju ideološkim aparatom državnih i kapitalističkih interesa (Althusser 1970, McCurdy 2010). Drugi izvori, pak, osporavaju takvo shvatanje medija kao protivnika društvenih pokreta i ukazuju na suprotne prakse, tj. na blagonaklon tretman društvenih pokreta u tradicionalnim medijima.⁵ Dominantno fokusiranje tradicionalnih medija na nasilje i proteste sa spektakularnim elementima, kao što je veliki broj učesnika, često se objašnjava kriterijima za to jesu li određene vijesti vrijedne objavljivanja, kojih se tradicionalni mediji redovno pridržavaju. Upravo iz ovog razloga društveni pokreti

3 Naprimjer, struktura umreženih mogućnosti putem IKT-a omogućava nove oblike otpora. Među ograničenjima inherentnim medijaciji su uglavnom negativan otklon tradicionalnih medija, limitirajući faktori vezani za korištenje tehnologije itd. Protestni pokreti moraju prevazići ova ograničenja da bi izvršili neki veći utjecaj.

4 Vidi, naprimjer, McChesney 2008, McCurdy 2010, Halloran et al. 1970, Gitlin 1980, Eldridge 1995.

5 Vidi, naprimjer, DeLuca i Peebles 2002, Cammaerts i Carpentier 2009, Van Zoonen 1992. U smislu povoljnog medijskog izvještavanja najčešće se spominju antiratni protesti i pokret za ženska prava, te protesti u Seattleu protiv WTO-a.

i protestne koalicije u cijelom svijetu sada redovno usvajaju komunikacijske strategije, koje uključuju strateško planiranje a u određenoj mjeri i prilagođavanje medijskoj logici, na taj način što aktivno promoviraju poruke o protestima, daju izjave i intervjuje, omogućavaju pristup novinarima, održavaju web-stranice i aktivno se angažiraju na društvenim mrežama, a sve to uz istovremeno uspostavljanje određene organizacijske strukture, uključujući i glasnogovornike. Ove prakse uključuju i kontraspinoe, te okretanje medijske logike u njihovu korist na taj način što, naprimjer, iskoriste elitne događaje u svoje svrhe i kreiraju vlastite spektakle.⁶

Strategije u nekim slučajevima mogu biti nekonvencionalnije, pri čemu neki društveni pokreti usvajaju činove nasilja kao važan dio svoje strategije borbe, što također ima efekta u privlačenju medijske pažnje. Tumačenja i podaci o ovim protestnim akcijama isto tako su ključni za protestne pokrete, pošto se oni porede s podacima i tumačenjima države koji se ne podudaraju s njima, pa tako, naprimjer, postoje velike razlike u objavljenom broju demonstranata, u izvještajima o šteti uzrokovanoj nasiljem, u izvještajima o nasilnom postupanju policije i tako dalje.⁷ Pored tradicionalnih medija, tu su i mediji, i to naročito

-
- 6 Takvo korištenje događaja u svrhu protesta desilo se, naprimjer, na samitima G8 i sastancima WTO-a. I kulturni *jamming* i politički *jamming* su isto tako inspirirani logikom svjedočenja i taktikom 'ozbiljne parodije' čiji je cilj da se nametnu u tradicionalnoj javnoj sferi (Cammaerts 2007). De Luca (2005) ukazuje na centralnu ulogu koju u ekološkom aktivizmu imaju protesti smišljeno organizirani radi prikazivanja u mas-medijima.
  - 7 Della Porta i Diani (2006) tvrde da repertoar akcija demonstranata određuje logika protesta, između ostalog: *logika brojeva* (što su protesti masovniji, to je neslaganje vidljivije); *logika štete* (političko nasilje igra važnu ulogu u borbi za promjene, ali često ga strogo osuđuju mediji, vlasti i sami demonstranti; neki tvrde da političko nasilje diskreditira legitimitet protesta pošto služi za okvir 'nasilne rulje' koji mediji traže (Donson et al. 2004); drugi, međutim, vjeruju da je šteta nanesena na imovini (ali ne i nasilje nad ljudima) legitiman oblik otpora (Jazz 2001, u Cammaerts 2012), i/ili da nasilje provocira reakcije policije, koje otkrivaju nasilno lice liberalne demokratije); i konačno, *logika svjedočenja* o nepravdi, koja se organizira kroz građanski neposluš, potrošačke bojkote i druge slične akcije.

online mediji,⁸ koje kreiraju sami društveni pokreti kao platformu koja im omogućava samomedijaciju, sa ciljem da informiraju, raspravljaju o određenim pitanjima, te da povežu i mobiliziraju ljude zainteresirane za njihovu stvar. Korištenje *online* alatki olakšalo je proizvodnju uradaka vezanih za proteste (Youtube, profili na društvenim mrežama itd.) i demonstrantima omogućava da na jednostavan način kreiraju i prenose ideje vezane za proteste.⁹ Iako većina raspoloživih izvora ukazuje na demokratski potencijal *online* platformi, neki naglašavaju da pasivni angažman, koji se kritikuje kao klikativizam ili slacktivizam (Morozov 2009), naravno, ne vodi uvijek aktivnom angažmanu, ali ga može omogućiti.¹⁰

Društveni pokreti predstavljaju oblik “političke konfrontacije sa elitama, vlastima i protivnicima”, koja uključuje “pokretanje, koordinaciju i održavanje... nasuprot moćnim protivnicima” (Tarrow 2011, str. 6). Oni se, međutim, ne posmatraju kao fiksne cjeline nego prije kao procesi koji uključuju transformacije tokom određenog perioda.¹¹ U tom smislu, trebali bismo naglasiti da se u ovom istraživanju prvenstveno fokusiramo na “kratkoročnu temporalnost” (Mattoni i Trere 2014) društvenih pokreta, tj. na periode intenzivnih protestnih događanja i mobilizacije u regiji. Mattoni i Trere (2014) također prave razliku između društvenih grupa koje učestvuju u pokretima a koje često “nemaju formalne hijerarhije, usvajaju procese odlučivanja zasnovane na učešću i cijene ličnu posvećenost aktivista...” i imaju opušteno organizacijske rutine u svakodnevnom životu, te, s druge strane,

8 Radiostanice lokalnih zajednica u drugim su kontekstima također često bile relevantne za društvene pokrete, ali ovi su sektori u regiji zapadnog Balkana izrazito nerazvijeni.

9 Treba spomenuti i korištenje IKT-a kao zasebnog instrumenta za akcije (haktivisti, Open source movement itd.). Ali *online* sadržaji mogu biti izbrisani, privatnost korisnika može biti narušena, nalozi zatvoreni, tako da *online* platforme nisu sigurne i nose značajne rizike za aktiviste.

10 Ovaj vid angažmana također može biti vrlo relevantan za građane koji nisu u mogućnosti niti su spremni za svakodnevni ‘aktivni’ aktivizam a koji na ovaj način mogu svjedočiti o nepravdi doprinoseći globalnoj svijesti i izgradnji kolektivnih identiteta (Kavada 2010, u Cammaerts 2012).

11 Vidi, naprimjer, Della Porta i Diani 2006 i Blee 2012.

organizacija društvenog pokreta, koje obično imaju “formalnu hijerarhiju, primjenjuju procese odlučivanja zasnovane na delegiranju...” i imaju strožije organizacijske rutine koje im uređuju svakodnevni život, s druge strane (str. 257–258)¹². Neki autori razlikuju društvene pokrete od drugih oblika protestnih reakcija po tome da li postoji organizacija, ali Tarrow (2011) ukazuje i na razvoj “organizacijskih hibrida” (str. 123–139), koji uključuju izazove održavanja društvenih pokreta istovremeno se oslanjajući na krhku ravnotežu između heterogenog pokreta i njegove centralizirane organizacije.

Što se tiče uloge medija, naše istraživanje se naročito oslanja na koncept medijacije koji se generalno definira kao društveni proces u kojem mediji podržavaju protok diskursa, značenjâ i tumačenjâ u društvu (Silverstone 2002). Ovaj koncept uključuje ideju svakodnevnog prisvajanja medija, putem kojih društveni akteri podržavaju otpor naspram hegemonijskih značenja i struktura. Medijacija se shvata kao situiran proces koji se isprepliće s različitim društvenim aktivnostima, uključujući i proteste. Ona se veže za korištenje tehnologije i proizvodnju medijskih poruka, ali podrazumijeva i rekonfiguraciju tehnologija i mijenjanje i stvaranje novih značenja (Lievrouw 2011). Korištenje kako tradicionalnih tako i alternativnih platformi u komunikacijskim praksama protestnih grupa i društvenih pokreta na taj način ima važne implikacije u smislu prisvajanja tehnologija u procesu subverzije i mijenjanja značenja. Treba spomenuti i *medijalizaciju* kao srodan koncept,¹³ koji se koristi za “kritičku analizu međuodnosa promjena u medijima i komunikaciji, s jedne, i promjena u kulturi i društvu, s druge strane” (Couldry i Hepp 2013, str. 197). Mattoni i Trere sugeriraju da medijalizacija može biti koristan koncept u ispitivanju “međudjelovanja medija i procesa društvenih pokreta

12 Različiti autori govore i o koalicijama i mrežama društvenih pokreta, pri čemu ove prve uključuju strožije organizacijske rutine i formalnije komunikacijske kanale, a druge opušteniju organizaciju i neformalnu komunikaciju (vidi Mattoni i Trere 2014).

13 Medijacija se fokusira na konkretan čin komunikacije jednog medija u određenom kontekstu, dok se medijalizacija odnosi na “dugotrajniji proces u kojem se društvene i kulturne institucije i načini interakcije mijenjaju” (Hjarvard 2008, u Mattoni i Trere 2014, str. 261).

u vremenskom presjeku kako bi se razumjela pojava posebnih kombinacija ‘diskurzivnih, medijskih i organizacijskih struktura’ (Stainberg 2004, str. 125)” (2014, str. 261). Medijatizacija je povezana i s pojmom javne odgovornosti u tom smislu da označava prožimanje medija politikom i politike medijima, tj. ona pruža prostor za kritičko promišljanje političkog paralelizma u situaciji kada (tradicionalni) mediji, umjesto da procjenjuju vrijednost vijesti u odnosu na publiku, ponavljaju govore predstavnika političkih i ekonomskih elita. Sadašnje političke elite utjelovljuju medijatiziranu politiku, politiku koja je izgubila svoju autonomiju i koja zavisi od funkcioniranja mas-medija, baš kao što i mediji zavise od funkcioniranja političkih elita (Mazzoleni i Schulz 1999, str. 251). Procesi medijatizacije također su doveli do “spektakularizacije političke komunikacije” (Mazzoleni i Schulz 1999, str. 251).

1.1 Istraživanja o komunikacijskim praksama tokom protesta u tri predmetne zemlje

Istraživanja o komunikaciji o protestima u Albaniji, Bosni i Hercegovini i Makedoniji su malobrojna. Generalno gledajući, sekundarni izvori o medijskom sektoru u regiji uglavnom ukazuju na negativne strukturne uvjete koji ograničavaju demokratsku ulogu medija. U različitim izvještajima naglašava se politički paralelizam i rastući ekonomski pritisak na medije.¹⁴ Uloga javnog servisa i pluralizam mas-medija stalno se propituju u izvještajima o pristrasnom izvještavanju, nedostatku istraživačkog i specijaliziranog novinarstva, nedostatku alternativnih gledišta i kritike vlade i tako dalje.¹⁵ Još jedan zajednički nazivnik medijskih sistema u ove tri zemlje, iako naročito izražen u Makedoniji, jeste da su mediji pod jakim utjecajem vlasti. Istovremeno, televizija je i dalje glavni izvor informacija za građane u Albaniji, Bosni i Hercegovini i Makedoniji.

14 Vidi Petković (ur.) 2014. Vidi također IREX-ove godišnje izvještaje – Media Sustainability Index (MSI).

15 Ibid.

Sa sve većim korištenjem interneta, i *online* mediji privlače više pažnje. Širom regije *online* mediji niču kao gljive poslije kiše, pri čemu su neki od njih postali izuzetno popularni i održivi zahvaljujući komercijalnim prihodima, ali se samo nekolicina smatra novinarski uspješnim. Neke *online* platforme smatraju se i oazama kritičkog novinarstva, dok se za druge vjeruje da su puke, slabo prikrivene platforme za političku i poslovnu promociju. Pristup većeg broja građana internetu je u sve tri zemlje rezultirao rastućim brojem korisnika društvenih mreža, od kojih je Facebook daleko najpopularniji. Međutim, još uvijek je malo uvida u to u kojoj mjeri se povećano korištenje *online* platformi prepliće s rastućim političkim angažmanom i građanskom mobilizacijom. Neki raniji izvještaji sugeriraju da je alternativnim platformama nedostajalo političke potentnosti i utjecaja na politike na višem nivou (Dekić 2010),¹⁶ te je stvarni doprinos ovih reformi ukupnim komunikacijskim praksama u ove tri zemlje navodno još uvijek ograničen.¹⁷ Međutim, s obzirom na iskustva iz nedavnih protesta, od kojih su neki u pogledu mobilizacije i organizacije u velikoj mjeri zavisili od *online* platformi, ovo istraživanje ima za cilj i da doprinese ponovnom propitivanju interakcija između demonstranata i različitih komunikacijskih platformi. Rijetki prikazi uloge mas-medija u kontekstu nedavnih protesta u ove tri zemlje pružaju sumornu sliku i ukazuju na nedostatak profesionalizma u medijima. U Bosni i Hercegovini je, naprimjer, u nekim analizama objavljenim prvenstveno putem nekoliko *online* platformi organizacija civilnog društva (kao što su media.ba ili zastone.ba) osuđeno medijsko pokrivanje protesta u toj zemlji, koji su počeli 6. februara 2014. godine, te sugerirano da su se mediji u početku dominantno fokusirali na nasilje i u velikoj mjeri ignorirali uzroke, motive i poruke većine mirnih demonstranata koji su artikulirali kritiku vladinih poteza te tražili promjene i javnu odgovornost.

16 Ovo je u velikoj mjeri u skladu sa Hurwitzovim zaključcima da *online* aktivizam povećava količinu političkih informacija koje su na raspolaganju građanima (ustvari internetskim građanima – *netizens*), dok je manje uspješan u stvaranju “stabilne publike za informacije i privlačenju pažnje kreatora odluka” (str. 102). Hurwitz također tvrdi da *online* platforme nude više mogućnosti za političku akciju među onima koji su već politički najaktivniji i najinformativniji (u Jenkins i Thorburn 2003, str. 103).

17 Vidi IREX-ove izvještaje – MSI.

2. O istraživanju

Cilj je ovog istraživačkog projekta doprinijeti uvidima kako u sadržaje mas-medija o protestima tako i u gledišta glavnih zainteresiranih subjekata o komunikacijskim procesima i njihovim implikacijama za pojam odgovornosti u zemlji (naročito odgovornosti vlade, implicirane u zahtjevima demonstranata), pri čemu se ponovo razmatraju obrasci na koje su istraživači ukazivali ranije, kao što su favoriziranje političkih elita u tradicionalnim medijima te ograničen politički potencijal alternativnih platformi u regiji.

Iako se teoretski kontekst oslanja na teorije društvenih pokreta, istraživanje se zasniva na studijama slučaja o najnovijim **protestima** u tri zemlje u regiji jugoistočne Evrope¹⁸ i o, s njima povezanim, **plenumima** u Bosni i Hercegovini i Makedoniji. Protesti u analiziranim slučajevima nisu trajali duže od nekoliko mjeseci, te su u smislu temporalnosti bili kratkoročni ili jedva srednjoročni. Protesti su bili konkretni primjeri društvene borbe, od kojih su neki uključivali razvoj svakodnevnih praksi otpora po određenom pitanju u određenom periodu. Ovi se protesti samo djelimično mogu objasniti teorijom društvenih pokreta budući da većina njih nije uključivala mreže koje bi bile u stanju održavati politiku osporavanja, razmjenu informacija i prakse otpora duže od nekoliko dana ili mjeseci, što je prema nekim autorima (uporedi Tilly 1989) preduvjet za aktivnosti društvenih pokreta.¹⁹

18 Više pojedinosti o konkretnom odabiru slučajeva i uzorkovanju za svaku od zemalja može se pročitati u tri nacionalna poglavlja u ovoj publikaciji, dok ovdje predstavljamo zajedničke kriterije i principe istraživanja. U svakoj je zemlji tim od najmanje tri člana učestvovao u utvrđivanju zajedničke metodologije i u procesu istraživanja za datu zemlju.

19 I temporalnost jedva da je postignuta u slučajevima protesta obuhvaćenim ovim istraživanjem. Kao što sugeriraju Mattoni i Trere 2014, dugoročna temporalnost odnosi se na “kulture epohe borbe (McAdam i Sewell 2001), u kojima su određeni obrasci za kolektivne akcije na raspolaganju demonstrantima koji svoje aktivnosti sporenja biraju iz konkretnih ‘repertoara borbe’ (Tilly 1978, 1995)” (str. 257.

U stručnoj literaturi mogu se naći različite **definicije protesta**,²⁰ ali u svrhe ovog istraživanja proteste definiramo kao kolektivne akcije usmjerene na postizanje određenih ciljeva putem pokušaja da se utječe na odluke određene ciljne grupe (Opp 2009, str. 44). Štaviše, istraživanje se fokusira na političke proteste, na posebnu vrstu kolektivne akcije – masovne demonstracije, te na konkretan cilj – vladu/političke aktere. Također upućujemo na Girlinga (2004) i njegovu ideju masovnih demonstracija kao izraza “simboličke moći zabrinutosti, bijesa i nepovjerenja” (str. 146) zbog osjećaja da vas ignoriraju i da ne možete utjecati na procese odlučivanja.

Neki autori društvene pokrete razlikuju od drugih oblika protestnih reakcija zasnovanih na društvenim mrežama koje su u stanju održavati protestne akcije, ali Tarrow (2011) ističe i da se održavanje društvenih pokreta oslanja na delikatnu ravnotežu između decentralizacije i centralizirane organizacije. Pojedinačni slučajevi protesta obuhvaćeni ovim istraživanjem i analizirani u ovoj publikaciji razlikuju se jedan od drugog u sljedećem smislu – neki od njih oslanjali su se na konkretne organizacije društvenog pokreta, dok su se drugi oslanjali i na učešće neorganiziranih grupa i pojedinaca. Ovo ima značajne implikacije po komunikacijske procese, pri čemu su preporuke date na kraju svakog od poglavlja za pojedinačne zemlje potencijalno

---

20 Neke od definicija su: “...protestna aktivnost definira se kao vid političke akcije orijentirane ka osporavanju jedne ili više politika ili uvjeta, koju karakterizira nekonvencionalni smisao za publicitet, a koja se preduzima da bi se došlo do nagrade iz političkih i ekonomskih sistema djelovanjem unutar sistema” (Lipsky 1968, u Opp 2009, str. 35), te “čin protesta uključuje sljedeće elemente: akcija izražava neku pritužbu, uvjerenje da je nešto pogrešno ili nepravedno; demonstranti ne mogu dato stanje ispraviti direktno, vlastitim naporima; akcija ima za cilj skrenuti pažnju na dotične pritužbe; akcija treba dovesti i do toga da neka ciljna grupa poduzme korake kako bi se situacija popravila; a demonstranti zavise od neke kombinacije razumijevanja i straha da bi ciljnu grupu pokrenuli da djeluje u njihovo ime” (Turner 1969, u Opp 2009, str. 35).

relevantne samo za organizirane grupe.²¹ Najuočljivija novina u protestima u regiji su plenumi, koji su nastali kao forumi za debatu na kojima su ideje razmatrane i testirane u smislu mogućeg postizanja konsenzusa među demonstrantima. Plenumi su nastali na tački presijecanja “klasične” sjedeljke s raspravom uživo, kojoj je cilj horizontalna komunikacija, s jedne, i *online* medijskog angažmana kojim se javnosti prenose plenumske ideje, s druge strane. Plenumi su se javili ne samo kao forumi za oblikovanje protestnih zahtjeva i medijskih poruka, nego su se razvili i kao prostori za kreiranje medija ili, drugim riječima, za “bivanje medijima”.

Glavna istraživačka pitanja su:

- U kojem su okviru mas-mediji komunicirali proteste, tj. šta se predstavlja kao jedan od glavnih društvenih problema u toku protesta, ko stavlja problem u okvir, te na koga to utječe?
- U koji se okvir stavlja odgovornost (prvenstveno odgovornost vlade) u sadržajima mas-medija (koliko često se odgovornost spominje u medijskim sadržajima, ko se smatra odgovornim za koje probleme i koja rješenja)? U ovom istraživanju ne nudi se analiza rada vlade samog po sebi. Umjesto toga, razmatraju se prikazi načina na koji se o odgovornosti raspravlja, na koji se ona promovira ili zanemaruje u medijskim sadržajima (korištenjem metode analize sadržaja), ali i načina na koji je percipiraju demonstranti, novinari i zvaničnici (putem detaljnih intervju sa novinarima, građanima/aktivistima i stranačkim/vladinim zvaničnicima).
- Kako različiti zainteresirani subjekti percipiraju proteste, komunikacijske procese u toku protesta, kao i pojam javne odgovornosti u svjetlu protesta?

21 Isto tako, dok su protesti u nekim od analiziranih slučajeva u široj javnosti učinili vidljivim sporna pitanja koja su pokrenuli određeni aktivisti i aktivističke grupe (kao što su studentske organizacije u Makedoniji), u drugim su slučajevima protesti bili razudreniji a mobilizaciju je pokretalo mnoštvo učesnika putem razudrenih komunikacijskih kanala (kao u februarskim protestima u Bosni i Hercegovini).

Među istraživačkim temama u pozadini i srodnim pitanjima također su:

- *uloga tradicionalnih medija* tokom protesta, proces komuniciranja sa demonstrantima i vladom (ne samo već spomenuto predstavljanje protesta u određenom okviru u medijskim sadržajima, nego i pitanja vezana za procese koji su u pozadini toga: koliko su mediji bili otvoreni za demonstrante, koliko su bili proaktivni u pružanju informacija, propitivanju vladine odgovornosti, bavljenju istraživačkim novinarstvom itd.);
- *uloga alternativnih komunikacijskih platformi* u toku protesta (koja je percipirana uloga različitih *online* platformi tokom građanskih protesta, koji je njihov fokus, doseg, relevantnost, politički utjecaj, te uloga u mobilizaciji i širenju informacija);
- *komunikacijske prakse vladinih zvaničnika* (percipirana prijemчивost, kanali komunikacije, tempiranje medijskih istupa, aktivni/pasivni pristup, razmišljanja o odgovornosti, percepcija okvira u kojem je vlada komunicirala proteste); te konačno
- *komunikacija samih demonstranata* (na koji su način demonstranti komunicirali i putem kojih platformi, kakvi su bili njihovi odnosi s novinarima, da li su se pokušavali prilagoditi logici mas-medija – kreiranjem medijskog spektakla, kontraspinom – i manevrirati stvaranjem vlastitih platformi).

Dijelovi unutar svakog nacionalnog poglavlja organizirani su tako da prate gore navedene četiri teme. U uvodu svakog od poglavlja o pojedinačnim zemljama dat je kratak pregled komunikacijskog okruženja i historijat protestnih akcija. Na kraju nacionalnih poglavlja autori su pokušali dati preporuke za poboljšanje komunikacijskih praksi svake od tri glavne strane u protestima: demonstranata, medija i vlade. Istraživači uviđaju da se komunikacija tokom protesta odvija u okruženju koje ne pogoduje opširnom strategiziranju i da u protestima učestvuju i neorganizirane grupe, te ističu da će preporuke biti primjenjive samo na organizirane grupe koje imaju vrijeme i organizacijsku strukturu koji omogućavaju organiziran pristup komunikaciji. Preporuke za vladine/stranačke zvaničnike, kao i za medije, s druge strane, treba prosto shvatiti prije kao pokazatelje onoga što nedostaje u sadašnjim praksama i šta bi se u idealnom slučaju trebalo promijeniti, nego kao realne preporuke o tome

kako problemi ustvari mogu biti riješeni, s obzirom na to da oni ne mogu riješiti sistemske probleme koji određuju sistemske odgovore na građanske proteste. U poglavljima u kojima se govori o nacionalnim specifičnostima, međutim, govorit će se o nekim od strukturnih ograničenja i mogućnosti za bolju komunikaciju tokom protesta i o preporukama o najboljem korištenju kako mas-medija tako i različitih *online* platformi u tu svrhu.

2.1 Obuhvaćene zemlje i analizirani slučajevi protesta

Istraživanje obuhvata slučajeve protesta u tri zemlje jugoistočne Evrope: *Albaniji, Bosni i Hercegovini i Makedoniji*,²² kojima su u fokusu bila pitanja od ekoloških preko socijalnih do reforme obrazovanja.

Postoje sličnosti u medijskom okruženju u svakoj od ove tri zemlje, što između ostalog uključuje jak politički paralelizam i nedostatak transparentnosti u vlasništvu i finansiranju. Autori daju pregled medijskog okruženja, pri čemu primjećuju da i pored trenda većeg korištenja IKT-a, tradicionalni mediji, a naročito televizija, i dalje predstavljaju glavne izvore informacija u sve tri zemlje. Štaviše, dok se internet sve više koristi, nema istraživanja koja bi pokazala koliko je razvijena “tradicijska *online* diskursa” (Hurwitz 2003, str. 101), koja bi omogućila konsolidaciju javnog mnijenja i organiziranje političkih akcija putem *online* platformi. Pogotovo nema istraživanja o komunikacijskim praksama na tradicionalnim i alternativnim platformama tokom građanskih protesta. U posljednjih nekoliko godina u ove tri zemlje održano je nekoliko protesta, pri čemu je u Makedoniji i Bosni i Hercegovini učestvovao i promjene zahtijevao veliki broj ljudi, dok su u Albaniji protesti bili rijetki i manji u smislu broja učesnika. Potreba za istraživanjem u oblasti komunikacije proizlazi iz relativnog

---

22 Odabir zemalja nije zasnovan na specifičnostima datih zemalja ili odabranih slučajeva, nego se prosto radi o slučajnom ograničenju ovog istraživanja. Istraživanja o protestima u drugim zemljama regije bila bi jednako zanimljiva.

zanemarivanja uloge medija i komunikacije u studijama o društvenim pokretima generalno, ali još i više iz činjenice da još uvijek praktično nema značajnijih prikaza ovih pitanja u ove tri zemlje, u kojima se budi protestna kultura. Nedavni protesti u ove tri zemlje po svom se fokusu u velikoj mjeri podudaraju sa globalnim trendovima i trendovima u zemljama EU – sa dominantnim problemima vezanim za socijalna pitanja, radne odnose i prava, te školstvo, zaštitu okoliša i različite aspekte rada vlade.

Zajednički *kriteriji za odabir slučajeva* protesta u spomenute tri zemlje prvenstveno su njihovo nedavno održavanje (u periodu od 2012. naovamo), veliki broj učesnika u poređenju sa drugim mogućim slučajevima, učešće demonstranata različitih profila i/ili fokusiranje na pitanja koja prevazilaze motive ograničenih interesnih grupa, te konačno, društveno-politički značaj protestâ imajući u vidu konkretni nacionalni kontekst. Iako je istraživanje za svaku od tri zemlje obuhvatilo tri slučaja protesta, temeljito je istražen samo po jedan slučaj za svaku zemlju (koji se naziva primarnim slučajem), dok su ostala dva razmotrena samo djelimično, i to u svrhu poređenja.

2.2 Metode istraživanja i uzorkovanje

Sa ciljem stjecanja uvida u komunikacijske prakse tokom protesta, primijenili smo *kvalitativni dizajn istraživanja*, što uključuje:

- **Sekundarno istraživanje** o teoretskim konceptima i trendovima u komunikacijskim praksama tokom građanskih inicijativa (relevantne knjige, izvještaji itd.), kao i sekundarno istraživanje *za svaku pojedinačnu zemlju* kako o medijskom okruženju tako i o novijoj historiji protestnih pokreta u datoj zemlji (relevantni izvještaji, analize, medijski izvori o društvenim pokretima/protestima: motivima, inicijatorima, rezultatima; izvori o veličini korisničke publike medija – naročito medija čiji su sadržaji analizirani itd.). Sekundarno istraživanje omogućilo je prikazivanje trendova u pogledu komunikacijskih procesa tokom

protesta i socijalnih pobuna u datim zemljama, te njihovog odnosa prema pitanjima odgovornosti.

- **Analizu okvira** (*frame analysis*) sadržaja mas-medija. Cilj analize sadržaja bio je steći uvid u okvir u kojem su protesti i odgovornost komunicirani u medijskim izvještajima o protestima. Ograničenja ovog istraživanja nisu dozvolila analizu sadržaja na različitim medijskim platformama, te je analiza bila ograničena na odabrane TV i *online* medije (s obzirom na to da je TV još uvijek značajan izvor informacija za građane, a *online* informativni izvori igraju sve veću ulogu u komunikaciji u sve tri zemlje; za političku pripadnost *online* medija tvrdi se da je raznolikija nego u drugim medijskim sektorima;²³ i brojnost publike i politička pripadnost bili su značajni kriteriji za odabir). U analizu su uključena dva medijska sektora i da bi se djelimično izbjeglo ono što Mattoni i Trere nazivaju “jednomedijskim otklonom” (2014, str. 254), tj. fokusiranje samo na tradicionalne medije ili samo na društvene i alternativne platforme. Društveni mediji nisu sistematično analizirani, nego su spominjani kroz razgovore sa stranama u protestu.²⁴ Što se tiče odabira konkretnih TV i *online* medija za analizu, minimalni zajednički kriteriji u sve tri zemlje bili su: *uključenost različitih vrsta medija* (javni/privatni), *veličina publike* (uključeni su TV i *online* mediji sa značajnom publikom), bliskost vladi (provladini i proprotestni mediji).²⁵ U svakoj zemlji analizirano je najmanje 50 televizijskih informativnih priloga i najmanje 30 *online* vijesti.
- U svakoj su zemlji u analizu uključeni sadržaji objavljeni u dane kada je bilo najviše događaja, a analiza je bila ograničena na centralne televizijske informativne emisije i na vijesti objavljene u *online* medijima. I još jedna napomena, prilikom

23 Vidi naročito poglavlje o Makedoniji.

24 Treba istaći da ovakva selekcija podrazumijeva očita ograničenja istraživanja, koje nije obuhvatilo uvide u komunikaciju tokom protesta na svim raspoloživim platformama. Bilo bi dobro provesti daljnja istraživanja, koja bi bacila više svjetla na komunikacijske sadržaje na svim platformama.

25 Odabir je na taj način zavisio od najboljih pretpostavki istraživača upoznatih sa određenim sadržajima.

selekcije nismo imali namjeru osigurati uzorak koji bi bio reprezentativan za veliku količinu medijskih sadržaja posvećenih protestima, nego uzorak koji bi omogućio temeljit uvid u različite indikativne obrasce medijskog izvještavanja o protestima. Iz ovih je razloga uzorak analiziranih medijskih sadržaja za Bosnu i Hercegovinu morao biti značajno proširen kako bi se uključili i sadržaji medija koji su više lokalnoga karaktera s obzirom na to da su protesti bili razučeni i da su se javljali u različitim gradovima i imali različitu dinamiku, što je, očekivano, dovelo do specifičnosti u pogledu komunikacije.²⁶ Jedan od aspekata naše analize okvira u kojem su mediji komunicirali proteste bila je ideja odgovornosti (prvenstveno odgovornosti vlade).

Pokušavajući na najmanju moguću mjeru svesti utjecaj analitičke imaginacije istraživača i njihovih ličnih okvira²⁷ u procesu analize okvira (*frame analysis*), utvrdili smo sistematičnu proceduru za identificiranje konkretnih elemenata i nosilaca značenja.²⁸

- ***Detaljne intervju***, sa ciljem stjecanja uvida u to na koji se način percipira komunikacija tokom protesta, te u to kako različite strane (aktivisti, vlada i

---

26 Više pojedinosti o uzorkovanju za svaku od zemalja može se naći u prikazima posvećenim pojedinačnim zemljama.

27 Neki autori ističu da analiza komuniciranja u okvirima ne podrazumijeva prisustvo okvira u tekstu, koji je nezavisan od čitaoca; naprotiv, smatra se da se informativni tekst "sastoji od organiziranih simboličkih sredstava koji će u interakciji sa memorijom pojedinačnih subjekata konstruirati značenje" (Pan i Kosicki 1993, str. 58).

28 Oslanjajući se na ideju Pana i Kosickog o validnosti analize komuniciranja u okvirima (1993, str. 58), analiza je organizirana na takav način da prati detaljna uputstva u kojima je svaka kategorija razrađena u detalje. Uputstva za istraživače bila su, naprimjer, da budu što je moguće vjerniji izvornom tekstu, da značenja utvrđuju tačnim citatima u tekstu, da daju jasna i detaljna pojašnjenja svih značenja koja nisu obuhvaćena citatom, da ponude jasan i formalistički opis slika. Na taj su se način rezultati analize zasnivali na njihovim manifestacijama i implikacijama u određenim frazama, slikama, izvorima, ključnim pojmovima itd. Korištenje tačnih citata i detaljnih pojašnjenja omogućilo je i kontrolu i ispravku rezultata analize tokom procesa njihove analize.

novinari) prepoznaju ograničenja i mogućnosti.²⁹ Intervjui su bili polustrukturirani i pratili su zajedničke smjernice za intervjuje, ali i omogućavali prilagođavanje specifičnom kontekstu u zemlji i intervjuiranim pojedincima. Iako ograničenja ovog istraživanja nisu dozvoljavala analizu sadržaja alternativnih *online* platformi koje su koristili demonstranti, u intervjuje su, između ostalih, uključena i pitanja vezana za alternativne platforme (sadržaj, svrha, procesi proizvodnje, upravljanje, korištenje, efekti itd.).³⁰ Osim toga, iako istraživanje nije uključivalo istraživanje stvarnih indikatora odgovornosti vlade u toku protesta, intervjui pružaju uvid u način na koji se **odgovornost vlade** percipira, a naročito u to da li se njena percepcija promijenila u toku primarnog slučaja protesta, te u poređenju s ranijim slučajevima protesta.

2.3 Koncept komuniciranja u okviru i analiza okvira primijenjena u ovom istraživanju

Koncept **komuniciranja u okviru** oslanja se na ideju da svi mi aktivno klasificiramo, organiziramo i tumačimo svoja životna iskustva kako bi ona bila smisljena (vidi Goffman 1974) i da okvir u kojem se zapažanja komuniciraju i kategoriziraju evocira određene stvarnosti iz “kaleidoskopa potencijalnih stvarnosti” (Edelman 1993, str. 232). Različiti autori ističu ne samo relevantnost komuniciranja u određenom okviru za način na koji

29 U svakoj zemlji napravljeno je najmanje 20 intervjuva, ili i više, u zavisnosti od općeg pravila za utvrđivanje broja intervjuva: broj intervjuva se povećava ukoliko: a) se nove informacije stalno pojavljuju nakon 20 intervjuva sa stranama u protestu; b) nedostaju relevantne informacije/evaluacija (dodatno ciljano uzorkovanje); c) relevantni profili ispitanika nisu uključeni na adekvatan način. Detaljni intervjui također će poslužiti kao osnova za utvrđivanje glavne alternativne komunikacijske platforme koju koriste demonstranti/građani relevantni za proteste.

30 Neki od autora su, međutim, analizirali neke primjere sadržaja na različitim platformama, sa ciljem ilustriranja nekih od obrazaca komunikacije.

se razumijeva stvarnost, nego i njegov utjecaj na ponašanje.³¹ Strategije komuniciranja u okvirima relevantne su ne samo za ideološko pozicioniranje, nego, prema Benfordu i Snowu (2000), utječu i na privlačenje učesnika, mobilizaciju i spremnost na akciju.³²

Konstrukcija značenja³³ o društvenim pokretima putem procesa komuniciranja u okviru uključuje difuzne mreže aktera i različite načine predstavljanja i transformiranja kolektivnih uvjerenja. Društveni akteri mogu ponekad svjesno pokušavati da koriste uvjeravanje kako bi konstruirali značenje, ali dominantni okviri u određenom društvu mogu naprosto biti i reproducirani³⁴ ili se dominantna značenja mogu razmatrati i propitivati. Teoretičari društvenih pokreta se slažu da društveni pokreti poprimaju zajednička značenja (koja se nazivaju okvirima, ideološkim paketima i kulturnim diskursima) koja inspiriraju kolektivne

-
- 31 Naprimjer, Edelman (1993) sugerira da će elementi koji su naglašeni u medijskom pokrivanju nekog društvenog pokreta biti od ključnog značaja za mogućnost tog pokreta da utječe na javno mnijenje i politiku. Mas-mediji su, prema njegovom mišljenju, ključni za prenošenje poruka masi potencijalnih pristalica i za privlačenje učesnika. Sve veće korištenje platformi na internetu smatrano je sve važnijim za politički život u smislu pristupa informacijama, glasanja ljudi na izborima, komunikacije između kandidata i biračkog tijela, utvrđivanja tema koje su najvažnije za javnost, te, konačno, nastojanja aktivista da prenesu svoje poruke. Jenkins i Thorburn (2003, str. 4) spominju primjer indymedia.org, stranice koja je tokom protesta u Seattlu protiv Svjetske trgovinske organizacije započela kao klirinška stranica za objavljivanje ideja i vijesti o protestima uz korištenje multimedijskog pristupa (postavljanje izvještaja, fotografija, audiosnimaka, videomaterijala).
- 32 Istraživanje može razmatrati u kojoj su mjeri iskustva, simboli i modeli društvenih pokreta/protesta stvarali neku vrstu "epistemičkih zajednica" (Lipshutz 2005), pružali materijal za borbu i prenosili znanje na zajednice unutar i izvan nacionalnoga konteksta, naročito putem *online* platformi.
- 33 Klandermans (1992) vjeruje da postoje tri međusobno povezana procesa u konstrukciji značenja o društvenim pokretima: javni diskurs, uvjerljiva komunikacija i osvještavanje (u Johnston i Klandermans 1995, str. 10).
- 34 Neki okviri mogu dosegnuti takav status da sami sebe pojačavaju te, kao što naprimjer ističe Gamson (1992), mogu postati ukodirani u određene termine koji se počnu naširoko koristiti (primjer bi bio engleski termin *agency*). Kada se to desi, komunikator koji upotrijebi neki drugi termin rizikuje da ne bude shvaćen ili da ga smatraju nedovoljno kredibilnim.

akcije (Tarrow 2011, str. 31). U vremenima društvenih pokreta ili drugih oblika politike sporenja, ova značenja se nadmeću sa suprotstavljenim okvirima. Borba oko značenja na ovaj način predstavlja važan dio politike sporenja.³⁵ Tarrow ukazuje na to da je jedan od glavnih faktora održavanja i uspjeha društvenih pokreta "...njihova sposobnost da naslijeđena shvatanja povežu sa imperativom aktivizma" (2011, str. 266).

Za mas-medije se vjeruje da imaju ključnu ulogu u tome koji će okviri postati dominantniji u društvu. Komuniciranje u okvirima smatra se i inherentnim dijelom novinarskih rutina (Gitlin 1980).³⁶ Okviri u medijskim vijestima obično odražavaju odnose moći i otkrivaju aktere i interese koji se nadmeću kako bi dominirali tekstem. Dominantni okviri u društvu utječu na ono što se smatra stavljanjem u okvire vijesti koje su vrijedne objavljivanja. Što se tiče okvira u kojem mediji obično komuniciraju društvene pokrete, Entman i Rojecki (1993) smatraju da na odluke o komuniciranju u određenom okviru koje novinar donosi kada prenosi informaciju o nekom društvenom pokretu u velikoj mjeri utječu elitni izvori. Oni ukazuju i na novinarsku ambivalentnost prema masovnim pokretima – iako ih u teoriji podržavaju, novinari su sumnjičavi prema masovnim pokretima kada se oni organiziraju u cilju vršenja političke moći (Gitlin 1980, u Entman i Rojecki 1993, str. 156).³⁷ Drugi, međutim, stavljaju veći naglasak na transformativne potencijale koje procesi komuniciranja u

35 U tom su procesu, tvrdi Tarrow, društveni pokreti najčešće u nepovoljnom položaju budući da država raspolaže instrumentima za konstrukciju značenja (2011, str. 32).

36 Gitlin koncept komuniciranja u okvirima veže direktno za proizvodnju vijesti, tvrdeći da okviri "novinarima omogućavaju da velike količine informacija procesiraju brzo i rutinski [i da] informacije upakiraju kako bi ih efikasno prenijeli svojoj publici" (1980, str. 7).

37 Iako su Entman i Rojecki (1993) našli mišljenja koja su poslužila kao okvir protiv pokretâ, za vrijeme djelovanja antinuklearnog pokreta u SAD-u novinari uglavnom nisu prenosili mišljenja o vanjskopolitičkim elitama koja bi poslužila kao okvir.

okvirima i interakcija imaju u konstrukciji značenja.³⁸ Putem “kompleksnog međudjelovanja mas-medija i društvenih aktera kao što su pokreti, kontrapokreti, političke stranke i vlasti, i u međuljudskoj interakciji u društvenim mrežama i grupama prijatelja – značenje se konstruira i rekonstruira” (Johnson i Klandermans 1995, str. 10). Protesti podstiču dominantne diskurzivne okvire, ali pružaju i plodno tlo za dovođenje u pitanje starih percepcija i ponašanja, tj. za osporavanje dominantnih diskurzivnih okvira, kao i za (re)konstrukciju kolektivnih identiteta (Melucci 1996). U toku protesta koriste se različite strategije komuniciranja u okvirima za predstavljanje rada vlade, kao i motiva, manifestacija i ciljeva protesta. Uloga društvenih pokreta, internih sporazuma i vanjske komunikacije s tradicionalnim medijima i putem vlastitih platformi ne bi se smjela zanemariti kod razmatranja komunikacijskih ograničenja i mogućnosti za društvene pokrete.³⁹

Analiza okvira (*frame analysis*) primijenjena u ovom istraživanju zasniva se na teoretskom razumijevanju komuniciranja u okvirima kao procesa koji uključuje dijagnosticiranje, s jedne strane, i odobravanje određenih rješenja, s druge strane. Gamson (1992) naprimjer govori o dijagnosticiranju, evaluaciji i odobravanju određenih rješenja putem komuniciranja društvene stvarnosti u određenom okviru. Entman definira proces komuniciranja u okvirima u istom smislu: “Komunicirati u određenom okviru znači *izabrati neke aspekte percipirane stvarnosti i više ih istaći u tekstu kojim komuniciramo, i to na takav način da se promovira određena definicija problema, uzročno tumačenje, moralno vrednovanje i/ili preporuka tretmana* za ono

38 Društvene pokrete, s jedne strane, oblikuju aspekti dominantne kulture, ali oni, s druge strane, imaju tendenciju da ruše dominantne društvene kodove kao i da preoblikuju dominantnu kulturu (vidi, naprimjer, Johnston i Klandermans 1995). McGee smatra da društveni pokreti mijenjaju značenja svijeta i redefiniraju stvarnost (McGee 1975, str. 243). Vidi i Livingstone 1990. Moramo biti svjesni implikacija za pouzdanost rezultata analize okvira kao takve, s obzirom na to da na način na koji se tokom analize okvira utvrđuju okviri u određenom tekstu utječu lični okviri istraživača. Ne možemo tvrditi da smo isključili takve utjecaje, ali jesmo preduzeli mjere kako bismo osigurali da istraživači na isti način shvataju kategorije analize.

39 Vidi McCurdy 2010.

što se opisuje” (1993, str. 52). Analiza u toku ovog istraživanja fokusira se na sljedeće dvije glavne kategorije: a) način na koji se određeni problem definira i razumijeva (jednom riječju: dijagnozu) s jedne, te b) način na koji se prognoza/rješenje toga problema predstavljaju u medijskom sadržaju, s druge strane. Analiza je unutar ove dvije glavne kategorije obuhvatila i identificiranje pogođenih aktera, aktera koji su utvrdili problem/rješenje, te na kraju normi i sudova koji podržavaju određene dijagnoze/prognoze.⁴⁰ Pri tome smo pratili definiciju koju je dala Verloo (2005, str. 20), koja okvir shvata kao “organizirajući princip koji fragmentarnu ili usputnu informaciju transformira u strukturiran i smislen problem, u koji je rješenje implicitno ili eksplicitno uključeno”. Drugim riječima: svaki se tekst može analizirati na takav način da se odredi kojim problemom/problemima se on bavi i šta se nudi kao rješenje za utvrđene probleme.

Kako bi se dijelom obuhvatilo međudjelovanje različitih aspekata komunikacije i različita gledišta o tome u kojim su okvirima protesti komunicirani i kako se odvijala komunikacija, metoda analize okvira u mas-medijima (TV i *online*) kombinirana je sa detaljnim intervjuima sa učesnicima u procesu komunikacije: građanima/demonstrantima, novinarima i vladinim/stranačkim organima.⁴¹

---

40 Naravno, nisu sve kategorije komuniciranja u okvirima nužno identificirane u svakom tekstu.

41 Istraživanje, međutim, ne rasvjetljuje odnose okvira u vijestima naspram namjerâ i okvirâ određenih komunikatora, niti se istraživalo na koji su način okviri uzimani u obzir kod stavova i ponašanja demonstranata i drugih strana u protestima.

3. Najvažniji rezultati istraživanja u tri zemlje: pregled

3.1 U kojim su okvirima protesti komunicirani u medijima, kako su ih doživjeli ispitanici?

Među ispitanicima je dominantno mišljenje da su protesti izraz demokratije, legitiman način za izražavanje volje naroda i njegovog nezadovoljstva radom izabраниh zvaničnika, za zaustavljanje ili zahtijevanje promjena u politici, te za traženje viših standarda za odgovornost vlade. Oni se naročito smatraju ključnim u okolnostima nefunkcionalnog upravljanja, u kojima protesti postaju “jedino zakonito rješenje”. U ovom smislu, nekoliko demonstranata vidi proteste i kao pokazatelj nedostatka demokratije, imajući u vidu ideju da je u funkcionalnim demokratijama građanski angažman već formaliziran u procesima odlučivanja te protesti na taj način postaju nepotrebni. Još jedno pozitivno gledište o protestima fokusira se na ujedinjuću moć protesta za zajedničke zahtjeve: u Bosni i Hercegovini i Makedoniji oni su nadišli postojeće etno-nacionalne podjele. Demonstranti su bili ujedinjeni u kritici javnih politika i ponašanja vlade. U Bosni i Hercegovini se ta kritika odnosila na društvena pitanja i osiromašenje građana kao rezultat ponašanja otuđene političke klase. Prema riječima jednog od aktivista u Bosni i Hercegovini, implicitna poruka protestâ u februaru 2014. godine bila je: “Briga me za nacionalizam, hoću da rade fabrike, da radnici ponovo odlučuju o njima...”. S druge strane, kao što istraživački prikazi pokazuju, etničke podjele nisu prestale postojati zbog načina na koji su protesti medijatizirani pošto su u nekim od analiziranih slučajeva medijsko komuniciranje u okvirima i percepcije zvaničnika djelovali u pravcu njihovog pojačavanja.

Međutim, ispitanici, prvenstveno zvaničnici i dijelom predstavnici medija a ponekad i sami demonstranti, ublažili su svoja pozitivna gledišta o protestima kada su komentirali konkretne slučajeve protesta obuhvaćene ovim istraživanjem. Ukupno gledajući, postoje tri dominantna okvira u kojima se dovodi u pitanje uloga ovih protesta:

- okvir političke instrumentalizacije protesta u interesu određene političke grupe ili stranke, najčešće opozicione stranke, a ponekad i stranih elemenata;
- okvir nedostataka unutar demonstrantskih grupa (nedostatak organizacije, kapaciteta i stručnih znanja). Ilustracija ovog okvira je tvrdnja da je demonstrantima u Bosni i Hercegovini nedostajalo znanja o političkom sistemu, što je onemogućilo njihov značajniji utjecaj;
- gledište o inherentnim strukturnim ograničenjima u političkom (i, u određenoj mjeri, medijskom) sistemu, koje proteste smatra neuspješnim i onemogućava promjene politike od vrha prema bazi. Ispitanici su, naročito u Makedoniji i Bosni i Hercegovini, isticali da ovi protesti nisu donijeli promjene koje su oni tražili zbog nedostatka odgovornosti vlade.

Medijski okviri analiziranih slučajeva protesta u Bosni i Hercegovini i Makedoniji u određenoj mjeri podudaraju se sa ovim osporavanjima samih protesta. Pri tome je okvir političke instrumentalizacije naročito dominantan u medijskom predstavljanju protesta. U načinu na koji su mediji predstavili slučajeve protesta,⁴² u pozadini se mogu lako nazrijeti dominantne ideologije pomoću kojih se etablirane strategije delegitimizacije brzo i lako evociraju u medijima. Georgievski, Adonov i Trajkoska primijetili su da su u Makedoniji, na prilično neiznenađujući i vrlo direktan način, mediji poznati po svom provladinom uredničkom stavu često loše predstavljali motive i zahtjeve protesta i/ili ih diskreditirali, i to često unutar okvira političke instrumentalizacije od strane opozicione stranke i međunarodnih obmanjivača utjelovljenih u Soroševoj organizaciji. Kao što su pokazali rezultati analize autorice Cvjetićanin, podokviri za februarske proteste u Bosni i Hercegovini unutar općeg okvira političke instrumentalizacije bili su naročito raznovrsni kao odraz kompleksnosti

42 Gdje god u ovoj publikaciji koristimo sličnu konstrukciju, ne želimo reći da se to odnosi na sve medijske sadržaje. Kao što smo to već istakli, nemamo namjeru davati uvide koji se mogu generalizirati, nego naznačiti neke od indikativnih obrazaca medijskog izvještavanja o protestima.

administrativne organizacije zemlje te s tim povezanih etno-nacionalnih podjela, te su se više fokusirali na etno-političku nego na stranačko-političku instrumentalizaciju. Postojao je jasan obrazac predstavljanja protesta kao udara na nacionalne interese jedne od tri dominantne etno-nacionalne grupe, tj. na nivo vlasti tijesno vezan za identitet i interese određene grupe. Rezultati istraživanja u Bosni i Hercegovini dijelom su u skladu s prethodnim istraživanjima o dominantnom fokusiranju medija na nasilje na protestima.⁴³ Naime, nasilje demonstirano i uništavanje vladine imovine bio je naročito dominantan okvir u prvim danima februarskih protesta u Bosni i Hercegovini, te jedan od dominantnih okvira u cjelokupnom uzorku. Cvjetičanin primjećuje da su posebno vizuelni prikazi koncentrirani na ovo nasilje bili stalno prisutni u medijskim sadržajima tokom cijelog trajanja protesta.

Autori su naročito u Makedoniji konstatareli dominantnu podjelu između provladinih medija i medija koji su pozitivnije izvještavali o protestima, tj. medija za koje se inače smatra da nisu povezani sa vladajućim političkim strankama i da su više kritički nastrojeni spram njih. Ovi posljednji posvetili su više prostora predstavljanju motiva i razloga protesta, opširnije su pokrivali rad plenuma i u određenoj mjeri kritikovali vladu zbog slabih rezultata rada. Što se tiče okvira za studentske proteste u Makedoniji, Georgievski, Adonov i Trajkoska pišu: “Mediji koji su kritični prema vladi su reformu [osporavanu reformu obrazovanja koju je vlada nametnula, op. a.] dominantno predstavljali kao ishitrenu, neproduktivnu i suprotnu autonomiji univerziteta”.

Slučaj protesta protiv demontiranja hemijskog oružja u Albaniji 2013. godine u pogledu komunikacijskih praksi značajno se razlikovao od protestâ u Bosni i Hercegovini i Makedoniji – izvještaji u vijestima uglavnom su se fokusirali na vođenje protesta i na zahtjeve demonstirano, pri čemu su se zvanični izvori rijetko pojavljivali. Kao što to ističe Londo, mediji su gotovo jednoobrazno i nezavisno od političke pripadnosti pružali implicitnu legitimizaciju zahtjeva demonstirano. Razlozi za ovo su vjerovatno dvostruki: prvo, na protestima jedva da je bilo

---

43 Vidi, naprimjer, McChesney 2008; McCurdy 2010.

generalne kritike vlade a u centru pažnje je bilo samo jedno pitanje i vladina odluka vezana za to pitanje, i drugo, zvaničnici su rijetko u javnosti komentirali to pitanje te su na taj način ostavili više prostora za demonstrante i njihovo izražavanje zabrinutosti. U tim se okolnostima, za razliku od protestâ u Bosni i Hercegovini i Makedoniji, izvještavanje ustvari fokusiralo na pitanja pokrenuta na protestima: mediji su se fokusirali na moguće probleme vezane za demontiranje hemijskog oružja na teritoriji Albanije, komunicirajući cijelo pitanje uglavnom u okviru sigurnosne prijetnje, te u određenoj mjeri u okviru nedostatka transparentnosti i odgovornosti vlade u pogledu odluke o planiranom demontiranju. A iako se za okvir političke instrumentalizacije tvrdilo da je bio dominantan u drugim slučajevima građanskih protesta u Albaniji, u ovim je protestima on bio rijetko prisutan, a čak i kad se javljao, bilo je to više u obliku opasnosti da bi opozicija mogla instrumentalizirati proteste, pri čemu se ponekad impliciralo da bi taj problem trebalo riješiti tako što bi se političarima zabranilo da učestvuju u protestima. I rješenja za problem bila su jednako jednostavna i uglavnom su komunicirana u okviru odbijanja demontiranja hemijskog oružja u Albaniji, te transparentnijeg ponašanja i odgovornosti vlade po tom pitanju.

Percepcija medijskog pokrivanja građanskih protesta u sve tri zemlje bila je ukupno negativna, i to naročito percepcija samih građana/demonstranata. Generalno mišljenje je da se medijsko pokrivanje kreće od dominantnog ispolitiziranog izvještavanja o protestima do politički korektnog ali površnog izvještavanja, koje ne nudi detaljan uvid i pregled pitanja vezanih za proteste (kao što je analiza nezaposlenosti i korupcije u Bosni i Hercegovini ili, pak, analiza prednosti i nedostataka predložene reforme obrazovanja u Makedoniji).

Intervjui u sve tri zemlje pokazali su da se *online* medijska sfera smatra otvorenijom za predstavljanje protesta, što je odraz percepcije da su druge medijske sfere uniformnijeg sastava u smislu bliskosti sa vladom, naročito s političkim strankama i drugim centrima političke i ekonomske moći.

Autori istraživanja primijetili su i da se komuniciranje protesta u određenim okvirima razlikovalo od slučaja do slučaja. Tako se, naprimjer, u slučaju protesta protiv hapšenja makedonskog

novinara Tomislava Kezarovskog činilo da su zvaničnici i mediji, kako provladini tako i oni kritički raspoloženi, napravili odmak od okvira političke instrumentalizacije protesta, što autori tog dijela istraživanja pripisuju prvenstveno činjenici da su demonstranti bili najvećim dijelom novinari i da je na način predstavljanja protestâ utjecala solidarnost među kolegama. Mediji koji se smatraju provladinim nisu diskreditirali proteste, dok se za medije koji su više kritički nastrojani prema vladi tvrdi da su aktivnije podržavali nastojanja da se Kezarovski oslobodi. Još jedan mogući razlog za ovo je to što su protesti bili manje usmjereni protiv vlade od studentskih protesta, ali s obzirom na to da su se fokusirali na mali broj poteza vlade, nisu sadržavali sveobuhvatniju kritiku i kao takvi nisu predstavljali jednaku prijetnju za nosioce vlasti. Za proteste protiv uništavanja gradskog parka održane u Bosni i Hercegovini 2012. izvještava se da su u velikoj mjeri marginalizirani u glavnim tradicionalnim medijima u Republici Srpskoj tako što se o njima izvještavalo rijetko ili samo u formi kratkih agencijskih vijesti. Ti su se protesti oslanjali na podršku malih nezavisnih medija i na komunikaciju putem *online* platformi, što su ispitanici smatrali nedovoljnim za postizanje veće podrške.

3.2 U koji su okvir mediji stavili odgovornost vlade i kako su o njoj govorili ispitanici?

Iz sva tri istraživačka izvještaja generalno se može zapaziti da je medijsko izvještavanje o građanskim protestima u određenoj mjeri uključivalo pozivanje na odgovornost. Međutim, način na koji je odgovornost tematizirana prilično je ograničen. U tri nacionalna prikaza objavljena u ovoj publikaciji problematizira se nekoliko aspekata medijskog izvještavanja o protestima: praksa da se odgovornost prilično generalizira i da se ne veže za određene institucije, stranke ili zvaničnike (što je konkretno uočeno u Bosni i Hercegovini), te praksa da se spominjanje odgovornosti ograničava na ono što je rečeno u glavnim izvorima informacija, pri čemu je ova posljednja praksa čak i problematičnija s obzirom na činjenicu da su zvaničnicima mediji lakše dostupni nego demonstrantima. U takvim su okolnostima spinovi protiv protesta u Bosni i Hercegovini opširno i nekritički prenošeni u medijima,

uključujući lažne informacije o dijeljenju droge među demonstrantima i o pljačkanju šoping-centra. Kao što to pokazuju rezultati analize sadržaja, a što naročito važi za Makedoniju, mediji koji se smatraju provladinim uglavnom nisu govorili o pitanjima koja su pokretali demonstranti, te tako nisu govorili o odgovornosti vlade, a sve to iza fasade komuniciranja protesta u okviru političke instrumentalizacije.

Međutim, u slučaju kako Bosne i Hercegovine tako i Albanije, rezultati analize sadržaja pokazuju da akter koji se u medijskim sadržajima javlja kao onaj koji je odgovoran za uočeni 'problem' najčešće je zaista vlada. U slučaju Bosne i Hercegovine, odgovornost je dosta generalizirana i odnosi se na političke elite, ali u nekim slučajevima i na različite institucije vlasti, političke stranke i/ili pojedine političke ličnosti; odgovornost se stavlja u okvir odgovornosti za socijalne probleme koji su doveli do protesta ili, pak, odgovornosti za neadekvatne zvanične reakcije na proteste, zbog kojih su protesti eskalirali. U Albaniji su konkretno premijer i vlada predstavljeni kao odgovorni za 'problem' "ugrožavanja javnog zdravlja i sigurnosti razmatranjem datog zahtjeva (u 52 slučaja) te za nedostatak transparentnosti (u 20 slučajeva) i odgovornosti (u 2 slučaja)", kao što to primjećuje Londo. U Albaniji se odgovornost direktno podudarala sa okvirom u kojem su problemi komunicirani u medijskim sadržajima, pri čemu se vlada uglavnom smatrala odgovornom za nedjelovanje i nedostatak transparentnosti u slučaju demontiranja hemijskog oružja, a rješenje je bilo da vlada postupi drugačije i odbije demontiranje na teritoriji Albanije. Veća divergencija primijećena je u načinu na koji je odgovornost komunicirana u slučaju februarskih protesta u Bosni i Hercegovini. Odgovornost vlade, komunicirana u okviru lošeg upravljanja, definirana je kao potreba za većim stepenom odgovornosti generalno, za ostavkama, prijevremenim izborima, ustavnim promjenama, reformom javne uprave, otvaranjem radnih mjesta, revizijom kriminalnih privatizacija, ukidanjem privilegija zvaničnika, uključivanjem građana u proces odlučivanja itd. Osim toga, vlada je u nekim slučajevima smatrana odgovornom za rješavanje problema ugroženih nacionalnih interesa, tj. sprečavanje širenja protesta na RS i ugrožavanja kantonalnih vlada. U jednoj drugoj verziji odgovornost je tražena od etničke grupe – da ostane ujedinjena u odbrani

nacionalnih interesa. Pored toga, mediji građansku odgovornost predstavljaju kao rješenje za zaustavljanje nasilja ali i za ujedinjavanje protiv loše vlasti.

U Makedoniji u medijskom izvještavanju o studentskim protestima generalno se malo spominjala odgovornost vlade. Također je uočena jasna razlika između dvije grupe medija u ovom pogledu, pri čemu su Telma, Alsat-M, novatv.mk i plusinfo.mk najčešće spominjali odgovornost vlade i Ministarstva obrazovanja za predloženu reformu i nedostatak transparentnosti i odgovornosti, dok su, s druge strane, Kanal 5, MTV1, Sitel i Kuruir.mk, navodili SDSM i Soroša, studente i 'opozicione' medije kao odgovorne za neopravdane proteste. Spominjanje odgovornosti građana/demonstranata u Albaniji poprimilo je sasvim drugačiji oblik te je zabilježen tek mali broj spominjanja njihove odgovornosti za ono što je stavljeno u okvir neargumentiranih i nerazumnih protesta, a samo nekoliko puta spomenuta je njihova odgovornost za veću mobilizaciju. U Bosni i Hercegovini su u medijskim izvještajima koji su se fokusirali na probleme na samim protestima, i to uglavnom na nasilje na protestima, demonstranti predstavljeni kao odgovorni uglavnom za uništavanje javne imovine. Cvjetičanin naročito zaključuje da se nedostatak odgovornosti kod političkih elita manifestira u nedostatku samopropitivanja zvaničnika u analiziranom medijskom uzorku, pri čemu su uglavnom govorili o odgovornosti demonstranata za prouzrokovanu imovinsku štetu i o odgovornosti široke kategorije 'ostalih' (koji se kreću od lidera opozicionih stranaka, etničkih tabora, do stranih agenata itd.) za politizaciju protesta i za ugrožavanje etno-nacionalnih interesa. Međutim, u cijelom medijskom uzorku u Bosni i Hercegovini, zvaničnici su daleko najčešće označeni kao akteri koji trebaju iznaći rješenja, i to najčešće za društveno-ekonomske probleme koji su doveli do protesta.

U sve tri zemlje intervjuirani ispitanici uglavnom ukazuju na to da je prisutan jasan nedostatak odgovornosti vlade i da je komunikacija vladinih zvaničnika tokom protesta bila daleko od pokazivanja transparentnosti i odgovornosti. Jedan dio ispitanika ističe da su sami protesti izraz ovog nedostatka odgovornosti vlade. Često zapažanje iz intervjua jest i da je u toku građanskih

protesta pojam odgovornosti vlade uglavnom ostao nepromijenjen. Intervjui ukazuju na dvije grupe pitanja koja su rezultirala neuspjehom u postizanju veće odgovornosti, pri čemu se prva grupa odnosi na same proteste (nedovoljna mobilizacija, nedostatak upornosti, neargumentirani, loše artikulirani i nerealni zahtjevi itd.) a druga na duboko ukorijenjeni i perzistentni nedostatak odgovornosti vlade, koji se pokazao jačim od izazova koje su postavili protesti. U takvim su okolnostima reakcije vlasti na proteste u ove tri zemlje bile neiznenađujuće sistemske prirode i kretale su se od ignoriranja protesta preko kreiranja narativâ protiv protesta i demonstiranja (uključujući tvrdnje o političkoj instrumentalizaciji i kriminalizaciji demonstiranja), preko upiranja prstom u druge stranke i etno-političke tabore i zvaničnike (uglavnom u Bosni i Hercegovini), pa sve do onih rijetkih prilika u kojima je došlo do promjena, koje su, doduše, smatrane ne naročito sadržajnim i na neki način 'iznuđenim' putem jakog pritiska i straha koje su izazvali protesti. Neki dijelovi narativa 'ispitanika' živo ilustriraju obrasce zvaničnih reakcija na proteste: "Javni zvaničnici obično nisu baš vrlo aktivni prema protestima, sporo se pomjeraju, jedva vas slušaju, ili se samo pretvaraju da vas nešto pitaju ili da obraćaju pažnju na vas, i to samo ako su demonstranti dovoljno uporni i ne daju im mira. Čak i kada daju neke izjave u javnosti, ne reaguju dovoljno na demonstrante. Izjave su im uglavnom retoričke i čak ni ne uzimaju u obzir rješenja ili alternative koje nude demonstranti."⁴⁴ Ili rečeno riječima autorice Cvjetičanin, uvidi koje nam nude intervjui pokazuju da su zvaničnici ustvari pokazali nedostatak odgovornosti putem "politike ignorisanja, 'politike arogancije' pa čak i 'gađenja prema ljudima koji su ih izabrali'".

Informacije iz intervjuâ u sve tri zemlje ukazuju na to da su se tokom nedavnih protesta zvaničnici rijetko, ako su to uopće i činili, upuštali u dvosmjernu komunikaciju sa demonstrantima putem medija ili u direktnom kontaktu. U slučaju predloženog demontiranja hemijskog oružja u Albaniji, dugo vremena nakon početka protesta zvaničnici uopće nisu komunicirali s javnošću. Premijer je tek poslije nekoliko dana objavio izjavu na Facebooku, a do televizijskog saopćenja došlo je tek nakon izjave objavljene na internetu.

Što se tiče sadržaja komentara zvaničnika, njihove izjave često su sadržavale jake paternalističke elemente. U izjavama zvaničnika u Albaniji ovaj se paternalizam manifestirao u tvrdnjama da su protesti pogrešni, da su puki rezultat neobaviještenosti i neopravdanog nepovjerenja u to da će vlada djelovati u javnom interesu. Slične su tvrdnje širene putem medija i o studentskim protestima u Makedoniji. U Bosni i Hercegovini se u intervjuima ističe da su zvaničnici nastojali diskreditirati proteste na različite načine, često evocirajući ratne odnose, te uz njihov strah i etno-nacionalne osjećaje. I konačno, u Makedoniji je, uprkos općoj tajnovitosti vlade i odbijanju da se sastanu sa studentima, bilo nekoliko kontroverzi koje su ilustrirale nedostatak odgovornosti, a koje su prezentirali mediji kritički nastrojeni prema vladi: radilo se o tvrdnji da se o državnom ispitu raspravljalo mjesecima prije nego što je obznanjen javnosti, te o informaciji da je lokacija javnog sastanka sa predstavnicima univerziteta promijenjena iznenada i tajno.

Autori izvještajâ za tri zemlje ukazuju na to da tradicionalni mediji nisu dobro obavili svoj zadatak u pogledu značajnijeg istraživanja i propitivanja javne odgovornosti, te da su uglavnom bili pasivni i nudili platformu za ograničen broj izvora ili, pak, samo prezentirali različita gledišta o protestima i odgovornosti vlade. Medijski izvještaji generalno su uključivali pozive na odgovornost vlade u obliku u kojem su ih iznosili demonstranti, ali su rijetko uključivali direktno sučeljavanje sa zvaničnicima ili potkrepljivanje i istraživanje uočenih problema.

I konačno, ispitanici u sve tri zemlje izuzetno su pesimistični u pogledu moguće promjene što se tiče odgovornosti vlade. Nekoliko demonstranata ide i korak dalje tvrdeći da je veća prijetnja vladama i demonstracija sile od demonstranata jedini način da protesti postignu bolje rezultate, uključujući, u krajnjoj liniji, i veću odgovornost. Dok neki od njih govore o performativnoj moći masovnih demonstracija i ideji 'rulje za linč' koju one prizivaju, drugi ukazuju na to da bi neki oblici nasilja bili legitiman dio strategije protesta. Neki od ispitanika u Makedoniji kazali su i da bi se ta moć mogla pokazati kroz istovremene, različite pritiske putem nekoliko građanskih protesta. Neki od njih smatraju da je moguće da su nedavne istovremene inicijative koje su se preklapile stvorile pozitivan efekt, pozivajući vladu da započne razgovore sa studentima i pusti novinara

Kezarovskog iz zatvora. Neki od ispitanika u Bosni i Hercegovini ističu da je način na koji su se nedavni protesti odvijali ustvari u skladu sa nastavkom sadašnjih vladinih praksi, s obzirom na to da su zvaničnici sada spremniji da se nose sa sličnim građanskim protestima u budućnosti.

Ispitanici u Bosni i Hercegovini govorili su i o onome što vide kao razvijeniju građansku svijest, građanski angažman, empatiju koja je građane ujedinila bez obzira na etničku pripadnost – jednom riječju, govorili su o buđenju građana kao političkih subjekata. Nekoliko ispitanika također smatra da su protesti vratili pitanje socijalne pravde i borbe protiv korupcije u politički diskurs, ali Cvjetičanin, s druge strane, zaključuje da je istovremeno ojačan nacionalni diskurs jer su načinom na koji su proteste predstavili zvaničnici i dijelom mediji evocirane etno-nacionalne podjele.

3.3 Uloga medija i komunikacijska praksa novinara

Zajednički je zaključak pojedinačnih izvještaja za sve tri zemlje da se *mainstream* mediji smatraju neizostavnom platformom za komunikaciju u toku protesta. Ispitanici u svakoj od zemalja ukazuju na to da je popraćenost u *mainstream* medijima direktno vezana za uspješnost protesta zato što mediji imaju ključnu ulogu u smislu stavljanja određenih pitanja na dnevni red, podizanja svijesti i informiranja građana, a, na koncu, i utjecaja na spremnost građana da djeluju. Ovo naročito važi za televiziju, koja je još uvijek osnovni izvor informacija za građane u sve tri zemlje. Štaviše, uvidi iz razgovora obavljenih u Bosni i Hercegovini (BiH) ukazuju na to da su mediji odigrali ključnu ulogu u propasti protesta.

Vrijednost *mainstream* medija prvenstveno se pripisuje njihovoj potencijalnoj mogućnosti da pojačaju glasove učesnika protesta. Međutim, u sve tri zemlje postoji skepsa u pogledu djelovanja medija, koja prvenstvo proizlazi iz uočenog političkog paralelizma u medijskom sektoru, pri čemu se medijski sadržaji uglavnom smatraju odrazom interesa vlade, određenih političkih stranaka i poslovnih centara od kojih zavisi finansijska održivost datog medija. Većina ispitanika u BiH, naprimjer, vjeruje da su *mainstream* mediji pokazali pristrasnost protiv protesta, a favorizirali su

vladine izvore i perspektive. Međutim, naša analiza sadržaja samo je djelomično potvrdila postojanje takve pristrasnosti. Konkretno, Radio-televizija Republike Srpske (RTRS) favorizirala je zvanične izvore povezane sa vladom RS-a; u izvještavanju druga dva javna emitera, BHRT i FTV, također su preovladavali zvanični izvori i dominantni fokus je bio na nasilju, ali oni su također značajnu pažnju posvetili i zahtjevima učesnika protesta i dali glas građanskom društvu, učesnicima protesta i drugim relevantnim akterima, naročito u kasnijim danima protesta. Usmjerenost na zvanične izvore također je dovela do prenošenja spina protiv protesta u medijima koji su se oslanjali na etno-nacionalne i entitetske podjele ili jednostavno na izvještaje o navodnom kriminalnom ponašanju učesnika protesta. Međutim, ukupni rezultati analize sadržaja na uzorku iz BiH ne potvrđuju dominantnost zvaničnih izvora informacija, s obzirom na to da se učesnici protesta malo češće pojavljuju kao izvori informacija u medijima. Ipak, prisustvo glasnogovornika za proteste nije potvrđeno kao automatski pokazatelj izvještavanja koje se nužno priklanja protestima. Ovo se još jasnije vidi u slučaju protesta protiv hemijskog oružja u Albaniji, gdje su glasovi učesnika protesta bili daleko najprisutniji u medijima i gdje se nije činilo da mediji staju na stranu vlade.

Međutim, u slučaju studentskih protesta u Makedoniji postojala je jasna podjela medija, što je, prema mišljenju autora, jasno potvrdilo ukupnu polarizaciju medija u zemlji. Provladini mediji u značajnoj su mjeri predstavljali proteste kao instrumentalizirane od strane opozicije, a zahtjeve i motive učesnika protesta uglavnom su zanemarivali. Mediji kritički nastrojani prema vladi pružali su više informacija javnosti o protestima i više prostora davali glasovima učesnika protesta, dok su same proteste uglavnom predstavljali kao okupljanja koja su ujedinjavala učesnike različitih stranačkih i nacionalnih interesa.

Neki od ispitanika također navode da su na medijsku popraćenost utjecali i drugi faktori, uključujući i uobičajene obrasce produkcije vijesti; ispitanici u BiH i Albaniji ukazali su na obrasce produkcije vijesti prema kojima se novinari pozivaju na već poznate izvore i izvještavaju o dostupnim informacijama, ali se rijetko upuštaju u istraživačko novinarstvo. Na ovaj se način informacije prenose nekritički, a sam sadržaj više zavisi od dinamike protesta i komunikacijskih

napora zvaničnika i učesnika protesta nego od jasnog uredničkog angažmana. Ovo potvrđuju i rezultati intervju – u sve tri je zemlje izvještavanje o protestima doživljeno kao površno, s nedostatkom dubinskih informacija, detalja i nijansiranog pristupa pitanjima relevantnim za proteste. Kako navodi Londo, umjesto dubinskog istraživanja, prevladavali su formati debate i iznošenja suprotstavljenih mišljenja. Prema riječima jednog albanskog novinara: “Naš posao se obično završi kada se učesnici protesta razidu, a mi požurimo da popratimo sljedeću priču i nemamo vremena, ne uložimo napore, a nekad nemamo ni volje ni mogućnosti da dublje istražimo priču.”⁴⁵ Londo i Cvjetičanin također navode rutinske prakse kao mogući razlog zašto su se u medijima kao učesnici protesta češće pojavljivali predstavnici organizacija civilnog društva koje su učestvovala u protestima ili druge osobe već poznate javnosti, dok su osobe koje inače nisu bile toliko prisutne u javnosti rjeđe kontaktirane kao izvori informacija. Drugi razlog koji navode autori je nevoljnost učesnika protesta da se pojave u medijima. Konačno, neke osobine protesta išle su im u prilog jer su pratile logiku medija. Londo posebno navodi veliki broj učesnika protesta kao faktor za privlačenje pažnje medija. Nasilje, po svemu sudeći, ima dvoznačan učinak: iako je osiguralo punu pažnju medija za februarske proteste u BiH, moguće je da je njegov snažan odjek u medijima, čak i nakon što je nasilje obustavljeno, poremetio kasnije poruke protesta. Samo su neki ispitanici spomenuli ograničene resurse i kapacitete medija kao mogući faktor nedostatka dubinskog i kvalitetnog izvještavanja, iako većina vjeruje da oni nisu odlučujući. Konačno, ispitanici iz Bosne i Hercegovine navode da je razlog zašto mediji nisu adekvatno obavljali svoj posao djelomično vezan za složenost februarskih protesta – u smislu njihovih brojnih dešavanja i različitih zahtjeva vezanih za složena pitanja, a koje učesnici protesta nisu uvijek jasno artikulirali.

Autori izvještaja o istraživanju u BiH također navode razlike između preferiranih uloga za medije kod ispitanika. Neki ispitanici, uglavnom novinari, navode kako bi mediji trebali pružati objektivno izvještavanje definirano kao “nezauzimanje strana” i predstavljanje “različitih

mišljenja”. Drugi, pak, upućuju na to da bi se mediji *trebali* odgovorno ponašati, što, prema njihovom mišljenju, podrazumijeva angažirane izvještaje o protestima i “zauzimanje strana”.

U sve tri su zemlje neki *online* mediji naročito hvaljeni zbog svog relevantnog doprinosa ukupnoj komunikaciji o protestima, tj. zbog više pažnje posvećene protestima (to su, naprimjer, Reporter u Albaniji i Žurnal i AbrašMEDIA u BiH). Autori poglavlja o Makedoniji spominju i *online* medije Novatv.mk i Plusinfo.mk i TV-stanice Telma i Alsat-M kao platforme koje su pružale više informacija o protestima.

Ukupni rezultati istraživanja ne ukazuju na bitne razlike u profesionalnosti medija između tri zemlje. Poređenje sa druga dva slučaja protesta također pokazuje razlike u medijskom izvještavanju unutar pojedinačnih zemalja. Razlike u medijskom izvještavanju o protestima stoga su prije bile uzrokovane različitom dinamikom komunikacije tokom protesta, uključujući i načine komuniciranja, odnosno izostanka komunikacije zvaničnika i načinom na koji su učesnici protesta iskoristili prilike za komunikaciju. U tom se smislu ističe neobično korektno izvještavanje o protestima protiv hemijskog oružja u Albaniji, koje je plod okolnosti u kojima je komunikacija sa strane zvaničnika gotovo u potpunosti izostala, što je učesnicima protesta omogućilo da zauzmu mnogo veći medijski prostor.

3.4 Društveni mediji – kontroverzni pandan *mainstream* medijima

Istraživanja iz sve tri zemlje ukazuju na relevantnost društvenih medija, a najviše Facebooka, za informiranje i mobiliziranje ljudi za proteste. Bilo je uobičajeno da se za vrijeme određenog protesta pojavi nekoliko FB profila, pri čemu bi se jedan ili dva profila razvili u osnovne referentne tačke gdje su pojedinci i zajednice dobijali aktuelne informacije. Naprimjer, u albanskom kontekstu je Alijansa protiv uvoza smeća (AKIP) postala vidljiva referentna tačka na Facebooku, koja je okupljala grupe za zaštitu okoliša i ljudskih prava, informirala zajednicu

o najnovijim dešavanjima, ali i predlagala sljedeće korake koje pokret treba preduzeti kako bi blokirao demontiranje hemijskog oružja u Albaniji.

Za većinu protesta bilo je tipično da se pojavi proliferacija FB profila; obično ih je nekoliko okupljalo različite grupe sa sličnim interesima. Ovo se može tumačiti kao odraz amorfnih pokreta, koji okupljaju mnoštvo ljudi bez utvrđenog formalnog vodstva. Dok su se aktivisti za zaštitu okoliša izravnije usmjerili na stručnu javnost u Albaniji, FB profil koji je pokrenula nekolicina studenata pretvorio se u glavno mjesto mobilizacije šire javnosti, tj. 'jednog miliona Albanaca protiv uništavanja hemijskog oružja u Albaniji'.

Međutim, govoreći o ulozi društvenih medija u protestima, ispitanici iz sve tri zemlje su popraćenost u *mainstream* medijima smatrali neizostavnim sredstvom komunikacije o protestima prema javnosti jer su uvidjeli doseg i utjecaj televizijske komunikacije u regiji. Važnost televizijske komunikacije u sve tri zemlje ponegdje su prepoznali i aktivisti, koji su onda za potrebe svoje komunikacije prigrlili mogućnosti duž cijelog spektra od tradicionalnih do novih medija – učesnici protesta ostajali su aktivni u svojim *online* zajednicama, ali su istovremeno radili sa tradicionalnijim medijima kako bi uobličavali njihovo predstavljanje protesta.

FB profili i grupe kao takvi bili su uglavnom nezanimljivi tradicionalnim medijima, a iako su mediji u određenoj mjeri koristili FB kao izvor informacija o protestima, sadržaj preuzet s ovih platformi smatrao se nedovoljnim za blagonaklono i dovoljno široko predstavljanje protesta; iz tog su razloga aktivisti uložili dodatne napore da osiguraju da se njihovi glasovi čuju i u tradicionalnim medijima.

Predstavljanja istaknuta na društvenim medijima doprinosila su mobilizaciji, dok se za televizijska predstavljanja smatralo da oblikuju realnost i time igraju ključnu ulogu za razvoj i ishod građanskih protesta. Stoga su ispitanici iz sve tri zemlje društvene medije posmatrali uglavnom kao sredstvo mobilizacije. Ako je tradicionalnim medijima bilo potrebno vremena

da oblikuju vijesti, FB profili su ih preticali tako što su stalno dijelili neposredne informacije. Aktivisti studentskih pokreta u Makedoniji i Albaniji naglasili su ovu ulogu društvenih medija kao osnovni oblik komunikacije za potrebe organiziranja i mobiliziranja za akcije protesta.

Osim što je poslužila kao organizacijska platforma, FB je također iskorišten za širenje razmišljanja o značenju protesta, tj. FB profili stvorili su zasebna predstavljanja protesta, obično naglašavajući važnost svojih ciljeva za širu javnost. U nekoliko su se slučajeva predstavljanja na društvenim medijima izričito suprotstavljala predstavljanju iz tradicionalnih medija; naprimjer kada su *mainstream* mediji proteste u BiH prvenstveno predstavljali kao oblik nasilja. Predstavljanja na društvenim medijima također su osporavala tradicionalne medije prokazujući neke od njihovih vijesti kao nepouzdana – u Sarajevu su učesnici protesta pozivali javnost da ne vjeruje vijestima o plenumima koje nisu potvrđene na zvaničnoj web-stranici plenuma. Usljed toga su se često razlikovali okviri za predstavljanje između tradicionalnih i *online* medija – dok su tradicionalni mediji proteste uglavnom predstavljali u okviru nasilja, na društvenim medijima nalazile su se informacije o slučajevima policijske brutalnosti. Povremeno su se društveni mediji pojavljivali kao jedini medijski prostor gdje se izvještavalo o slučajevima policijske brutalnosti. Tradicionalni mediji su izbjegavali ovu temu, a lična svjedočenja i dojave građana koje nisu našle prostora na tradicionalnim medijima predstavljali su jedine dokaze o policijskoj brutalnosti.

Tako su se društveni mediji pojavljivali kao mjesta alternativnih narativa. Međutim, ponekad su, prema riječima nekoliko ispitanika, patili od upitne vjerodostojnosti informacija. Pošto nisu ispunjavali profesionalne standarde novinarstva i pošto su te vijesti dolazile od nepoznatih osoba, neki su smatrali da je vjerodostojnost informacija na društvenim medijima upitna. Neki ispitanici iz BiH također su tvrdili da bi ove platforme povremeno preuzele političke stranke čiji bi se članovi infiltrirali u mreže na društvenim medijima. Praćenje od strane državnih organa spomenuto je kao potencijalna prijetnja komunikaciji preko društvenih mreža i u BiH i u Makedoniji, uz komentare koji su upozoravali na to da trebamo biti svjesni kako su državni ili stranački doušnici danas veoma prisutni *online*.

3.5 Komunikacijska praksa građana/učesnika protesta

Ispitanici su u vezi s februarskim protestima u BiH naglasili raspršavanje komunikacije učesnika protesta i aktivista, a isto se desilo i u nekim drugim slučajevima. Raspršenost komunikacije zapravo odražava opće odsustvo strukture kod protesta, njihovu horizontalnu organizaciju, kao i odsustvo lidera, odnosno izabраних predstavnika. Što se tiče tradicionalnih medija, ove karakteristike putem kojih se pokreti zapravo uspostavljaju ponekad su otežavale njihovu komunikaciju s trećim stranama.

Iskustva iz svih slučajeva pokazuju da su tradicionalni mediji tražili glasnogovornike, predstavnike plenuma, te da su tražili informacije kojima se jasno definiraju strategije pokreta i artikuliraju dosljedne poruke. Vidjeli smo da operativne strategije iz kojih nastaje pokret mogu djelovati protiv samog pokreta kada on ne uspije ispuniti zahtjeve komunikacijskih obrazaca tradicionalnih medija, što za posljedicu ima iskrivljeno predstavljanje stvari za koje se zalažu učesnici protesta. Međutim, ne trebamo samo kritizirati nedostatak profesionalnosti pokreta, već i nedostatak razumijevanja i napora tradicionalnih medija da se prilagode okolnostima. Stoga, kada govorimo o komunikacijskoj praksi učesnika protesta, ne trebamo se samo osvrnuti na njihovu komunikaciju, već je moramo posmatrati u odnosu na (ne) razumijevanje predstavnika tradicionalnih medija. Izvještaji iz zemalja pokazuju kako se tradicionalni mediji u nekoliko navrata nisu uopće potrudili da rasvijetle ideje pokreta. U nekoliko su prilika predstavljali kontradiktorne poruke, a da nisu pokušali ispitati i razumjeti njihovo značenje. Nekritičko širenje političkog spina na štetu predstavljanja protesta posebno se često spominjalo u BiH. Također je opaženo da su u novinarskim izvještajima učesnici protesta predstavljeni kao slabi ili neartikulirani, a bilo je i slučajeva kada su mediji “proganjali” slavne ličnosti na protestima, što su sve prakse koje umanjuju značaj protesta.

Ovdje također treba spomenuti i primjere savezništva između učesnika protesta i novinara. Kada su profesionalni novinari ujedno bili i aktivni učesnici protesta (što je posebno bio slučaj

sa protestima protiv hapšenja novinara Kezarovskog u Makedoniji), njihovo razumijevanje protesta smatrano je sveobuhvatnijim, a njihovo je izvještavanje bilo kvalitetnije.

Rupe u razumijevanju protesta kod tradicionalnih medija utjecale su na strategije komunikacije učesnika protesta prema medijima. Dok se u Albaniji uočava snažna opredijeljenost učesnika protesta da saraduju s novinarima, primjeri sa protesta u BiH i Makedoniji pokazuju slučajeve gdje su učesnici protesta odbijali saradivati s medijima zbog ranijih iskustava sa iskrivljenom komunikacijom; ponekad zbog nedostatka iskustva s komunikacijom i straha od medijskog iskrivljivanja činjenica, kao što je to bio slučaj sa studentskim protestima u Makedoniji; ili čak iz straha za svoju sigurnost ili od toga da će dobiti otkaz (naročito u BiH). Studenti na protestima u Albaniji su, naprimjer, pokazali pragmatičan stav u svom odnosu prema medijima – medije su smatrali za kanale kojima mogu širiti informacije prema javnosti. Da bi širile svoju poruku, neke grupe, poput Pokreta za univerzitet u Albaniji, izradile su strategije odnosa s javnošću, koje su uključivale izdavanje saopćenja za javnost, održavanje kontakta s novinarima i razmjenu informacija. U slučaju protesta protiv uništavanja hemijskog oružja u Albaniji, predstavnici alijanse AKIP već su imali dobre odnose s medijima i tako su osigurali medijska predstavljanja protesta slična onim sa njihove FB stranice. Drugi primjeri, kao što je prvobitno ponašanje studentskog plenuma, pokazuju suprotnu sliku, tj. učesnici protesta ulagali su u internu komunikaciju, dok je komunikacija sa tradicionalnim medijima, koji su zahtijevali prilagođavanje učesnika protesta, bila obustavljena. Kako je vrijeme odmicalo, učesnici plenuma postajali su mnogo otvoreniji za kontakte s medijima.

Neki od učesnika protesta iz BiH također ističu važnost vizuelnog identiteta februarskih protesta, koji su smatrali nedovoljnim, posebno u poređenju sa snažnim vizeulnim predstavljanjem JMBG protesta (pesnica koja se pojavljuje iz cucle za bebe); doista, činilo se da vizuelni identitet određenih plenuma i vizuelni materijali koje su učesnici protesta dijelili nisu bili privlačni za medije i da stoga nisu mogli zamijeniti slike nasilja koje su dominirale u medijskom predstavljanju protesta.

4. Zaključci

Brojni su komunikacijski izazovi s kojima se suočavaju i učesnici protesta i mediji u toku protesta, a neki su usko vezani za suštinske karakteristike protesta kao što su: horizontalne linije komunikacije i nedostatak organizacijskih struktura među učesnicima protesta, činjenica da neki protesti nisu imali predstavnike, učešće grupa sa višestrukim identitetima i interesima, kao i s tim povezana raznolikost i nedosljednost poruka protesta, a povremeno i nedostatak iskustva u komunikaciji s medijima. S druge strane, sistemske prepreke ukorijenjene u samom medijskom sistemu vezane su za politički paralelizam, koji je u sve tri zemlje smatran dominantnim faktorom koji značajno utječe na način medijskog izvještavanja o protestima. Iako su neki protesti ukupno imali više blagonaklone medijske popraćenosti od drugih, čini se da je ovo posljedica toga što nisu sadržavali snažnu kritiku vlade. Takav je bio slučaj sa protestima protiv uništavanja hemijskog oružja u Albaniji ili onim za oslobađanje uhapšenog novinara u Makedoniji, koji su se usmjerili na uska pitanja i nisu po prirodi bili toliko usmjereni protiv vlade, za razliku, recimo, od protesta u februaru 2014. u Bosni i Hercegovini i studentskih protesta u Makedoniji, koji su privukli kontroverzniju popraćenost u medijima. U tom smislu se za proteste protiv hemijskog oružja u Albaniji dominantni medijski okvir uglavnom poklapao sa tvrdnjama učesnika protesta – uništavanje hemijskog oružja predstavljeno je kao *sigurnosna opasnost*, što je omogućeno dijelom zato što se kritika vlade ograničavala na njenu komunikaciju tokom ovog specifičnog protesta. S druge strane, medijsko predstavljanje analiziranih protesta u Makedoniji i Bosni i Hercegovini odstupa od onoga što govore učesnici protesta i uključuje ukorijenjene strategije delegitimizacije, prvenstveno kroz prizmu političke instrumentalizacije protesta. Specifičan oblik ovog općeg okvira zavisio je od dominantne ideologije u zemlji, a dok se u Makedoniji temeljio na tvrdnjama o stranačko-političkoj pripadnosti učesnika protesta, u BiH je češće poprimao oblik tvrdnji o etno-političkoj instrumentalizaciji, tj. protesti su predstavljani kao napad na nacionalne interese jedne od tri dominantne etno-nacionalne grupe ili protiv nivoa vlasti vezanog za identitet i interese određene grupe.

Ukratko, rezultati analize u tri zemlje potvrđuju da medijski odgovori na proteste nisu raskinuli uobičajene obrasce koje određuje politička pripadnost i klijentelizam. Čak i kada su određeni mediji pružali profesionalno izvještavanje o protestima i omogućavali učesnicima protesta da izraze svoje zahtjeve, medijski izvještaji smatrani su površnim, bez dubljih uvida i analiza i konkretnih zahtjeva za odgovornost vlade.

Umjesto da ponude sveobuhvatan uvid u pitanja relevantna za nedavne proteste, mediji su se uglavnom postavili kao platforma za suprotstavljene glasove, pokazujući više ili manje favoriziranja jedne ili druge strane. Izvještavanje o protestima razlikovalo se unutar i između tri zemlje, krećući se od provladine pristrasnosti do površnog izvještavanja bez dubinske analize (u sve tri zemlje) sve do izvještavanja koje se svrstavalo na stranu protesta.

Odlika protesta koja je pogodovala medijskoj logici, jednako koliko je osiguravala popraćenost u medijima (iako ne nužno odgovarajućega kvaliteta), bila je njihova veličina – što su protesti bili veći, to je bilo manje vjerovatno da će ih mediji ignorirati. Veličina je sama po sebi bila snažna medijska poruka. Još jedna odlika februarskih protesta u BiH, prvobitna šteta nanesena vladinim zgradama u prvim danima protesta, također je privukla punu pažnju medija; moguće je da je to zapravo naškodilo ukupnom predstavljanju protesta s obzirom na to da je tema nasilja, a posebno u vizuelnim predstavljanjima, opstajala u medijima tokom cijelih protesta i moguće zasjenila kasnije poruke protesta.

Nadalje, iako je u BiH postojao niz različitih medijskih pristupa protestima, koji su se kretali od provladinog favoriziranja preko uravnoteženijeg pristupa sve do povoljnog predstavljanja februarskih protesta, u Makedoniji su autori zabilježili prilično jasnu podjelu u izvještavanju medija o studentskim protestima sa provladinim medijima, s jedne strane, i medijima kritički nastrojenim prema vladi, s druge, pri čemu su ovi potonji pružali više informacija o protestima i više prostora davali stajalištima učesnika protesta.

Online platforme (društvene mreže i neke web-stranice) ističu se kao prostori koji su pružali više mogućnosti za samoposredovanje učesnika protesta i za izvještaje o protestima nezavisne od predstavljanja koje je nametala vlada, a u nekim slučajevima su *online* platforme bile jedini izvor informacija o pojavama policijske brutalnosti. Komunikacija putem *online* platformi, prvenstveno Facebook grupa i web-stranica protesta, pokazala se ključnom za širenje informacija među učesnicima protesta i za mobilizaciju u svrhu protestnih akcija. Međutim, pored ovih neposrednih rezultata, čini se da su *online* platforme imale ograničen utjecaj u smislu konstrukcije značenja, tj. uokvirivanja stvarnosti, potvrđujući time odlučujuću ulogu *mainstream* medija, a prvenstveno televizije. Ispitanici, uključujući i same učesnike protesta, svjesni su važnosti privlačenja pažnje medija kako bi protesti imali većeg utjecaja i bili dugoročno održivi.

Ni u jednom izvještaju o istraživanju za pojedinačne zemlje ne navode se relevantne promjene u odgovornosti zvaničnika nastale u toku nedavnih protesta, niti u tome kako se o odgovornosti razgovara u javnoj sferi. Reakcije zvaničnika na proteste bile su daleko od poželjnih – od gotovo potpune šutnje i ignoriranja protesta (posebno u pogledu mogućeg uništavanja hemijskog oružja u Albaniji) preko navoda o političkoj instrumentalizaciji (u BiH i Makedoniji) i spinu (u BiH: kriminalizacija, smještanje problema isključivo u druge administrativne jedinice i etničke zajednice, navoda da predstavljaju udar na državu, entitet ili kanton) do prisvajanja agende protesta (pri čemu su se neki zvaničnici deklarativno stavljali na stranu zahtjeva protesta, a da nisu preduzimali političke radnje da ispune te zahtjeve). Zvaničnici su se tokom protesta gotovo isključivo upuštali u jednosmjernu komunikaciju (izjave, televizijska pojavljivanja, FB objave), uz tek nekoliko izuzetaka direktnog razgovora sa učesnicima protesta ili učešća u interaktivnim medijskim formatima. Slično tome, govoreno je da su mediji, najblaže rečeno, posustali jer su nekritički prenosili problematične izjave, a nisu aktivno preispitali odgovornost vlade u svjetlu građanskog osporavanja. U konačnici, rezultati istraživanja ukazuju na to da je odgovor na proteste i medija i vlade bio prilično sistemski, pri čemu su i jedni i drugi propustili djelovati u javnom interesu i promovirati odgovornost vlade.

U sve tri zemlje obuhvaćene istraživanjem sama činjenica da je došlo do protesta pozdravljena je kao demokratski iskorak. Ispitanici uviđaju potencijalni izvor moći u mogućnostima komunikacije koje nude i *mainstream* i alternativni mediji. Unutar ograničenih komunikacijskih mogućnosti, učesnici protesta u nekim su slučajevima nalazili načine da nametnu svoja stajališta i ospore dominantne okvire. U Albaniji je ta mogućnost dijelom proistekla iz šutnje vlade u prvim danima protesta protiv uništavanja hemijskog oružja, što je ostavilo više prostora za učesnike protesta da nametnu svoje tvrdnje u *mainstream* medijima. U slučaju februarskih protesta u Bosni i Hercegovini, neki su mediji identificirani kao podrška protestima, a učesnici protesta uveliko su se oslanjali na njih za potrebe prenošenja informacija koje je većina drugih medija zanemarivala. Crtajući krugove oko svojih FB fotografija, učesnici protesta u Makedoniji oponašali su strategiju provladinih medija, koji su ih tako obilježavali kao politički instrumentalizirane i time su na jednostavan način sredstvo diskreditiranja preobrazili u sredstvo samoposredovanja i samopromocije. Postojali su primjeri uspješne komunikacije i pokušaja da se iskoriste različite komunikacijske platforme, da se uvedu nove akcije i oblici protesta (uglavnom plenumi), što je doprinijelo “kulturnoj upoznatosti” (Tarrow 2011), sa širim repertoarom akcija osporavanja koje mogu utjecati na buduće građanske inicijative. Opisane su neke mogućnosti, ali i mnoštvo ograničenja koja mogu poslužiti kao kontekstualne informacije za buduće građanske proteste. U slučaju budućih građanskih protesta, koje neki ispitanici smatraju neizbježnim (posebno u BiH i Makedoniji), učesnici protesta će se najvjerovatnije suočiti sa sličnim izazovima u pogledu konstrukcije značenja i korištenja komunikacijskih mogućnosti pod postojećim strukturalnim ograničenjima. Autori izvještaja za svaku pojedinačnu zemlju nude preporuke za svakog relevantnog aktera: medije, političke zvaničnike i same učesnike protesta, ali ove preporuke date su uz snažne zadržke s obzirom na to da je vjerovatnoća njihove primjene značajno ograničena postojećom političkom kulturom – strukturalnim faktorom u medijskom okruženju – kao i mjerom u kojoj nivo organizacije protesta dozvoljava razradu i strateški pristup komunikaciji. Suštinski je zaključak da su značajne promjene moguće samo ako podrazumijevaju strukturalni nivo i značajne društvene i medijske reforme.

Bibliografija

Althusser, L. "Ideology and Ideological State Apparatuses", u *Lenin and Philosophy and Other Essays*, Monthly Review Press, New York, 1970, str. 127–186.

Benford, R. D. i Snow, D. A. "Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment", *Annual Review of Sociology* 26, 2000, str. 611–639.

Bennett, L. W., Breunig, C. i Givens, T. "Communication and Political Mobilization: Digital Media Use and Protest Organization among anti-Iraq War Demonstrators in the U.S.", *Political Communication* 25 (3), 2008, str. 269–289.

Blee, K. M. *Democracy in the Making: How Activist Groups Form*, Oxford University Press, New York, 2012.

Cammaerts, B. "Protest Logics and Mediation Opportunity Structure", *European Journal of Communication* 27 (2), 2012, str. 117–134

Cammaerts, B. i Carpentier, N. *Reclaiming the Media: Communication Rights and Media Roles*, Intellect Books, Bristol, 2007.

Cammaerts, B. i Carpentier, N. "Blogging the 2003 Iraq War: Challenging the Ideological Model of War and Mainstream Journalism?" *Observatorio* 3 (2), 2009, str. 1–23.

Couldry, N. i Hepp, A. "Conceptualizing Mediatization: Contexts, Traditions, Arguments", *Communication Theory* 23 (3), 2013, str. 191–202.

Dekić, S. "Queer online': Queer Community on Internet and Activism in Croatia, Serbia and Bosnia and Herzegovina", u *Against the Margins: Minority and Media in SEE*, ur. E. Hodžić i T. Jusić, Mediacentar, Sarajevo, 2010.

Della Porta, D. i Diani, M. *Social Movements: An Introduction*, Blackwell Publishing, Malden, 2006.

DeLuca, K. M. *Image Politics: The New Rhetoric of Environmental Activism*, Guilford Press, New York, 2005.

DeLuca, K. M. i Peeples, J. "From Public Sphere to Public Screen: Democracy, Activism, and the 'Violence' of Seattle", *Critical Studies in Media Communication* 19 (2), 2002, str. 125–151.

Donson, F., Chesters, G., Welsh, I. i Tickle, A. “Rebels with a Cause, Folk Devils without a Panic: Press Jingoism, Policing Tactics and Anti-Capitalist Protest in London and Prague”, *Internet Journal of Criminology*. 2004. Dostupno na: <http://www.internetjournalofcriminology.com/Donson%20et%20al%20-%20Folkdevils.pdf> stranica posjećena 10. augusta 2015.

Edelman, M. J. “Contestable Categories and Public Opinion”, *Political Communication* 10 (3), 1993, str. 231–242.

Eldridge, J. *Glasgow Media Group Reader, Volume One: News Content, Language and Visuals*, Routledge, London, 1995.

Entman, R. M. “Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm”, *Journal of Communication*, 43 (4), 1993, str. 51–58.

Entman, R. M. i Rojecki, A. “Freezing out the Public: Elite and Media Framing of the U.S. Anti-Nuclear Movement”, *Political Communication* 10 (2), 1993, str. 151–167.

Gamson, W. *Talking Politics*, Cambridge University Press, New York, 1992.

Gamson, W. A. i Wolfsfeld, G. “Movements and Media as Interacting Systems”, *Annals of the American Academy of Political and Social Movements* 526, 1993, str. 114–27.

Girling, J. *Social Movements and Symbolic Power Radicalism, Reform and the Trial of Democracy in France*, Palgrave Macmillan, New York, 2004.

Gitlin, T. *The Whole World is Watching: Mass Media in the Making & Unmaking of the New Left*, University of California Press, Berkeley/London, 1980.

Goffman, E. *Frame Analysis*, Free Press, New York, 1974.

Halloran, J. D., Elliott, P. i Murdock, G. *Demonstrations and Communication: A Case Study*, Penguin Books, Harmondsworth, 1970.

Hurwitz, R. “Who Needs Politics? Who Needs People? The Ironies of Democracy in Cyberspace”, u ur. H. Jenkins and D. Thorburn, *Democracy and New Media*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, 2003.

International Research and Exchange Board – IREX. *Media Sustainability Index Reports (MSI)*. Dostupno na: <https://www.irex.org/projects/media-sustainability-index-msi> stranica posjećena 12. decembra 2015.

Jenkins, H. and Thorburn, D. (ur.). *Democracy and New Media*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, 2003.

Johnston, H. i Klandermans, B. (ur.) *Social Movements and Culture*, University Minnesota Press, Minneapolis, 1995.

Jusić, T. (ur.). *Communication and Community: Citizens, Media and Local Governance in Bosnia and Herzegovina*, Mediacentar, Sarajevo, 2010.

Kosicki, G. i Pan, Z. “Framing Analysis: An Approach to News Discourse”, *Political Communication* 10 (1), 1993, str. 55–75.

Lievrouw, L. *Alternative and Activist New Media*, Polity, Cambridge, 2011.

Lipschutz, R. D. “Networks of Knowledge and Practice: Global Civil Society and Global Communications”, u ur. W. De Jong, M. Shaw i N. Stammers, *Global Activism, Global Media*, Pluto, London, 2005, str. 59–80.

Livingstone, S. *Making Sense of Television: the Psychology of Audience Interpretation*, Pergamon Press, Oxford, 1990.

Mattoni, A. i Trere, E. “Media Practices, Mediation Processes, and Mediatization in the Study of Social Movements”, *Communication Theory* 24, 2014, str. 252–271.

Mazzoleni, G. i Schulz, W. “‘Mediatization’ of Politics: A Challenge for Democracy?” *Political Communication* 16 (3), 1999, str. 247–262.

McChesney, R. W. *The Political Economy of Media: Enduring Issues, Emerging Dilemmas*, Monthly Review Press, New York, 2008.

McCurdy, P. “Breaking the Spiral of Silence: Unpacking the ‘Media Debate’ within Global Justice Movements. A Case Study of Dissent! and the 2005 Gleneagles G8 Summit”, *Interface: A Journal for and about Social Movements* 2 (2), 2010, str. 42–67.

McGee, M. “In Search of the ‘The People’: A Rhetorical Alternative”, *Quarterly Journal of Speech* 61 (3), 1975, str. 235–249.

Melucci, A. *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

Mondak, J., Gearing, J. i Adam, F. “Civic Engagement in Post-Communist State”, *Political Psychology* 19 (3), 1998, str. 615–637.

Mossberger, K., Tolbert, C. J. i McNeal, R. S. *Digital Citizenship: the Internet, Society and Participation*, The MIT Press, Massachusetts, London, 2008.

Morozov, E. “The Brave New World of Slacktivism”, *Foreign Policy*, 19. maj 2009. Dostupno na: <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=104302141> stranica posjećena 9. decembra 2015.

Opp, K. D. *Theories of Political Protests and Social Movements: A Multidisciplinary Introduction, Critique and Synthesis*, Routledge, London; NewYork, 2009.

Petković, B. (ur.). *Media Integrity Matters: Reclaiming Public Service Values in Media and Journalism*, Peace institute, Ljubljana, 2014.

Schlosberg, J. *Power Beyond Scrutiny: Media, Justice and Accountability*, Pluto Press, London, 2013.

Shah, D., Cho J., Eveland, W. and Kwak N. “Information and Expression in a Digital Age: Modeling Internet Effects on Civic Participation”, *Communication Research* 32 (5), 2005, str. 531–565.

Silverstone, R. “Complicity and Collusion in the Mediation of Everyday Life”, *New Literary History* 33 (4), 2002, str. 761–780.

Tarrow, S. G. *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.

Verloo, M. “Mainstreaming Gender Equality in Europe. A Critical Frame Analysis”, *The Greek Review of Social Research* 117 (B), 2005, str. 11–35.

Wilhelm, A. G. *Democracy in the Digital Age: Challenges to Political Life in Cyberspace*, Routledge, New York, London, 2000.

Zoonen, E. A. van. “The Women’s Movement and the Media: Constructing a Public Identity” *European Journal of Communication* 7 (4), 1992, str. 453–476.

Intervjui

Sazan Guri, aktivist za zaštitu okoliša iz Albanije, 17. maj 2015.

Klevis Saliq, ATN TV, 16. maj 2015.

**“REVOLUCIJA JE JEDINA SOLUCIJA”
KOMUNIKACIJSKE PRAKSE
ZA VRIJEME GRAĐANSKIH PROTESTA
U BOSNI I HERCEGOVINI**

Tijana Cvjetićanin

I. Medijsko okruženje u Bosni i Hercegovini

Prije rata (1992. do 1995. godine), medijska scena u Bosni i Hercegovini (BiH) bila je prilično razvijena u smislu broja emitera i infrastrukture. Radiotelevizija Sarajevo, sa dva televizijska i dva radioprograma bila je dio državne mreže RTV-a Jugoslavije i pokrivala je gotovo cijelu Bosnu i Hercegovinu. Pored toga, djelovalo je preko 50 općinskih radiostanica¹, a prve privatne radiostanice osnovane su 1990-ih godina. Sredinom 1980-ih, u BiH je redovno objavljivano 169 različitih časopisa (Tucaković, 2006, str. 165), uključujući dvoje dnevnih novina – *Oslobođenje* i *Večernje novine*.

Kao i u mnogim drugim sektorima, rat je uzrokovao veliku štetu i medijskoj infrastrukturi, a mnogi mediji djelovali su kao promotori glavnih centara ratne političke moći. Porast broja medija nakon završetka rata 1995. godine, uglavnom je pozitivno dočekan, ali izvještavanje je i dalje, u velikoj mjeri, ostalo ograničeno dominantnim etno-nacionalnim podjelama, uključujući i jednostrano ‘patriotsko’ izvještavanje, puno diskriminatorskog i govora mržnje protiv drugih etničkih grupa.²

Prvi koraci u pravcu regulacije i pacifikacije³ medija učinjeni su pod vodstvom međunarodne zajednice, uključujući izradu glavnih zakona, propisa i kodeksa za novinare,

1 E. Povlakić, “Lokalni mediji i radio lokalne zajednice u BiH”

2 Za detaljniju analizu govora mržnje u BiH generalno, uključujući analize medija i studije slučaja, vidi: T. Cvjetičanin, S. Sali-Terzić i S. Dekić, *Strategije isključivanja: Govor mržnje u BH javnosti*.

3 Regulacija i pacifikacija medija u Bosni i Hercegovini provedena je uz međunarodnu pomoć, objašnjava Hozić: “Reforma medija je u biti doživljena kao proces etničke neutralizacije i depolitizacije... Ograničavanjem konceptualizacije politike na etnicitet i institucije, reformatori medija stvorili su stroga pravila koja se odnose na korištenje jezika i praćenje izbora, neki kompromitirani novinari istjerani su iz javnog života, osnovali su principe etničkog predstavljanja u javnim medijima, finansirali brojne programe obuke za lokalne novinare i njegovali razvoj asocijacija i regulatornih agencija.” (A. Hozić, “Demokratizacija medija, Dobrodošlica Big Brotheru: Mediji u Bosni i Hercegovini”, str. 151). Više o međunarodnoj pomoći u: T. Jusić i N. Ahmetašević, *Media Reforms through Intervention: International Media Assistance in Bosnia and Herzegovina*.

koji su u isto vrijeme trebali osigurati slobodu medija i njihovu odgovornost. Nezavisna komisija za medije osnovana je 1998, a Regulatorna agencija za telekomunikacije 2000. godine; 2001. godine te dvije institucije spojene su u Regulatornu agenciju za komunikacije (RAK). Regulatorna agencija za komunikacije samostalan je državni organ nadležan za donošenje propisa koji se odnose i na telekomunikacije i na emitiranje, uz izvršne ovlasti koje uključuju upozorenja, kazne i suspenzije u slučaju da emiteri krše utvrđene norme.

S druge strane, printani i *online* mediji predmet su samoregulatornih procedura, koje nadgleda samoregulatorno tijelo – Vijeće za štampu BiH, koje je osnovano 2001. godine, po uzoru na samoregulatorno tijelo u Velikoj Britaniji. Glavna zadaća Vijeća za štampu je nadgledanje implementacije novinarskih normi koje su usvojene u obliku Kodeksa za štampu BiH, u vidu posredovanja i rješavanja svih sporova između čitalaca i štampanih ili *online* medija. Ipak, za razliku od RAK-a, Vijeće za štampu nema moć nametati ikakve sankcije za kršenje novinarskih normi i oslanja se na spremnost medija da sami prihvate odluke Vijeća. Institucionalni okvir i (samo)regulatorne norme doprinijeli su pacifikaciji medijskih sadržaja i uveliko su pomogli smanjivanju diskriminatorne retorike, ali mnoga pitanja ostaju nedovoljno adresirana ili su loše regulirana.

Generalno, garantiranje slobode govora u skladu sa međunarodnim standardima uključeno je u ustav i zakone i propise koji bi trebali braniti slobodu medija od uplitanja države.⁴ Osim toga, *de jure* nezavisnost i RAK-a i javnih servisa osigurana je nezavisnim oblicima finansiranja, ali

4 Naprimjer, kleveta je regulirana u sklopu građanskog prava, dok je Zakon o slobodi pristupa informacijama usvojen na državnom nivou, a unaprijeđen je i u oba entiteta. Neki drugi zakoni i kodeksi u određenoj mjeri reguliraju pitanja koja se tiču medija, a među njima su: Zakon o komunikacijama, Zakon o javnom RTV-servisu BiH, Zakon o javnom servisu Radio-televizije FBiH, Zakon o Radio-televiziji Republike Srpske, Zakon o javnom radio-televizijskom sistemu. Pravila i kodeksi koji su u nadležnosti RAK-a dostupni su na: <http://rak.ba/eng/index.php?uid=1328108149> (stranica posjećena 6. jula 2015).

se procedura imenovanja rukovodilaca i javnih servisa i RAK-a smatra visoko politiziranom. Pored toga, lokalne javne radio i TV-stanice direktno finansiraju kantoni i općine, što ih stavlja u poziciju konfliktne zavisnosti. Za uredničku nezavisnost komercijalnih medija vjeruje se da je veoma ograničena budući da se nekoliko rijetkih izvora prihoda – među kojima su glavni državni i slični oglašivači – smatra nekrunisanim kraljevima tržišta, a ta im pozicija omogućava da uslovljavaju sredstva i utječu na uređivačke politike. Ekonomski pritisak postoji na svim nivoima vlasti i na njega utječu različiti, ali vrlo povezani izvori finansiranja. Mediji i novinari koji uspijevaju objaviti sadržaje koji su opasni za određene centre moći suočavaju se sa drugim vrstama pritisaka. Vjeruje se da su sudski predmeti, policijske racije i inspekcije pokazatelj instrumentalizacije javnih institucija od strane lokalnih vlastodržaca, koji traže da se vrši pritisak na medije.⁵ Osim toga, novinari su izloženi raznim vrstama prijetnji, napada i kršenja radnih prava, što sve predstavlja prijetnje slobodi medija.⁶

Danas je broj različitih vrsta medija u BiH i dalje visok, sa devet dnevnih novina, 105 magazina i sedam novinskih agencija.⁷ RAK je odobrio 135 dozvola za pružaoce

5 Neki od nedavnih slučajeva koji ilustriraju ovu vrstu pritisaka uključuju slučaj velikog informativnog portala Klix.ba, kojima je u prostorije upala policija, nakon što su objavili audiozapis premijerke Republike Srpske Željke Cvijanović, u kojem govori o podmićivanju dva poslanika u cilju postizanja parlamentarne većine. Policija je zaplijenila digitalne materijale, dokumente i opremu iz prostorija Klix-a i ispitivala njihove novinare. Drugi slučaj zabilježen je u decembru 2014. godine, kada je Općinski sud u Travniku donio odluku o privremenoj zabrani objavljivanja medijskih sadržaja u vezi sa slučajem klevete, čak i prije nego što je sud donio presudu u predmetu. Vidi više o ovim i drugim slučajevima u: S. Hodžić, “Reactions to the Attack on Charlie Hebdo in Bosnia and Herzegovina”.

6 Prema podacima Linije za pomoć novinarima, usluge koju je omogućilo Udruženje “BH novinari”, tokom 2014. godine postojala su 44 slučaja kršenja novinarskih prava i prava na slobodu izražavanja. Od 2006. godine na liniju za pomoć prijavljeno je 400 napada na novinare. Vidi: A. Šušnjar, “(Ne)sigurnost novinara ‘Ovo je nedemokratsko društvo, u kojem sloboda riječi nema pravo značenje’”.

7 Vijeće za štampu u Bosni i Hercegovini, podaci dostupni na: http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=category&id=5&Itemid=8 (stranica posjećena 5. jula 2015).

audiovizuelnih medijskih usluga. Trenutno program emitiraju 42 TV-stanice (12 javnih i 30 privatnih), dok radiosluge pruža 64 javnih i 80 privatnih pružalaca usluga. Postoje tri javna servisa, od kojih se svaki sastoji od radio i TV-stanica, dok su izdate 4 dozvole za neprofitne radiostanice.⁸ Uz ovo, ogroman je broj *online* medija. Ako uzmemo u obzir činjenicu da je BiH malo medijsko tržište⁹ i da su prikupljeni prihodi od oglašavanja i pretplate u značajnom padu u posljednjih nekoliko godina, održivost medija ostaje pod stalnim znakom pitanja. Stoga, umjesto da ukazuje na razvijen medijski pluralizam u zemlji, opstanak velikog broja medija upućuje na to da mnogi od njih rade sa veoma ograničenim resursima, koji im ne dozvoljavaju kvalitetno izvještavanje. Osim toga, nedostatak transparentnosti u pogledu kapitala i vlasništva¹⁰ ide u prilog pretpostavci o značajnom političkom paralelizmu i nedostatku uredničke nezavisnosti.

Ekspanzija *online* proizvodnje vijesti donijela je sa sobom i nove prilike i izazove, posebno u svjetlu nedostatka transparentnosti vlasništva i finansiranja ovog sektora, budući da postoje slučajevi web-stranica koje rade kao mediji, ali nisu registrirane kao takve i informacije o

---

8 RAK, Godišnji izvještaj Regulatorne agencije za komunikacije za 2014. godinu, str. 5–7. Napomena: podaci od 31. decembra 2014.

9 Procjene prihoda jako variraju, uz prihod od reklama procijenjen od strane različitih reklamnih agencija na između 25,2 i 33 miliona eura u 2013. Ukupni prihod (uključujući i naknade za dozvole i druge izvore) na televizijskom tržištu iznosio je samo oko 80 miliona eura u 2012. godini; budući da je procijenjena vrijednost na tržištu oglašavanja u 2012. godini bila znatno veća – 45.450.000 eura – trebalo bi ove brojke pažljivo tretirati. Za više podataka o izvorima finansiranja, vidi S. Hodžić, "Bosnia and Herzegovina", str. 119.

10 Ibid., str. 127.

njihovom vlasništvu je teško ili nemoguće naći (često daju povoda za spekulacije da su ti mediji u vlasništvu političkih stranaka ili figura).¹¹

Upotreba interneta u Bosni i Hercegovini je u konstantnom porastu. Podaci sa kraja 2014. godine govore da 58% stanovništva koristi internet (2.227.970 korisnika interneta i 544.709 pretplatnika interneta). Broj korisnika interneta je u porastu (od 56,96% stanovništva 2013. do 58% 2014. godine), ali neki ipak ističu da sva ruralna područja nemaju mogućnost pristupa. Gotovo svi pretplatnici (njih 99,58%) koriste *broadband* (širokopojasni) pristup internetu.¹²

Ipak, televizija ostaje najvažniji izvor informacija za većinu stanovništva u zemlji.¹³ Na nekoliko velikih TV-stanica otpada najveći dio publike i prihoda, mada i dalje poprilično

11 Kada govorimo o transparentnosti vlasništva i finansiranja medija, identificirane su neke od glavnih prepreka: a) Poslovni subjekti, uključujući i medije, dužni su se registrirati u sudskim registrima. Podaci se čuvaju u 15 općinskih/kantonalnih sudova u cijeloj zemlji, tj. rasuti su širom države i svi moraju plaćati sudske troškove kako bi ih dobili. Postoji *online* registar poslovnih subjekata u FBiH koji pruža neke podatke, ali sličan registar ne postoji u RS-u. b) Ne postoje pravila o transparentnosti vlasništva da bi se predvidjelo praćenje i porijeklo kapitala i skrivenih vlasnika. c) Ne postoje standardi za objavljivanje podataka o vlasništvu web-stranica medija. U nekim slučajevima teško je doći do ovih podataka, pogotovo kada su u pitanju *online* mediji, jer neki od njih rade kao mediji, ali nisu zvanično registrirani kao medijski subjekti; finansijske veze između medija i političkih/poslovnih aktera, uglavnom u obliku donacija i reklamnih ugovora, nisu dovoljno transparentne; nezavisnost lokalnih medija je izazov jer kantonalne (u FBiH) i općinske (u FBiH i RS-u) vlasti osiguravaju sredstva za medije bilo direktno, finansiranjem lokalnih javnih medija, ili putem donacija. Takvi su odnosi još manje transparentni kada su u pitanju privatni mediji. Vidi S. Hodžić, "Bosnia and Herzegovina", str. 127–152.

12 RAK, Godišnji izvještaj Regulatorne agencije za komunikacije za 2014. godinu, stranice 38–39. Vidi i ISP izvještaj za 2014. godinu. Dostupan na: <http://rak.ba/bos/index.php?uid=1272548201> (stranica posjećena 6. oktobra 2015).

13 TV je najčešće korišteni masovni medij, sa samo malim brojem ljudi koji ne gledaju TV-programe. Naime, 40,13% ispitanika je reklo da "povremeno" sluša radio, a 42,15% "povremeno" čita novine. Izvor: Univerzitet u Banjoj Luci, Fakultet političkih nauka, Institut za društvena istraživanja, *Medijska slika Republike Srpske: Izvještaj o istraživanjima javnog mnijenja u 2014. godini*.

nizak zbog fragmentiranosti države i velikog broja dostupnih medijskih izvora. Nasuprot tome, većina medija bori se za puku održivost, a činjenica da i dalje opstaje veliki broj medija podstiče sumnje o upitnoj misiji i modelima finansiranja bar nekih od njih. Najbolju gledanost za period od 1. januara do 30. juna 2015. godine imali su javni emiter Televizija Federacije BiH (12,9%) i dvije privatne televizijske kuće: OBN (10%) i Pink BH (9,7%).¹⁴ Informacije koje se tiču broja slušalaca radija limitiran je na istraživanje slušanosti programa *diary* metodom (metodom dnevnika) i nije dostupan javnosti, a tiraži printanih medija nikad nisu ustanovljeni. Radio se ne smatra glavnim izvorom informacija za građane jer se uglavnom koristi samo za zabavu,¹⁵ dok se vjeruje da su naklade printanih medija veoma male.¹⁶

Medijsko izvještavanje za vrijeme protesta očekivano je predstavljalo poseban izazov za novinare i medije, s obzirom na njihovu bliskost sa lokalnim vlastodršcima. Jedno od pitanja o kojima se raspravlja u ovom izvještaju jest u kojim okvirima mediji predstavljaju nedavne slučajeve protesta građana, te koji to strukturalni i kontekstualni uslovi i procesi komunikacije određuju takvo prikazivanje. Kako bi se omogućilo bolje razumijevanje konteksta u kojem se odvijaju komunikacijske prakse, u sljedećem će odjeljku biti predstavljena kratka historija protesta u zemlji.

14 Mjerenje gledanosti TV-stanica, koje se obavlja People Meter metodom, vrši kompanija Audience Measurement d.o.o. Izvor podataka o mjerenju je Radio-televizija Federacije Bosne i Hercegovine (RTVFBiH), na: http://www.rtvfbih.ba/loc/template.wbsp?wbf_id=94 (stranica posjećena 6. jula 2015).

15 Vidi T. Jusić i S. Hodžić, "Local Media and Local Communities: Towards Public Policies for Promotion of Local Media Content in Bosnia and Herzegovina", str. 97.

16 Njihova čitanost u BiH je tradicionalno bila niska i sigurno se može pretpostaviti da i dalje opada sa sve većim prisustvom *online* medija. Izdavači nisu voljni pružiti pouzdane podatke, ali prema Freedom House, ukupni tiraž dnevnih novina u BiH u 2010. godini nije bio veći od 90.000, "...što bi značilo da samo 2,5 posto ukupnog stanovništva redovno kupuje novine. Analiza različitih istraživanja u 2006. godini pokazuje da jedna trećina stanovništva u BiH uopće ne čita novine, a postoje jake indicije da ostatak čita novine rijetko, jer postoje mnogi znakovi koji ukazuju na to da je tiraž novina izuzetno nizak. Ista studija također ističe da dnevne novine uglavnom čitaju ljudi srednjih godina te oni stariji; jedini izuzetak je *Dnevni avaz*, najpopularnije novine, sa ravnomjerno raspoređenim čitaocima među svim starosnim grupama." (A. Džihana, K. Čendić i M. Tahmaz, *Mapping Digital Media: Bosnia and Herzegovina*, str. 20). Vidi više, posebno vezano za kontroverzu mjerenja čitanosti, u: S. Hodžić, "Flash Report 5: Bosnia and Herzegovina".

2. Građanski protesti i indikatori vladine odgovornosti

U proteklih devet godina, Bosna i Hercegovina je u stalnoj krizi u svim oblastima upravljanja.¹⁷ U prethodnom izbornom mandatu (2010–2014), ukupno 11 političkih stranaka učestvovalo je u vladajućim koalicijama na državnom i entitetskim nivoima, sa bezbroj bilateralnih i multilateralnih sporazuma stranaka o podjeli vlasti (kada pogledamo niži, kantonalni nivo vlasti, broj je još veći). Svi su oni bili jednako neuspješni u provođenju svojih izbornih platformi, bilo kroz zakonodavnu ili izvršnu vlast, ne pokazujući nimalo odgovornosti prema svojim biračima.¹⁸ Brojni parlamenti u Bosni i Hercegovini¹⁹ poznati su po svojoj nemogućnosti da postignu kompromis i po njihovoj

-
- 17 Proces konstituiranja Vijeća ministara za mandat 2010–2014. trajao je ni manje ni više nego 14 mjeseci; za to vrijeme Vlada Federacije BiH izgubila je podršku parlamenta u manje od dvije godine, ali je nastavila djelovati u tehničkom kapacitetu do izbora 2014. godine. U tom mandatu, predstavnici izvršne vlasti FBiH i BiH imenovani su u kasnim večernjim satima 31. marta 2015. godine, u žurbi, kako bi se zadovoljio krajnji rok za donošenje entitetskog budžeta. Entitetska vlada se raspala u manje od tri mjeseca nakon osnivanja, i to zbog neslaganja među koalijskim partnerima. U Republici Srpskoj, osnivanje trenutne parlamentarne većine i Vlade u novembru 2014. godine obilježeno je korupcijskim skandalom, jer je premijerka entiteta snimljena kako priznaje podmićivanje dva poslanika u entitetskom parlamentu kako bi osigurala prostu većinu. Skupština je ipak potvrdila Vladu, a premijerka dobila drugi mandat, bez bilo kakve pravne posljedice. Ovo su samo najistaknutiji od brojnih primjera koji pokazuju potpuni nedostatak političke i vladine odgovornosti u Bosni i Hercegovini.
- 18 Inicijativa za praćenje “Istinomjer”, koja prati realizaciju predizbornih obećanja, utvrdila je da je u periodu 2010–2014, 11 vladajućih stranaka ispunilo samo 3% njihovih predizbornih obećanja; 29% ih je djelimično ispunjeno, dok je 58% ostala gotovo netaknuto. Sličan rezultat zabilježen je u periodu 2006–2010, što pokazuje da nije postignut napredak u donošenju odgovornijih politika prema građanima (*Zašto ne, Izvještaj o ispunjenosti predizbornih obećanja partija na vlasti u Bosni i Hercegovini u mandatu 2010–2014*).
- 19 Za disfunkcionalnost BiH često se smatra da je uzrokovana složenim ustavnim poretком uvedenim nakon 1995. godine. Država je podijeljena na dva entiteta (Republika Srpska [RS] i Federacija BiH [FBiH]) i Distrikt Brčko. Entitetske ‘granice’ prate etničke linije formirane tokom rata. FBiH je organizirana u 10 kantona, dok RS nema ovaj srednji nivo vlasti. Svi ovi nivoi imaju svoje zakonodavne, izvršne i pravosudne institucije, što znači da, naprimjer, postoji 14 parlamenata i vlada u BiH.

neaktivnosti u donošenju ključnih zakona. U prethodnom mandatu, Parlamentarna skupština BiH donijela je svega 14 novih zakona u četiri godine, od kojih su neke odavno trebali donijeti. Naprimjer, Zakon o popisu je, zbog političkih nesuglasica, usvojen tek 2012. godine, zbog čega je BiH postala jedina evropska zemlja koja nije izvršila popis stanovništva 2011. godine. Još jedan istaknuti slučaj je nedonošenje izmjena i dopuna Zakona o jedinstvenom matičnom broju građana, koje je naredio Ustavni sud BiH, što je na koncu dovelo do protesta 2013. godine (detaljno analizirano u daljnjem tekstu kao JMBG protesti, po akronimu za jedinstveni matični broj građanina).

Izvršna vlast je jednako neefikasna u provođenju zakona koji su usvojeni, naprimjer onih koji se odnose na zaštitu ljudskih prava, borbu protiv korupcije te uspostavljanje odgovorne vlasti. Kao primjer može se navesti Zakon o zabrani diskriminacije, koji je usvojen 2009. godine, ali još nije implementiran,²⁰ a isto se može reći i o zakonima o pravima djeteta, osobama sa invaliditetom, zaštititi svjedoka, zaštititi od nasilja u porodici i drugima.²¹

Unatoč tako lošem obavljanju dužnosti, i uz činjenicu da je BiH jedna od najsiromašnijih zemalja u Evropi, zvaničnici u Bosni i Hercegovini su među najbolje plaćenim u regionu.²²

---

20 Inicijativa za monitoring evropskih integracija Bosne i Hercegovine, *Alternativni izvještaj o napretku BiH 2015: Politički kriteriji*, poglavlja 1.6. “Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine” i 3.8. “Borba protiv diskriminacije”.

21 Ibid., poglavlja 3.6. “Prava djece” i 3.7. “Osobe sa invaliditetom”; Inicijativa za monitoring evropskih integracija Bosne i Hercegovine, *Alternativni izvještaj o napretku BiH 2014: Politički kriteriji*, Poglavlje 4. “Tranzicijska pravda”.

22 Monitoring koji je proveo Centar civilnih inicijativa pratio je efikasnost bosanskohercegovačkog parlamenta i vlade u ispunjavanju svojih godišnjih planova, a pokazuje da s vremenom zakonodavna i izvršna tijela postaju manje efikasna i manje produktivna. U oba entiteta i na državnom nivou, svaki novi mandat je u tom pogledu bio gori nego prethodni. (Više u posebnim izvještajima za svaku instituciju: *Sažetak mandatnog izvještaja za Parlamentarnu skupštinu BiH 2010–2014*; *Sažetak mandatnog izvještaja za Vijeće ministara BiH 2010–2014*; *Izveštaj o radu Narodne skupštine RS-a za period 2010–2014*; *Izveštaj o radu Vlade RS-a za period 2010–2014*; *Izveštaj o radu Parlamenta Federacije BiH za period 2010–2014* i *Izveštaj o radu Vlade Federacije BiH za period 2011–2014*).

Politička kultura još uvijek je daleko od demokratske, budući da političkim životom dominiraju opstrukcionizam, stranačke politike fokusirane samo na vlastiti opstanak i nedostatak demokratske prakse unutar stranki, a demokratskim institucijama se sve više oduzima bilo kakva značajnija uloga ili ovlasti.²³

Osim parlamentarnih izbora, u zemlji ne postoje efikasni mehanizmi pozivanja zvaničnika na odgovornost. Implementacija antikorupcijskih strategija i planova, kao i strategija javnih reformi, skoro ne postoji,²⁴ a tužilaštva ne reaguju na ponovljene dokaze netransparentnog i nezakonitog trošenja javnog novca.²⁵ U isto vrijeme, dominantna partitokratija, praćena

-
- 23 Najupečatljiviji primjer je isključivanje državnog parlamenta iz procesa pregovora ustavnih reformi, u propalom pokušaju da se provede odluka Evropskog suda u 'Sejdić i Finci'. Evropski sud za ljudska prava (ECHR) donio je odluku 2009. godine da BiH treba promijeniti ustav kako bi se eliminirale odredbe koje diskriminiraju "Ostale"²³ – građane koji ne pripadaju jednom od tri konstitutivna naroda (Bošnjaci, Hrvati i Srbi). Privremena *ad hoc* komisija Parlamentarne skupštine, koja je osnovana 2011. godine sa ciljem da provede odluku, bila je *de facto* raspuštena 2012. godine, bez dogovora o prijedlogu izmjena i dopuna (Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, *Izveštaj o radu Privremene zajedničke komisije oba doma za provođenje presude Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu u predmetu Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine*). Svi kasniji pregovori dešavali su se tokom zatvorenih sastanaka lidera političkih stranaka, a građani i parlament bili su potpuno isključeni iz procesa (za detalje, vidi: Inicijativa za monitoring evropskih integracija Bosne i Hercegovine, *Alternativni izvještaj o napretku BiH 2014: Politički kriteriji*, Poglavlje 1.1. "Ustavi").
- 24 Vidi: Inicijativa za monitoring evropskih integracija Bosne i Hercegovine, *Alternativni izvještaj o napretku BiH 2014: Politički kriteriji*, Poglavlje 2.2. "Borba protiv korupcije"; i Inicijativa za monitoring evropskih integracija Bosne i Hercegovine, *Alternativni izvještaj o napretku BiH 2015: Politički kriteriji*, Poglavlje 1.4. "Javna administracija".
- 25 Kao što se navodi u izvještaju Transparency Internationala BiH: "Izveštaji o reviziji javnih institucija kontinuirano ukazuju na veliki niz problema u zakonitosti budžetske potrošnje. Međutim, revizorski izvještaji se ponavljaju iz godine u godinu, ali agencije koje su zadužene za implementaciju zakona i sudstvo nisu utvrdile individualne odgovornosti... niti su vlade i parlamenti pokazali spremnost za uspostavljanje sistemskih rješenja da bi doprinijeli transparentnijem i odgovornijem trošenju javnih sredstava." (Transparency International BiH, *Percepcija javne uprave: Bosna i Hercegovina 2014*).

sveprisutnom korupcijom, dovela je do velikog nepovjerenja građana u političare²⁶ i cijeli politički sistem u zemlji.²⁷

Kao rezultat ovakvog političkog poretka, a u kombinaciji sa nevjerojatno složenom javnom administracijom u zemlji, građani vide političku klasu u Bosni i Hercegovini kao glavni uzročnik problema kao što su: nezaposlenost ili nedostatan ekonomski rast, velika javna potrošnja na ogromnu administraciju, koja je i skupa i neefikasna i, na kraju, sveprisutna korupcija.²⁸ Ako uzmemo u obzir ekonomske i socijalne indikatore, stanje je među najgorim u Evropi. U 2014. godini protesta, stopa nezaposlenosti u BiH je 27,5% (ILO definicija) a BDP po stanovniku 3,64 EUR, što je daleko niže od prosjeka u Evropi i centralnoj Aziji iste godine.²⁹ Procjene iz 2011. godine pokazuju da 17,9% stanovništva živi ispod nacionalne linije siromaštva.³⁰ Prosječna plaća u 2014. godini bila je 429,50 EUR³¹, dok je potrošačka korpa za četvoročlanu porodicu iznosila više od 900 EUR.

Ovo je dovelo do brojnih izraza nezadovoljstva. Dok su protesti u februaru 2014. godine bili najintenzivniji u smislu izlaznosti ljudi u raznim gradovima, po trajanju i energičnosti

26 Rezultati istraživanja "BH novinara" pokazuju da od nekoliko sektora, građani izražavaju najmanje povjerenja u političare – 26,8 % ispitanika (N = 500), a najviše u medije – 80,6%. Izvor: BH novinari, *Mediji u BiH 2015: medijske slobode, profesionalizam i izazovi*.

27 Gallup, *Global States of Mind Report 2014*.

28 Percepcija korupcije u BiH također je u porastu, što je vidljivo po Indeksu percepcije korupcije organizacije Transparency International, gdje se od 175 zemalja, BiH pomjerila sa 72. na 80. mjesto, time postavši druga najgora zemlja u regionu (Transparency International BiH, "BiH nazadovala prema Indeksu percepcije korupcije").

29 Agencija za statistiku BiH, podaci dostupni na: <http://www.bhas.ba/>; komparativnu analizu pripremila je Svjetska banka, gdje je nacionalni BDP po glavi stanovnika bio 4,76 dolara, dok je BDP u Evropi i Euroaziji 6,89 dolara. Više na: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD/countries/BA-7E-XT?display=graph> (stranica posjećena 20. septembra 2015).

30 Podaci Svjetske banke, dostupni na: <http://data.worldbank.org/country/bosnia-and-herzegovina> (stranica posjećena 20. septembra 2015).

31 Agencija za statistiku BiH, podaci dostupni na: <http://www.bhas.ba/> (stranica posjećena 20. septembra 2015).

protesta, oni ipak nisu bili prvi. Država je, posebno u proteklih devet godina, u konstantnom socijalnom, ekonomskom i političkom padu,³² što je dovelo do brojnih izraza nezadovoljstva. Protestni događaji širom zemlje, izazvani raznim socio-ekonomskim pitanjima, godinama su svakodnevna pojava – bilo da su u pitanju radnici, lišeni socijalnih i ekonomskih prava u procesu privatizacije; majke koje protestiraju protiv nedostatka socijalne zaštite ili aktivisti za prava životinja, koji se bore protiv brutalnog zakona o psima lualicama. Ipak, većina ovih protesta imala je veoma ograničen doseg, a nedostajali su im faktor kohezije i učešće građana sa svih strana protiv administrativnih i političkih podjela u državi. Prvi protesti koje su opširnije pokrili mediji i koji su uključili hiljade učesnika održani su 2008. godine u Sarajevu, glavnom gradu zemlje. Protesti su započeli kao reakcija na ubistvo Denisa Mrnjavca, tinejdžera koji je usred dana izboden nasrtnom tramvaju. Ovo je bilo treće brutalno ubistvo u samo nekoliko sedmica i građani su izašli na ulice da traže odgovornost za pogoršanje sigurnosne situacije u gradu, ostavku gradonačelnika i kantonalnog premijera,³³ kao i rješenje za mehanizam koji se bavi maloljetničkom delinkvencijom.³⁴ Nije ponuđena nijedna ostavka od strane ciljanih službenika, ali je Vlada FBiH počela problematizirati nedostatak popravnih ustanova za

32 Podaci najrelevantnijih statističkih izvještaja pokazuju nepovoljne brojke. Prema istraživanju EUROSTAT-a, od juna 2015. godine, BiH ima razinu BDP-a po glavi stanovnika oko 70% ispod EU-28 prosjeka i nivo cijena ispod 50% od prosjeka EU (EUROSTAT, *GDP per capita, Consumption per capita and Price Level Indices*). Prema istraživanju iste agencije, BiH ima vrlo visoku stopu nezaposlenosti, sa skoro 3 nezaposlene osobe na 10 stanovnika. (EUROSTAT, *Enlargement Countries – Labour Market Statistics*).

33 Mjesecima kasnije, u oktobru 2008. godine, premijer je dao ostavku; službeni razlog koji je naveden bio je poraz njegove stranke na lokalnim izborima. Bilo kakva veza tog čina sa lošim publicitetom za vrijeme protesta ostaje upitna.

34 FENA, “Groz i Dosta: Spriječimo kolaps sigurnosne oblasti”. Sljedeće godine, sličan protest, ali manjeg obima, održan je u Sarajevu nakon još jednog ubistva. Amara Mistrića, mladog konobara u lokalnom kafiću, upucale su dvije mušterije vatrenim oružjem nakon što je on zatražio da napuste lokal u vrijeme zatvaranja. Nepovjerljivi u pravni sistem, demonstranti su blokirali saobraćaj u glavnoj ulici, odbijajući da se pomaknu dok počinitelji, koji su pobjegli sa mjesta zločina, ne budu dovedeni pred lice pravde. Drugi primjer su protesti nastali kao reakcija na nemire nakon fudbalske utakmice Hrvatska – Španija. Više na: A. M. “Ovo je Mostar! Stotine na trgu s čokoladama”; Radiosarajevo.ba. “Mostarski srednjoškolci: Dvije strane na jednoj”.

maloljetne prestupnike; jedan takav objekt na kraju je izgrađen u Orašju.³⁵ Ubice Denisa Mrnjavca osuđene su na deset i petnaest godina. U godinama koje slijede, bilo je sve više protesta sve većih razmjera. Protesti u BiH, u širem smislu, bili su svakodnevna pojava, ali nisu često dobijali masovnu podršku. Protesti u februaru 2014. godine bili su najveći do tada i oni će biti predstavljeni u narednim poglavljima, popraćeni pregledom druga dva slučaja koja su uključena u istraživanje.

2.1 Slučajevi protesta analizirani u ovom izvještaju

Izbor slučajeva zasnovan je na tri glavna kriterija: a) najveći broj učesnika, b) vrijeme, pri čemu su birani najnoviji slučajevi protesta, c) značaj i noviteti u protestnim radnjama i niz društveno-političkih pitanja koja uključuju, s fokusom na proteste koji uključuju motive izvan granica određenih interesnih grupa, a uključuju dva dominantna oblika protesta – ulične demonstracije i plenuma.

Primarni slučaj koji je istražen su protesti iz 2014. godine; detaljnije su analizirane komunikacijske prakse za vrijeme ovih protesta, uključujući uvide iz intervjua i iz analize medijskih izvještaja o protestima. Dva sekundarna slučaja – JMBG protesti u Sarajevu i protesti za Picin park u Banjoj Luci – obuhvaćeni su ovim istraživanjem samo kroz intervjue. Društveno-politički značaj i ideje iza ovih protesta bit će detaljnije opisani u daljnjem tekstu. Ovi su protesti generalno privukli pažnju različitih aktera (medije, političare, policiju, istraživače), a uključili su generalne građanske zahtjeve za ‘bolji život’ i opće dobro, u isto vrijeme demonstrirajući koje su to granice “prihvatljivog” izražavanja nezadovoljstva. Dok su u uvodnom poglavlju protesti definirani kao kolektivne akcije usmjerene na postizanje određenih ciljeva utjecajem na određene ciljne grupe, termini “protesti” i “demonstracije” ovdje se ponekad koriste kao sinonimi, što pokazuje kako su naročito februarski protesti

---

35 Gradnja Centra za maloljetnike je završena tek 2014. godine.

prvenstveno imali formu uličnih demonstracija. Međutim, februarski protesti bili su i mnogo više od uličnih demonstracija i doveli su do uspostavljanja institucije koja je predstavljala novinu za BiH, ali ne i za regiju – građanske plenuma, kao javne tribine čiji je cilj bio artikulirati i prenositi zahtjeve građana. Plenumi su nastali ubrzo nakon početka protesta, kao pokušaj da se građani organiziraju oko protestnih zahtjeva na nehijerarhijski način.

2.1.1. Februarski protesti: primarni slučaj

U februaru 2014. godine, građani iz desetina gradova, uglavnom u Federaciji BiH, izrazili su nezadovoljstvo ukupnom društveno-ekonomskom situacijom i tražili odgovornost onih koji su na vlasti. Protesti u Republici Srpskoj dešavali su se samo u Banjoj Luci, Bijeljini, Doboju i Prijedoru, ali su bili značajno manji i brzo su okončani.³⁶ Protesti su počeli u Tuzli, koja je prije rata bila prosperitetan industrijski grad. Njena ekonomija, međutim, uništena je loše upravljanim procesom privatizacije. Mnoge nekada uspješne tvornice upropastili su njihovi novi vlasnici³⁷; radnici su se našli bez posla ili su radili neprijavljeni, plaće i doprinosi

36 Zapravo ne postoji razlika u upravljanju i životnom standardu FBiH i RS-a, ali su protesti bili daleko manjeg opsega u RS-u. Razlozi su izvan opsega ovog istraživanja i odnose se na složena pitanja administrativne prirode, političko, društveno i medijsko okruženje entiteta, dominantne stavove prema ratu 1992–1995. i druge faktore. Faktor koji je najvjerovatnije pridonio malom obimu protesta u RS-u je i način na koji su zvaničnici i mediji u RS-u prikazali početak protesta – kao prijetnju za Republiku Srpsku. Sve je popraćeno nizom zastrašujućih izjava koje su nagovještavale ili čak eksplicitno navodile da se bilo kakva neslaganja neće tolerirati i da će vlasti oštro odgovoriti na njih. Zvaničnici su dali nekoliko izjava o spremnosti policije da spriječi širenje nereda na RS; ministar policije RS-a izričito je izjavio da “prate neuralgične tačke” na entitetskoj granici, čime je samo dodao nastojanjima da se protesti prikažu kao državno vanredno stanje (*Glas Srpske*, “Građani Republike Srpske bezbjedni – MUP prati dešavanja u FBiH”).

37 Širom bivše Jugoslavije, kompanije koje su nekada bile u državnom vlasništvu kupljene su pod više nego povoljnim uslovima, a kupovali su ih uglavnom ljudi veoma bliski političkom vrhu, koji nisu implementirali uslove navedene u privatizacijskim ugovorima, već su dolazili do brze zarade pražnjenjem sredstava dobiti kompanija i njihovim dovođenjem do bankrota. U Republici Srpskoj, naprimjer, od 700 privatiziranih preduzeća, 630 više nije radilo do 2011. godine (Transparency International BiH, “Revizija privatizacije u RS-u bez rezultata”).

za socijalno osiguranje često im nisu plaćani duži period, tako da su ostali bez prilike da se uzdržavaju, kao i bez socijalnog i zdravstvenog osiguranja. Godinama su radnici nekoliko fabrika, uključujući pogone hemijske industrije “Dita” i “Polihem”, tvornicu obuće “Aida”, tvornicu namještaja “Konjuh” i Livnicu čelika, protestirali bez ikakvog uspjeha da se vlasti pozabave ovim problemima. Neke su istrage pokrenute, ali na kraju ništa nije riješeno.³⁸

Dana 5. februara održan je još jedan radnički protest, ali ovog puta okupio se veći broj građana, koji su na taj način izražavali svoje nezadovoljstvo. Kantonalna vlada se odbila sastati i pregovarati sa demonstrantima,³⁹ nakon čega su neki od njih pokušali ući u zgradu kantonalne vlade, usprkos policijskom kordonu na ulazu, što je dovelo do sukoba između policije i demonstranata. Zabilježeno je nekoliko slučajeva policijske brutalnosti⁴⁰, dok su demonstranti napali zgrade vlade kamenjem i pokušali ih zapaliti. Dana 6. februara objavljeno je da su 102 policajca i 28 civila primljeni u tuzlansku hitnu pomoć zbog povreda zadobivenih za vrijeme protesta.⁴¹

38 Tužbu u vezi s privatizacijom Livnice čelika 2007. godine pokrenula je Kantonalna agencija za privatizaciju; kao rezultat toga, jedan od optuženih je dobio kaznu od jedne godine, a ugovor o privatizaciji je poništen. Kompanija je vraćena u državnu imovinu, ali finansijska šteta nikada nije nadoknađena; status radnika, koji su mjesecima bez plaće, nije riješen, a uslovi za nastavak proizvodnje nisu ponovo uspostavljeni (*Istinomjer*, “Nema vlade za radnike: LIVNICA ČELIKA”); istragu o kompaniji Dita započelo je Kantonalno tužilaštvo, ali nijedna od sedam osoba pod istragom zbog navodne “zloupotrebe moći i vlasti i potpisivanja štetnih ugovora” nije dosad osuđena (Vidi: *Istinomjer*, “Nema vlade za radnike: DITA”). Ostale su kompanije doživjele sličnu sudbinu: njihovi su radnici snosili teret propalih privatizacija, dok oni koji su odgovorni za njihovu propast nikada nisu odgovali.

39 Zvanični stav je bio da radnici treba da “traže svoja prava kroz institucije sindikata, sa kojima Vlada održava dobru saradnju”. Izvor: *Tuzlanski.ba*. “Demonstrantima – predstavnicima radnika nekadašnjih giganata, obećan sastanak s premijerom TK”. Zahtjev demonstranata da se nađu sa kantonalnim premijerom je odbijen.

40 Do kraja februara, Human Rights Watch je prikupio dokaze o 20 slučajeva policijske brutalnosti tokom i nakon protesta. Više u: “Bosnia and Herzegovina: Investigate Police Violence Against Protesters: Victims Describe Excessive Force on Streets, in Detention”.

41 E. F. “Tuzla: U hitnoj pomoći završila 102 policajca”.

Ovi događaji potakli su stanovnike drugih gradova. Tako je 6. februara u Sarajevu održan protest u znak podrške demonstrantima u Tuzli, a slijedili su i protesti u drugim gradovima. Građani Zenice, Mostara, Bihaća, Travnik i Brčkog – da navedemo samo nekoliko gradova – također su izašli na ulice, zahtijevajući ostavke lokalnih, kantonalnih vlada, odnosno entitetske vlade, efikasne sudske procese protiv kriminalne privatizacije, ukidanje ogromnih privilegija koje uživaju zvaničnici i socijalnu i ekonomsku pravdu. Prva dva dana protesta zabilježeni su napadi na razne vladine zgrade, od kojih je nekoliko zapaljeno ili oštećeno kamenjem. Nakon početnih burnih dešavanja, protesti su nastavljeni u nekoliko gradova, a prešli su u protestne šetnje, ulična okupljanja i blokade saobraćaja, bez daljnjih sukoba s policijom i napada na institucije. Kao direktan rezultat ovih dešavanja, četiri kantonalna premijera podnijela su ostavke (u Tuzli, Sarajevu, Bihaću i Zenici).

Tokom druge sedmice, demonstranti u Tuzli, Sarajevu, Mostaru i drugim gradovima počeli su sa formiranjem plenuma građana,⁴² kao javnih tribina pokrenutih kao nehijerarhijske, samoorganizirane platforme otvorene za sve građane. Plenumi su trebali koristiti javne rasprave građana da bi se artikulirali i zagovarali njihovi zahtjevi. Plenum građana Tuzle, koji je prvi organizirani plenum, opisao je plenum na sljedeći način: “Plenum je skupština svih članova neke grupe. To je javni prostor za raspravu, bez zabrana i bez hijerarhije učesnika, na kojem se donose odluke. Plenum ima određenu strukturu rada.”⁴³ Slični, ponekad identični opisi koristili

42 Kako je navedeno na web-stranici bhplenumi.info, plenumi koji su artikulirali i komunicirali zahtjeve demonstranata postojali su u sljedećim gradovima: Brčkom, Bugojnu, Cazinu, Donjem Vakufu, Fojnici, Goraždu, Gračanici, Konjicu, Mostaru, Orašju, Sarajevu, Tešnju, Travniku, Tuzli i Zenici (izvor: <https://web.archive.org/web/20140723074440/http://bhplenum.info/>, stranica posjećena 5. augusta 2015). U Bihaću, centru Unsko-sanskog kantona, zahtjeve je artikulirala grupa “Bosansko proljeće”, koja se sama nikada nije nazvala plenumom, ali su funkcionirali na sličan način.

43 Plenum građana i građanki Tuzle, “Često postavljena pitanja (FAQ)”. Više ne postoji *online* verzija web-stranice, ali je njen sadržaj dostupan preko web-arhiva na: <https://web.archive.org/web/20140305053045/http://www.plenumtk.org/FAQ>

su se u plenumima u drugim gradovima. Naprimjer, u Mostaru su ga opisali ovako: “skupština svih učesnika i učesnica. To je javni i zajednički prostor i sve odluke se donose javno. Plenum je otvoren za sve građane i građanke. Svako ima pravo glasa, svako ima pravo učešća”. Izlistani su i principi na kojima se temelje plenumi, uključujući jednakost i ravnopravnost, solidarnost i nenasilje.⁴⁴ Ideja plenuma bila je da svi učesnici imaju jednaku priliku da predlažu teme za rasprave, iznesu svoje stavove o problemima o kojima se diskutira i da predlože rješenja, a odluke su se donosile glasanjem svih članova. Plenumi su većinom nastojali definirati i predstaviti zahtjeve protesta javnosti i donosiocima odluka, što se provodilo kroz radne grupe sa specifičnim zadacima. Plenum građana Sarajeva, naprimjer, imao je ‘tehničke’ radne grupe (za pravna pitanja, medije, proteste, logistiku i međuplenumsku saradnju), kao i nekoliko ‘tematskih’ grupa (za obrazovanje, kulturu, ekonomiju, boračka pitanja itd.).⁴⁵

Plenumi u različitim gradovima imali su različit vijek trajanja, baš kao i ulične demonstracije, ali obje forme protesta bile su uglavnom aktivne oko dva mjeseca, sa posljednjim značajnijim protestnim događajem koji se desio 9. aprila ispred Vlade FBiH, kada su se okupili demonstranti iz različitih gradova da traže ostavku entitetske vlade.⁴⁶ U Republici Srpskoj bilo je nekoliko manjih protesta koji su organizirani sa ciljem podrške protestima u Tuzli i drugim gradovima ili su jednostavno htjeli iskoristiti ovaj trenutak i pokazati vlastito nezadovoljstvo sistemom.

U februaru i martu, dok su protesti još bili u toku, čak i nakon što su prestali početni nasilni sukobi, zabilježeno je nekoliko slučajeva policijske brutalnosti, zastrašivanja, hapšenja, kao

---

44 Plenum građanki i građana Grada Mostara, “O plenumu”. Više ne postoji online verzija web-stranice, ali je njen sadržaj dostupan preko web-arhiva na: <https://web.archive.org/web/20140525153832/http://www.plenummo.org/o-plenumu>

45 Plenum građanki i građana Sarajeva, “Radne grupe”. Više ne postoji online verzija web-stranice, ali je njen sadržaj dostupan preko web-arhiva na: <https://web.archive.org/web/20160205155118/http://plenumsa.org/radne-grupe/>

46 *Radiosarajevo.ba*, “Završen protest učesnika plenuma, saobraćaj ponovo u funkciji”.

i ograničenja slobode kretanja demonstranata.⁴⁷ Ponašanje policijskih snaga bilo je posebno problematično u Mostaru, gdje je zaustavljeno kretanje demonstranata kroz zapadni dio grada, pretežno naseljen hrvatskim stanovništvom, kao dio sistematskog pokušaja političkih elita da prikažu proteste u okviru etno-nacionalnih podjela.⁴⁸

Brutalnost i zastrašivanja koja je vršila policija u Mostaru išli su ruku pod ruku sa drugim oblicima pritisaka, što se najbolje vidi u odnosu prema Josipu Miliću, vođi jednog od rijetkih sindikata koji se pridružio protestima. Milić je uhapšen u svom stanu prve večeri nakon protesta,⁴⁹ ali su ga isto tako dva puta napali ‘nepoznati počinioci’.⁵⁰ I Milić i sindikat na čijem je čelu bili su vrlo eksplicitni u javnim izjavama koje su davali o razlozima iza napada i hapšenja, tvrdeći da su i jedno i drugo čin iste političke stranke (HDZBiH).

Što se tiče zahtjeva protesta, Tuzlanski je kanton bio jedini u kojem je formirana nova vlada nakon protesta, dok su još tri kantonalne vlade dale ostavke na vrhuncu protesta, ali su u stvarnosti njeni članovi ostali na položajima sve do oktobarskih izbora, unatoč formalnim ostavkama. Međutim, nova vlada nije ispunila ni osnovna očekivanja demonstranata, što je dovelo do ponovnih protesta manjeg obima radnika iz Tuzlanskog kantona kasnije te godine.⁵¹

47 Human Rights Watch zabilježio je “devetnaest slučajeva prekomjerne upotrebe sile od strane policije protiv demonstranata, posmatrača i novinara na ulicama tijekom demonstracija i protiv demonstranata u pritvoru. (...) Izvještaji pokazuju jasne dokaze pretjerane upotrebe sile protiv demonstranata i na ulicama i u pritvoru. Žrtve uključuju dvije žene i troje djece”. Human Rights Watch, “Bosnia and Herzegovina: Investigate Police Violence Against Protesters: Victims Describe Excessive Force on Streets, in Detention”.

48 Vidi, naprimjer, Inicijativu za monitoring evropskih integracija Bosne i Hercegovine, *Alternativni izvještaj o napretku BiH 2015: Politički kriteriji*, Poglavlje 3.2. “Prevenција mučenja i zlostavljanja”.

49 FENA, “Mostar: Uhapšen predsjednik Unije nezavisnih sindikata FBiH”.

50 FENA, “Pretučen Josip Milić, predsjednik Unije nezavisnih sindikata FBiH”.

51 Najupečatljiviji je svakako “marš do granice”, koji su organizirali radnici nekoliko propalih fabrika krajem decembra 2014. Radnici su hodali do granice s Hrvatskom, koja je u tom trenutku već bila članica EU, tražeći da pređu granicu i napuste BiH (*Klix.ba*. “Krenuli prema granici: Radnici ‘Aide’ napuštaju BiH”).

Neki od kantona (konkretno: Sarajevski, Tuzlanski i Unsko-sanski kanton)⁵² ukinuli su tzv. ‘bijeli hljeb’ državnim zvaničnicima,⁵³ a nekoliko kantonalnih skupština zvanično su usvojile zahtjeve plenuma. Naprimjer, u Sarajevu i Goraždu snizili su plaće kantonalnih poslanika. Međutim, osim tih prvih reakcija, nisu se uložili stvarni naponi na rješavanje glavnih pitanja iza zahtjeva protesta, kao što su korupcija, kriminalne privatizacije, nezaposlenost i socijalna nepravda.⁵⁴ Federalna je vlada odbila podnijeti ostavku, a, umjesto toga, posvetili su jednu od svojih sjednica zahtjevima demonstranata, prihvatajući neke a odbijajući ostale. Ipak, osim usvajanja nekoliko antikorupcijskih zakona⁵⁵, čiji je značaj upitan, Vlada FBiH nije zapravo učinila ništa da bi ispunila postavljene zahtjeve.

2.1.2. Protesti za Picin park i JMBG protesti: sekundarni slučajevi

Protesti u Banjoj Luci počeli su 2012. godine kao pokušaj da se spasi jedna od rijetkih zelenih površina u gradu, poznatija kao Picin park.⁵⁶ Protest održan pod sloganom ‘Park je naš’

52 Centar za istraživačko novinarstvo, “Bijelog hljeba bez motike”.

53 Klauzula koja omogućava zvaničnicima, kao što su ministri i poslanici u parlamentu, da nastave primati mjesečne prihode i do godinu nakon što napuste svoje pozicije ili budu uklonjeni s njih, u izvršnoj ili zakonodavnoj vlasti.

54 Svi podaci o zahtjevima protesta i plenuma koje su parlamentarci prihvatili dostupni su na: <https://bhprotestfiles.wordpress.com/2014/03/11/highlights-of-the-week-ending-sunday-9-march-2014/> (stranica posjećena 1. augusta 2015). Pregled stvarnih rezultata dostupan je u: D. Sijah, “Godišnjica protesta: Vlasti nisu uradile gotovo ništa u vezi sa zahtjevima građana”.

55 “U Federaciji BiH, na samom kraju mandata prethodne federalne Vlade, usvojen je Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine u FBiH, koji je trebao stupiti na snagu u martu 2015. godine. Međutim, njegova implementacija je odložena, jer nije formirana Agencija za upravljanje nelegalno stečenom imovinom, a ona je odgovorna za provođenje zakona.” (Inicijativa za monitoring evropskih integracija Bosne i Hercegovine, Alternativni izvještaj o napretku BiH 2015: Politički kriteriji, Poglavlje 2.2. “Borba protiv korupcije”).

56 Park je kupio “Grand Trade”, kompanija u vlasništvu Mileta Radišića, lokalnog tajkuna i saradnika predsjednika Republike Srpske Milorada Dodika. Regulatorijski plan područja promijenjen je kako bi se omogućila izgradnja poslovno-stambenog kompleksa na prostoru bivše zelene površine. Kada je kompanija počela čišćenje terena za početak građevinskih radova, grupa građana se pobunila protiv uništavanja parka, što je kasnije dovelo do većih protesta.

organiziran je preko Facebook grupe “SPASIMO PICIN PARK!!! Ne dozvolimo da nas sjebe svaki Mile ovog grada!!!”⁵⁷, koja je okupila 15.000 članova već u prva 24 sata.⁵⁸ Protesti su počeli 29. maja 2012. godine i trajali su četiri mjeseca, prvi takve vrste u Banjoj Luci i RS-u nakon rata.⁵⁹ Demonstranti su organizirali brojne mirne šetnje kroz grad da bi privukli pažnju na ovaj problem, što im je dalo nadimak ‘Šetači’.

Organizatori protesta suočili su se s policijskim zastrašivanjem i novčanim kaznama⁶⁰, dok su lokalna i entitetska vlada bez sumnje stajale iza ‘investitora’ – kako se zvanično spominjala kompanija koja je kupila park. Unatoč nezapamćenoj mobilizaciji građana, park se nije mogao sačuvati i na kraju je uništen i zamijenjen velikom poslovnom zgradom. Godinu kasnije, uz dozvolu lokalne samouprave i uz pomoć policije, “Grand Trade” oduzeo je put koji je vodio do posjeda Željka Vulića, čija su kuća i mali poslovni prostor graničili sa bivšim parkom.⁶¹ Slijedio je još jedan protest, na kojem su se okupili neki od ranijih ‘šetača’ da podrže Vulića. U pokušaju da spriječi daljnju izgradnju poslovnoga kompleksa “Grand Trade”, Vulić i njegov

57 Grupa je ostala aktivna i nakon što su protesti oslabili te na koncu prestali – i dalje je dostupna na adresi: <https://www.facebook.com/groups/park.je.nas/> (stranica posjećena 10. augusta 2015).

58 *Buka*, “Za 24 sata socijalna grupa ‘Spasimo Picin park’ okupila preko 15.000 članova!”

59 Kratka hronologija događaja protesta i srodnih događaja objavljena je na Facebook stranici grupe na treću godišnjicu događaja: <https://www.facebook.com/groups/park.je.nas/permalink/1118736674809085/> (stranica posjećena 10. augusta 2015).

60 Jednog od najistaknutijih demonstranata za Picin park, ekoaktivistu Miodraga Dakića, policija je ispitala na samom početku protesta; policija je tvrdila da je potrebno identificirati organizatore protesta budući da okupljanja nisu pravilno prijavljena lokalnim vlastima (Nezavisne novine, “Saslušan Miodrag Dakić: Policija traži vođu banjalučkih protesta”). Dakić, zajedno sa još osam demonstranata – svi od njih bili su ili novinari ili aktivisti nevladinih organizacija – također je optužen za kršenje Zakona o osnovama bezbjednosti saobraćaja, posebno jer “nije poštovao semafore i uznemiravao je normalnu saobraćajnu rutinu”. Cijela je grupa kasnije osuđena na sudu u Banjoj Luci i naloženo im je da plate kazne i sudske troškove (E. Katana, “Banjalučki ‘šetači’ najavljuju pravnu bitku”).

61 *Radiosarajevo.ba*, “Banja Luka: Komšije i sugrađani podržali Željka Vulića”.

sin su odvedeni u pritvor, dok pravosuđe do dan-danas nije procesuiralo Vulićevu pritužbu u vezi s imovinom i slučaj dovelo pred sud.⁶²

Drugi značajan slučaj protesta su tzv. ‘JMBG’ protesti, koji su započeli u Sarajevu 2013. godine, kada su građani držali “pod opsadom” zgrade Parlamentarne skupštine i Vijeća ministara Bosne i Hercegovine gotovo puna dva dana. Protesti su započeli nakon širenja vijesti o tromjesečnoj bebi Belmini Ibrišević, koja nije mogla otputovati u inostranstvo na liječenje koje joj je moglo spasiti život jer joj se nisu mogle izdati putne isprave. Belmina je bila jedna od beba kojima nije mogao biti dodijeljen jedinstveni matični broj građanina nakon rođenja jer je Zakon o JMBG-u u februaru 2013. godine prestao važiti, a podijeljeni stavovi u Parlamentarnoj skupštini BiH spriječili su usvajanje novog zakona.⁶³ Dana 5. juna, dok je trajala sjednica Vijeća ministara, grupa građana parkirala je automobile ispred zgrade Parlamenta, najavljujući da neće deblokirati izlaz dok se ne usvoji zakon o JMBG-u i Belmina bude u stanju otići iz zemlje na liječenje. Kao odgovor, Vijeće ministara donijelo je privremenu

---

62 Do kraja oktobra 2015. godine. U međuvremenu, “Grand Trade” je oduzeo put (Mondo.ba. “Željko Vulić: U Banjoj Luci kao na Divljem zapadu”). Mile Radišić je proglašen krivim u drugom sudskom postupku, zbog zloupotrebe službenog položaja i nezakonite manipulacije cijenama dionica, ali je izbjegao izdržavanje trogodišnje kazne bijegom u Srbiju.

63 Poslanici iz Republike Srpske doveli su u pitanje ustavnost članaka JMBG zakona koji su se odnosili na neke općine zbog upotrebe njihovih prijeratnih naziva i prigovarali su zbog korištenja starih područja za registraciju, tvrdeći da ona trebaju odražavati nove administrativne strukture u zemlji, uključujući i entitetske granice. Sud je presudio da “identifikacijski brojevi moraju koristiti službene nazive općina koji su usvojeni u Zakonu o teritorijalnoj organizaciji Republike Srpske”, ali nije utvrđeno da su registracijskim područjima kršene ustavne odredbe. Iako se odluka suda izričito odnosila samo na promjenu imena općina, Vijeće ministara je u martu 2012. godine predložilo zakon koji je uključivao promjenu registracijskih područja. Stranke iz FBiH odbile su izmjene registracijskih područja, dok su stranke iz RS-a zatražile promjenu. Kao rezultat svega ovoga, djeca rođena nakon februara 2013. godine bila su nepostojeća u administrativnom sistemu. (Vidi više u: Inicijativa za monitoring evropskih integracija Bosne i Hercegovine, Alternativni izvještaj o napretku BiH 2014: Politički kriteriji, Poglavlje 1.2. “Parlamenti i vlade”).

odluku, koja je omogućila izdavanje jedinstvenih matičnih brojeva građana bebama rođenim nakon februara 2013. godine. Protesti su nastavljeni, a broj demonstranata povećao se na nekoliko stotina. Sljedećeg dana, dok je Parlamentarna skupština bila na sjednici, više stotina građana okružilo je zgradu odbijajući otići dok se ne usvoji zakon. Blokada je trajala dugo u noć, dok učesnike vremenom nije rastjerala policija; broj demonstranata se smanjio,⁶⁴ a neke od njih su uhapsili i tukli za vrijeme hapšenja.⁶⁵ Budući da zakon nije usvojen, protesti su nastavljeni do kraja mjeseca, ponekad sa više od 10.000 učesnika.⁶⁶ Podrška je pristigla iz mnogih gradova BiH, u kojima su se ili održavala zasebna protestna okupljanja ili su se pridruživali protestima u Sarajevu, a bilo ih je i iz drugih zemalja regiona.⁶⁷ Posljednji veći protest desio se 1. jula 2013. pod sloganom ‘Otkaz!’, a novi Zakon o jedinstvenom matičnom broju građana konačno je usvojen u novembru 2013. godine.

64 Vidi više u: *Al Jazeera Balkans*, “Okončani protesti ispred Parlamenta BiH”.

65 Vidi više u: Beta, “Hapšenje demonstranata u Sarajevu”.

66 *TVI*, “Hiljade građana na koncertu bosanskohercegovačkih bendova ispred Parlamenta”.

67 Značajan broj ljudi, kako u regiji tako i svijetu, pokazao je svoju podršku slanjem ili objavljujući fotografije sa JMBG natpisom. Najveća online platforma JMBG protesta, “JMBG za sve”, (<https://www.facebook.com/Ja.BiH.JMBG>, stranica posjećena 10. septembra 2015), zatrpna je stotinama takvih fotografija, od kojih su neke bile fotografije poznatih ličnosti iz BiH i regiona.

* Napomena prevodioca: engleski termin *frame analysis* u ostatku teksta označen je kao analiza okvira. Termin framing, u zavisnosti od datog konteksta, preveden je kao komuniciranje u okviru, predstavljanje u okviru ili stavljanje u okvir. Riječ “okvir” je također korištena u ovom kontekstu. Više o razumijevanju analize okvira vidjeti u uvodnom poglavlju.

3. Metodološki okvir

Analiza komunikacijskih praksi vezanih za građanske proteste zasniva se na dva primarna izvora: medijski sadržaji tokom protesta i o protestima i intervjui obavljeni sa učesnicima protesta, novinarima i zvaničnicima.

Provedena je analiza uzorka medijskog sadržaja (*frame analysis* ili analiza okvira)*, kao i tematska analiza intervjua. Cilj je okvirne analize identificirati i analizirati dominantne okvire koji su oblikovali javni diskurs o protestima u BiH. Analiza uključuje različite tipove platformi i medija sa ciljem da zabilježi različite okvire u kojima su februarski protesti komunicirani. Ipak, autori ne tvrde da je rezultate moguće generalizirati za svu komunikaciju tokom protesta ili za sav sadržaj jednog specifičnog medija. Analiza nudi sistematski pregled nekih od važnijih obrazaca komunikacije tokom specifičnog slučaja protesta.

Intervjui imaju za cilj pružiti uvid u percepciju predstavnika medija, državnih i stranačkih funkcionera i demonstiranata o protestima.

Dok je analiza primarnog slučaja protesta uključivala obje metode, analiza sekundarnih slučajeva bila je limitirana samo na intervjue. Također, iako su februarski protesti pokrenuti u većem broju gradova, ovo istraživanje se prije svega fokusiralo na tri grada: Tuzla, Sarajevo i Mostar, te je uzelo u obzir intervjue i medije sa sjedištima u ta tri grada.⁶⁸

---

68 Odabir gradova zasnovan je na jedinstvenim i neuporedivim administrativnim i političkim karakteristikama svakog od njih: Tuzla je mjesto gdje su protesti i plenumi prvo počeli i gdje su problem sa privatizacijom i povezanim kršenjima prava zakona posebno očit; Sarajevo je glavni grad, gdje se nalaze državne, entitetske (kao i kantonalne i općinske) institucije, koje su na udaru kritike zbog nedostatka odgovornosti; na kraju, Mostar je odabran jer su protesti u tom gradu podrazumijevali specifičan odgovor vlasti, koji je naglasio etničke podjele pri postavljanju policijskih kordona i uključivao hapšenje jednog od vođa protesta.

Istraživanje također uključuje analizu sekundarnih izvora sa svrhom predstavljanja medijskog i političkog konteksta, kao i izvora o medijskom izvještavanju tokom protesta.

3.1 Intervjui: uzorci i analiza

Sa ciljem pružanja uvida u komunikacijske prakse tokom protesta iz više različitih perspektiva, intervjuirane su tri opće grupe ispitanika: mediji/novinari, vladini/stranački zvaničnici i demonstranti/učesnici plenuma. Ukupno, poslano je oko 75 zahtjeva za intervju, a obavljeno je 35 intervjua. Od tog broja, 15 ispitanika bili su aktivisti/demonstranti, 11 novinara (njih četvoro se istovremeno izjasnilo i kao demonstranti/aktivisti),⁶⁹ te devetoro državnih i stranačkih službenika. Intervjui su trajali između 35 i 90 minuta, svaki je snimljen i transkribiran, te je provedena kvalitativna analiza sadržaja. Posebno je bio izražen problem neodgovaranja državnih i stranačkih službenika na upite, pogotovo kada su kontaktirani službenim partijskim i državnim kanalima. Neki od njih odbili su intervju navodeći kao razlog nedostatak vremena, druge prioritete ili nedostatak informacija kojima raspolažu; jedan bivši kantonalni službenik odbio je učestvovati jer jednostavno nije vidio nikakvu ličnu korist u tome. Ipak, zvaničnici i stranačke centrale najčešće jednostavno nisu odgovorili na zahtjeve za intervju putem e-maila ili na uzastopne telefonske pozive, ili bi odgađali sastanke izvan okvira trajanja istraživanja (intervjui su vođeni od marta do septembra 2015).⁷⁰ Ovaj nedostatak odgovora treba spomenuti kao indikator onoga što je jedan od ispitanika nazvao “politikom nebrige” zvaničnika prema javnosti.⁷¹ Ipak, tokom istraživanja, nakon bezbrojnih pokušaja da se funkcioneri kontaktiraju putem institucionalnih i stranačkih kanala i ličnih

69 Istraživači su dopustili ispitanicima da sami definišu svoju ulogu u toku protesta.

70 Primarno istraživanje provedeno je između kraja aprila i početka oktobra 2015.

71 Čini se da je bitno napomenuti da je, pored svih pokušaja, samo jedan zvaničnik iz Republike Srpske, član opozicijske stranke, pristao na intervju. U Federaciji i Distriktu Brčko, i opozicija i stranke na vlasti su predstavljene u uzorku.

e-mail adresa i telefona, intervjuirano je devet službenika iz nekoliko velikih političkih stranaka. Dvanaest ispitanika, kako demonstirano tako i novinara, tražilo je ili potpunu ili djelimičnu anonimnost, koja je u potpunosti garantirana.

3.2 Medijski sadržaj: uzorak i analiza

Uzorak za analizu medijskih sadržaja odabran je na osnovu nekoliko kriterija, uključujući: medijski sektor (obuhvata televizijske emitere i *online* medije), tip medija (javni i privatni), doseg publike (odabrani su najgledaniji/najposjećeniji mediji), uredničke stavove (mediji koji se smatraju bliskim političkim elitama i oni koji su više kritički pozicionirani), kao i teritorijalnu/etničku raznolikost (mediji iz različitih gradova). S obzirom na to da su protesti bili geografski raštrkani i da se komunikacija odvijala na različitim administrativnim nivoima, uzorak je morao uzeti u obzir medije od državne, entitetske i lokalne važnosti. Uzorak se fokusirao na televizijske vijesti, s obzirom na to da je televizija još uvijek najpouzdaniji medij i najvažniji izvor informacija u BiH.⁷² Također, glavni *online* mediji uvršteni su u uzorak kako zbog svoje specifične uloge u brzom komunikaciji i širenju informacija (što je bila važna odlika komunikacije tokom protesta), tako i zbog sve većeg rasta njihove važnosti kao izvora informacija u BiH.⁷³ S obzirom na ograničenja ovog rada, ostali medijski sektori sa manjim dosegom publike i padom korištenja u svrhu informiranja (radijski i printani mediji) nisu uvršteni u uzorak. Tačnije, uzorak je sadržavao:

- o **Pet TV-stanica**, odabranih na osnovu kombiniranih kriterija dosega publike, teritorijalnog/entitetskog balansa i društvene relevantnosti. S obzirom na specifičnu ulogu javnog servisa i entitetski/etnički balans, sva tri javna emitera (FTV, BHT i

72 Vidjeti: A. Džihana, K. Ćendić and M. Tahmaz, Mapping Digital Media: Bosnia and Herzegovina, str. 19–20.

73 "Iako u javnosti vlada pretpostavka da se mladi sve više okreću internetu kao svom primarnom izvoru vijesti i informacija, nijedno istraživanje u BiH to nije testiralo. Bez obzira na to, istraživanje koje je obuhvatilo samo 100 korisnika interneta precizno je potvrdilo takav trend. U ovom očito malom uzorku, samo 5% učesnika uopće nije posjećivalo informativne portale, dok je 17% to radilo svaki dan, a 47% posjećivalo je informativne portale skoro svaki dan." (Ibid., str. 20)

RTRS) su se morala uvrstiti u analizu, dok su dva komercijalna emitera odabrana po kriterijima dosega publike i entitetskog balansa: Hayat TV, koja se nalazi u Federaciji, i Televizija BN iz Republike Srpske.⁷⁴ Centralne informativne emisije ovih stanica tokom deset najsadržajnijih dana protesta – od 6. do 15. februara – uvrštene su u uzorak. Tako je analizirano 50 emisija vijesti, od kojih je svaka trajala barem sat. S obzirom na to da je jedinica analize bila izvještavanje o protestima specifično i s obzirom na to da je svaka emisija vijesti sadržavala jednu ili više reportaža o protestima, ukupno su analizirana **72 priloga u vijestima**.

- o **Online mediji** su odabrani na osnovu sličnih kriterija: doseg publike⁷⁵ i teritorijalni/entitetski/etnički balans. Pored uvrštavanja medija iz oba entiteta, uvršteni su i mediji iz tri grada koji su u fokusu ove analize: Tuzla, Mostar i Sarajevo. Za period od 6. do 15. februara, pet *online* medija je uvršteno u analizu: Klix (klix.ba), Avaz (avaz.ba), Nezavisne novine (nezavisne.com),⁷⁶ Tuzlanski (tuzlanski.ba) iz Tuzle i Bljesak (bljesak.info) iz Mostara. Dodatni članci uvršteni su u analizu; da bi se dobio određen, mada limitiran, uvid u komunikacijske prakse u kasnijim danima protesta, određeni broj *online* članaka objavljenih do kraja marta 2014. također je uvršten u analizu. Selekcija

74 Drugačija bi selekcija možda obuhvatala RTV Pink i OBN, koji također imaju veliku gledanost, ali su pretežno zabavno orijentirani. I jedna i druga stanica imaju samo jednu informativnu emisiju, koja se emitira 3 ili 4 puta dnevno, prosječne dužine od jednog sata; nema drugih informativnih programa, osim dva talk showa (po jedan na svakoj stanici), koji povremeno tematski tretiraju trenutna dešavanja. Programske sheme dvije odabrane stanice više se fokusiraju na informativni sadržaj: Hayat TV emitira vijesti prosječnog ukupnog trajanja od 2,5 sata dnevno, dok TVBN ima prosjek od 3 sata dnevno informativnog sadržaja i dva redovna programa koji tretiraju dnevopolitičku tematiku. Analiza sadržaja više lokalnih emitera također bi bila vrijedna, ali to je bilo van okvira ovog istraživanja.

75 Koristili smo stranicu za rangiranje internetskog saobraćaja Alexa kao indikator dosega informativnih portala u Bosni i Hercegovini (dostupna na: <http://www.alexa.com/topsites/countries/BA>, stranica posjećena u decembru 2014).

76 Od odabranih portala, dva su *online* verzije printanih novina (*Avaz* i *Nezavisne novine*), dok je jedan online portal međunarodne televizijske stanice (Al Jazeera).

je izvršena po datumima bitnih događaja u svakom od gradova u kojima su se odvijali protesti, sa prosjekom od tri dodatna analizirana članka sa svakog od pet *online* medija. Takvi su događaji pretežno bili reakcije kantonalnih skupština na zahtjeve protesta i plenuma, objavljivanje zahtjeva plenuma, policijsku blokadu u Mostaru, kao i hapšenja demonstranata.⁷⁷ Također su uvršteni i mediji sa različitim ideološkim pozicijama u odnosu na vlast i proteste⁷⁸: Žurnal (zurnal.ba) i Al Jazeera Balkans (<http://balkans.aljazeera.net>) iz Sarajeva, AbrašMEDIA (abrasmedia.ba) iz Mostara i Buka (buka.com) iz Banje Luke. Ukupno je u uzorak uvršteno **106 *online* članaka/sadržaja**.

Ukupno, analizirali smo stratificirani uzorak od 156 informativnih emisija/*online* članaka ili **178 vijesti**.

77 U svakom dijelu uzorka na osnovu datuma, analiziran je samo jedan sadržaj jednog medija na taj dan. Ako je specifični medij objavio više članaka na isti dan, istraživač je odabrao jedan za analizu na osnovu dužine članka, korištenja različitih medija (zvuka ili videa uz napisani tekst), kao i broja izvora i 'problema' identificiranih u tekstu. 'Problem' je varijabla analize koja se odnosi na način na koji su protesti i vezana pitanja uokvireni u medijskom tekstu.

78 Za identifikiranje takvih medija, oslonili smo se na ranije analize objavljene na stranicama media.ba, istinomjer.ba i analiziraj.ba.

4. Rezultati primarnog istraživanja

4.1 Protesti: medijski okvir i percepcija

Protesti viđeni kao instrument za manifestiranje demokratije

Najnaglašavaniji aspekt protesta, koji je izdvojila većina ispitanika, jeste njihova uloga kao alata za “učenje demokratije”, kako su to rekli pojedini ispitanici. Protesti su opisani kao “prvi korak ka pravoj demokratiji”⁷⁹, “prava demokratija na djelu”⁸⁰, “vježbanje demokratije”⁸¹, “nadogradnja demokratije”⁸², “par dana slobode u 20 godina mraka”⁸³ i slično. Jedan aspekt te uloge bio je posebno podvučen u direktnom učešću građana u javnoj sferi, što je suprotno njihovom uobičajenom položaju bespomoćnosti nasuprot protivnički nastrojene političke klase. Ovo je opisano riječima kao što su “davanje glasa narodu, izraz solidarnosti, s obzirom na politički položaj podređenosti naroda”⁸⁴ uz konstataciju da su se ljudi “odmakli od uloge žrtve, pronašavši nove načine da izraze građansku neposlušnost”⁸⁵.

Ispitanici, kako aktivisti tako i novinari, imaju generalno pozitivno mišljenje o građanskim protestima kao izrazu *demokratije*, ali sa dva vrlo različita implicirana značenja. Naime, Danijela Majstorović, demonstrantica i univerzitetska profesorica iz Banje Luke, februarske proteste smatra

79 Intervju sa demonstrantom iz Mostara, maj 2015.

80 Intervju sa demonstrantom iz Sarajeva, 30. mart 2015.

81 Intervju sa Semirom Mujkićem, novinarom *online* magazina Žurnal.info, juni 2015.

82 Intervju sa jednim od političara, 22. juli 2015.

83 Intervju sa novinarom iz Sarajeva, april 2015.

84 Intervju sa demonstrantom iz Tuzle, maj 2015.

85 Intervju sa Damirom Arsenijevićem, demonstrantom i profesorom iz Tuzle, maj 2015.

“očito ljevičarskom pričom, s obzirom da su zahtijevali preraspodjelu javnog bogatstva, koje su etno-nacionalni političari pokrali, a onda privatizovali”. Ona govori o protestima u Picinom parku na sličan način: “Nije to samo ‘zeleni protest’, već također i zahtjev za javnim dobrom, koje ne može i ne smije biti oduzeto.” Drugo viđenje koje se tiče *demokratizacije* stavljeno je u okvir procesa evropskih integracija, gdje su protesti viđeni kao “ključni demokratski korak, najveće primicanje BiH evroatlantskim integracijama u zadnjih 20 godina”. U prvom slučaju, ispitanik je istakao participacijske, lijevoorijentirane demokratske procese kao važnu (i osnažujuću) karakteristiku protesta; u drugom slučaju, pomak ka demokratiji je direktno povezan sa idejom pristupanja države Evropskoj uniji i NATO savezu, koji se implicitno smatraju parametrima demokratskih standarda. Ovi stavovi ukazuju na dvije različite perspektive demokratije – jednu koja favorizira učesće i drugu koja favorizira normativno-institucionalne strukture – te su u oba slučaja protesti protumačeni kao korak ka željenom cilju.

Intervjuirani zvaničnici generalno su također označili proteste kao izraz demokratije i korak ka njoj, ali su neki od njih stavili naglasak na nasilje koje se desilo tokom februarskih protesta (što su također spomenuli i neki od intervjuiranih novinara). Na taj način, oni prave snažnu razliku između mirnih protesta u okviru ponašanja dozvoljenog zakonom, s jedne strane, i protesta koji uključuju nasilje, s druge strane, gdje je druga opcija predstavljena kao “sličnija anarhiji nego demokratiji”, kako je to rekao jedan od zvaničnika.

Poredeći tri slučaja protesta koji su u fokusu ovog istraživanja, ispitanici, a posebno aktivisti i novinari, istakli su nekoliko zajedničkih osobina. Prvo, sva tri protesta viđena su kao izraz određenih zajedničkih ciljeva, opisanih kao pravo na ‘bolji život’ i ideja ‘zajedničkog dobra’. Intervjuirani aktivisti posebno su naglasili da građani, uskraćeni za ove vrijednosti, imaju pravo – štaviše, obavezu – da ih traže. Poseban je naglasak stavljen na transetničku prirodu tih težnji, koje su dozvolile protestima da, manje ili više, prevaziđu etno-nacionalne podjele i osjećaje, dovodeći do ujedinjenijih zahtjeva u zajedničkom interesu. Prema mišljenju intervjuiranih aktivista i nekih novinara, najrevolucionarniji aspekt sva tri protesta je bilo stavljanje u prvi

plan društvenih i ekonomskih problema, kao i uspjeh (do određene mjere) u uvođenju solidarnosti, zajedničkog dobra i društvene pravde kao novih subjekata javnog komuniciranja.

Ispitanici su također spomenuli nekoliko razlika među tri protesta bitna za komunikacijsku praksu. Na JMBG protestima (također poznatim pod imenom “Bebolucija”), direktna veza sa djetetom čiji je život bio u pitanju sadržavala je jake emocionalne konotacije, koje je nekoliko ispitanika istaklo kao moćan element za brzu mobilizaciju. Zahtjevi JMBG protesta bili su jasni, fokusirani na specifičan zakon i upućeni specifičnim donosiocima odluka, tj. državnom parlamentu. Ukratko, ove je zahtjeve bilo jednostavno komunicirati. U vezi s tim, vizuelni identitet (logotip cucle koja se pretvara u stisnutu šaku) je opisan kao moćan i uvjerljiv. Dva su ispitanika čak naglasila da su JMBG protesti bili, u neku ruku, neideološki, ali također i više ‘urbani protest’, u smislu da “...su bili, u neku ruku, ‘seksi’ za umjetnike i javne ličnosti, jer nisu bili ideološki oblikovani” (učesnici plenuma i demonstrant). Sa druge strane, februarski protesti, kako je istaklo nekoliko aktivista, imali su jaču ideološku poziciju, razvijajući se oko ideje klasne borbe i prikupljajući učesnike iz različitih nepriviligiranih grupa, uključujući, naprimjer, penzionere, nezaposlene i osiromašene otpuštene radnike. Prema viđenju intervjuiranih aktivista, ljudi koji su demonstrirali bili su u konfliktnom odnosu spram političkih elita, koje su percipirane kao eksploatorske i korumpirane strukture nesvjesne javnog dobra. U isto vrijeme, praktično svi ispitanici su istakli da februarski protesti nisu bili dobro artikulirani i da su njihovi zahtjevi bili toliko brojni da ih je bilo teško zabilježiti i komunicirati.

Aktivisti su posebno istakli ono što su sami definirali kao subverzivne, revolucionarne ili nove aspekte protesta. Jedan je konceptualan – da su sva tri protesta stavila u prvi plan društvene i ekonomske probleme i napravila otklon od etno-nacionalnog promišljanja. Kako je rekla jedna od demonstrantkinja, implicitna poruka protesta je bila: “Dosta mi je nacionalizma, želim da fabrike rade, da radnici ponovo odlučuju o njima...”⁸⁶. Još jedna novina protesta

bila je ‘institucija’ plenuma, koji su, kako je istakao jedan od aktivista, bili novi oblik onoga što on smatra građanskim neposlusnom. Jedan od učesnika plenuma rekao je da su zahtjevi demonstranata pravilno artikulirani tek putem plenuma, koji su bili “dobra javna arena gdje ste, nakon toliko godina, mogli čuti ljude kako počinju da govore”. Drugi učesnici plenuma naglasili su da je ova forma samoorganiziranja stvorila priliku da se “predstave stavovi javnosti koji su drugačiji od onih dominantnih”⁸⁷ i da se “nametnu neke alternativne teme”⁸⁸. Ali plenumi su također poređeni sa “psihoterapijom”, “procesom ozdravljenja” i “ispušnim ventilom”, na osnovu shvatanja da je to bila prva javna arena otvorena za ljude koji ranije nisu imali riječ. Prema riječima Semira Mujkića, novinara iz Sarajeva: “Šta god se tamo desilo, i dobro i loše, bilo je generalno dobar proces. Bio je to prvi put da su se ljudi okupili u javnosti da pričaju o svojim problemima i da pokušaju da urade nešto po tom pitanju.” Damir Džanović, učesnik plenuma, mislio je da su plenumi dobra korektiva za službenu politiku, posebno na lokalnom nivou vlasti: “Plenum koji bi, naprimjer, uticao na rad federalne vlade bi bio teži za zamisliti, ali na lokalnom nivou mogao bi značajno doprinijeti političkoj odgovornosti.” Jedan od učesnika je također aludirao na antičku grčku *agoru*: “Jedna osoba – jedan glas, to je upravo ta direktna demokratija iz antičkih vremena.”

Fokus okvira u kojem su aktivisti razumjeli plenuma očito je na vrijednosti plenuma kao *procesa* – bilo kao politički osnažujućeg ili društveno terapijskog. Tri intervjuirana zvaničnika, ipak, fokusirala su se na negativne efekte koje su, prema njihovom mišljenju, plenumi imali na političke procese u državi i/ili na uspjeh protesta. Zvaničnik iz SDP-a je rekao da su plenumi “ugušili taj pozitivni pomak demonstranata i svakog građanina koji je vjerovao da se nešto mora promijeniti”. Drugi političar je rekao da su plenumi na kraju razočarali jer su bili vrlo loše informirani o sistemu koji su pokušali promijeniti da bi stvorili bilo kakav stvarni uticaj,⁸⁹ dodajući da su plenumi olakšali političarima da

87 Intervju sa Damirom Arsenijevićem.

88 Intervju sa Ines Tanović, učesnicom plenuma iz Sarajeva, 23. mart 2015.

89 Intervju sa Predragom Kojovićem, potpredsjednikom Naše stranke, 20. april 2015.

izbjegnu suočavanje sa vlastitom odgovornošću, kroz odluku da “ne zahtijevaju prisustvo političara, već da im umjesto toga zabrane učestvovanje u plenumima”. Intervjuirani zvaničnik iz stranke Demokratska fronta istakao je da je nekonzistentnost načina na koji su se plenumi odnosili prema politici – pokušaj udaljavanja od nje, dok se istovremeno razmišljalo o postavljanju ministarstava i komisija iz sjene – bio promašaj, što je zvaničnicima dalo priliku da izbjegnu odgovornost: “Poruka [protesta] je bila: *Gladni smo, dajte nam da jedemo* i nije bilo odgovora na to [od političara]. Onog trenutka kada je vlast počela da odgovara, tad su ti lažni ljevičari (...) odlučili da sve pretvore u ‘Occupy’⁹⁰ sa pričom o plenumima i direktnom demokratijom... Imali smo šansu da se riješimo korumpirane vlasti, a to je spriječila grupa ljudi koja se nikada nije očejala o politiku.”

Rezultati analize sadržaja ne podudaraju se sa idejom protesta kao važne faze u ‘odrastanju’ bosanske demokratije, koja dominira narativom ispitanika. Okvir ‘demokratskog rasta’ jedva je prisutan u medijskom uzorku, sa jednim izuzetkom medijskog sadržaja koji sadrži elaborirane ideje o protestima i plenumima, a koje je izrazio učesnik protesta: “Alternativa ovakvom sistemu nacionalizma i kapitalističke pljačke postoji, ali moramo svi zajedno na principima direktne demokratije ustrajati na tome i raditi aktivno...”⁹¹

Sasvim suprotno, zvaničnici citirani u medijima predstavili su proteste kao nedemokratske, obilježavajući “mirne proteste kao demokratsko pravo” u odnosu na “nasilne proteste kao nedopustivi haos”.⁹² U potpunoj suprotnosti sa većinom ispitanika, stavovi zvaničnika se većinom

90 Referenca na pokret ‘Occupy’, protestni pokret koji je započeo sa ‘Occupy Wall Street’ protestima u New Yorku 2011, a kasnije se proširio širom SAD-a i svijeta.

91 S. M., S. D. i K. KE, “Nudili nam zlatne kašike, a sada ne daju ni lopate za kontejnere”.

92 Vidjeti također osvrt kolumniste Al Jazeera Balkans, u kojem se i pored općenito kritičnog odnosa prema političkim elitama, naglasak stavlja na plenuma kao inherentno antidemokratske strukture: “Svaki vid uspostavljanja arbitrarnih i kvazidržavnih struktura po logici i aršinima ulice i institucija mimo izborne volje građana, značio bi državni udar pod plaštom borbe za jednakost, pravdu, slobodu ili, pak, neke druge proklamirane vrijednosti i ciljeve pojedinaca ili grupa.” (O. Softić, “Spriječiti manipulaciju protestima u BiH”).

zasnivaju na premisi demokratije kao sistema koji se treba ostvariti samo unutar institucionalne postavke i povezanog *etničkog/nacionalnog okvira*. U Bosni i Hercegovini, Ustav se zasniva na etno-nacionalnom principu, te su i funkcioniranje institucija i nacionalni interesi postavljeni na različitim administrativnim nivoima (država, entiteti, kantoni), koji su se našli pod udarom kritike tokom protesta.⁹³ Prema tome, pokušaji da se te institucije kritikuju, te da se čak prevaziđu granice onoga što se smatra 'legitimnim' prostorom za ostvarivanje demokratije, jednostavno su tretirani kao direktan napad na etno-nacionalne interese. Obavještenje za medije stranke HDZBiH dobar je primjer u ovom kontekstu: "Pozivamo građane Mostara, Hercegovačko-neretvanske županije, Hrvatice i Hrvate, da ne nasjedaju na laži,spinove ... koji sve što se danas dogodilo žele opravdati i prikazati kao bunt obespravljenih građana. Pravo na mirne prosvjede je demokratsko pravo koje je Hrvatska demokratska zajednica BiH (HDZBiH) uvijek podupirala, ali ne može podržati vandalizam i anarhiju..."⁹⁴ Premijerka RS-a Željka Cvijanović koristila je skoro identične riječi da pošalje poruku nacionalnog jedinstva (unutar entitetskih granica): "apsolutno podržavam pravo svakog građanina, jer je RS jedno zrelo demokratsko društvo, da (...) ispolji riječima ono što misli ili da to iskaže šetnjom. Međutim, ne podržavam nikakve aktivnosti koje bi trebale da služe prelivanju krize iz jedne apsolutno nesređene sredine kakva je FBiH u jednu apsolutno sređenu sredinu kakva je RS. Ja očekujem od građana da oni neće nasjesti na takve trikove."⁹⁵

Političko iskrivljavanje i upliv

Dominantni okvir unutar kojeg ispitanici izražavaju negativna viđenja protesta je okvir politizacije protesta, povezujući ih s političkim interesima i uticajima pojedinih partija, ili, u određenim slučajevima, nejasno definiranim grupama i pojedincima. Ovaj okvir posebno se može vidjeti u narativu intervjuiranih zvaničnika, koji sadrže dva bitno različita obrasca. Prvo

93 Vidjeti, naprimjer: Sarajlić 2009, str. 16.

94 *Avaz*, "HDZBiH: Udar na institucije nastale iz dejtonskog ustroja BiH".

95 *RTRS*, "Dnevnik 2: Eskalirali neredi u Federaciji, zapaljena zgrada Predsjedništva BiH u Sarajevu...".

je viđenje da su protesti započeli kao autentičan izraz narodnog nezadovoljstva, nakon čega su ih 'određene grupe' pokušale korumpirati i iskoristiti za specifične interese. Neki smatraju da su pokušaji "kidnapovanja" protesta bili uspješni, te da su demonstrante 'zaveli' uzurpatori. Takvo je bilo mišljenje člana HDZ-a, koji je rekao da su "korektne udruge građana i određeni pojedinci, koji su vrlo iskreno pokušali da ukažu na poteškoće u društvu, na određen način izmanipulirani ili iskorišteni od strane određenih skupina koje su u cilju imale nešto sasvim drugo. Zvaničnici SDA, SDP-a i DF-a ponudili su drugačiji ugao spomenuvši da je bilo 'nekih' političkih igrača koji su ih pokušali iskoristiti za političke svrhe kroz svoje javne aktivnosti i pokušaje da se pozicioniraju uz proteste. Zvaničnik DF-a je bio jedini koji je otvoreno imenovao predsjednika stranke SBB-a Fahrudina Radončića kao nekog ko je pokušao da dobije političke poene tako što je "besramno pokušavao jahati na tim protestima, manipulirati i koristiti ih za vlastitu kratkoročnu promociju". Drugačiju tačku gledišta, prema kojoj su protesti "orkestrirani" od početka, iznio je drugi zvaničnik HDZ-a, koji je rekao da su demonstranti djelovali "dobro organizirani i dobro utrenirani", dodavši: Kada sam pratio izvješća iz cijele Federacije BiH, zahtjevi su bili u 90% slučajeva isti. "Zahtjevi (u čitavoj Federaciji BiH) su bili u 90 posto slučajeva isti... prosvjedi nisu imali samo socijalni karakter, nego su imali i karakter stvaranja nestabilne vlade kako bi se promijenila garnitura vlasti, koja je trenutačno bila na poziciji... Imali su za cilj da se uspostavi društvo bez vlasti i da se provede neka vrsta revolucije."

Pored zvaničnika, samo su se dva ispitanika većinom fokusirala na navodni politički uticaj koji je iskvario proteste. Novinar iz Mostara je opisao februarske proteste kao primarno politički instrumentalizirane, specifično kao "neku vrstu predizborne kampanje pojedinih političkih snaga, dobru ideju koja je pošla po zlu".⁹⁶

⁹⁶ Vrijedi primijetiti da niko od ostalih ispitanika, kako novinara tako i učesnika protesta, nije nikada dovodio u pitanje spontanu prirodu protesta. Štaviše, neki od njih su naglašavali da su neke od slabih tačaka protesta proizašle upravo iz te spontanosti i nedostatka organizacije, ali aktivisti također vjeruju da su teorije zavjere koje povezuju proteste sa pojedinim političkim igračima, prije svega SBB-om, zasjenile proteste u cjelini.

Drenko Koristović, demonstrant iz Sarajeva, također je smatrao da su proteste uzurpirali politički motivirani uljezi, tvrdeći da je svjedočio kada su davali velike sume novca ljudima: "...i bili su zaštićeni. To nisu bili ranjivi ljudi, demonstranti koji su gladni (...), bilo je očito da su tu sa ciljem, da naprave incident i rasture ove demonstracije. Da daju policiji razlog da koriste silu."

Kako će biti prikazano kasnije u ovom poglavlju, politička instrumentalizacija bio je daleko češći okvir u medijskim izvještajima nego u narativima ispitanika. Jedna teorija zavjere koja je bila vrlo dominantna u medijskom sadržaju, ali koja se nije mogla naći u odgovoru ijednog ispitanika, jest pogled na proteste kao usmjerene protiv Republike Srpske. To je sigurno posljedica i činjenice da nijedan predstavnik vladajuće partije u Republici Srpskoj, niti predstavnik *mainstream* medija iz ovog entiteta nije pristao na intervju.

Evolucijski put, mračna ulica, slijepa cesta: viđenje budućih protesta

Prema mnogim ispitanicima, ovi protesti trebaju biti shvaćeni ne kao izolirana dešavanja, već kao serija međusobno povezanih događaja, na način da je svaki nastao na nasljedstvu i znanju iz ranijih protesta. Neki od ispitanika primijetili su da građani postaju svjesniji svoje moći. Jedan od demonstranata je spomenuo da su ovi slučajevi doveli do nove forme protesta, te je izjavio da je 'Bebolucija', kada su demonstranti fizički blokirali Parlament, dovela do "neke akcije koja je ipak drugačija od pukog isticanja transparenata"⁹⁷. Neki su ispitanici istakli specifične 'lekcije' prethodnih protesta. Proteste vezane za Picin park neki od ispitanika spomenuli su kao prve proteste koji su pokazali "da javno dobro ne može i ne smije biti oduzeto". Istom logikom, drugi aktivista je došao do radikalnijeg zaključka, rekavši da nas je 'Bebolucija' "naučila da su mirni protesti besmisleni".

Nekoliko je ispitanika naglasilo postepeni rast građanske svijesti i njihove spremnosti da se uključe u političke procese. JMBG protesti "su bili prvi talas, februar je bio drugi talas. Mislim

---

97 Intervju sa Damirom Dajanovićem, demonstrantom iz Tuzle, 1. april 2015.

da ćemo vidjeti treći i četvrti talas dokle god se nešto ne promijeni i mislim da će se građanski pokušaji da preuzmu ulogu u vlasti intenzivirati”⁹⁸. Ili, kako je drugi ispitanik rekao: “Bez JMBG protesta, definitivno ne bi bilo februarskih protesta. Slično tome, sljedeći protesti će se osloniti na tu energiju i pogon, koje su donijela ova dva veoma važna događaja”⁹⁹.

Ipak, kada su u pitanju očekivanja u smislu budućih građanskih protesta, mišljenja su podijeljena. Neki misle da su novi, još žešći protesti neizbježni, jer nijedan od prethodnih protesta nije doveo do bitne promjene, a i svi razlozi koji su pokrenuli proteste još uvijek postoje. Sa druge strane, isti ti razlozi naveli su jednog od intervjuiranih novinara da izrazi skepticizam u pogledu buduće mobilizacije: “Mislim da je ovo dalje obeshrabilo građane i bilo koji budući građanski pokret, i to dugoročno. Jednostavno se shvatilo da bilo kakve konstruktivne kritike sistema i pokušaji da se predlože rješenja, što su uradili plenumi (...), neće dobiti odgovor s druge strane. Bojim se da to šalje potpuno pogrešnu poruku ljudima, da bilo kakvi mirni protesti, ili išta iole konstruktivno, nije moguće u ovom društvu.” Isti je ispitanik još i predvidio da će protestno nasilje vjerovatno biti viđeno kao jedini način da se zahtijevaju rješenja: “I strah me je mogućnosti nekih budućih protesta i na šta će ličiti, ako se opet dogode.”

Ispitanici su izrazili snažan osjećaj da protesti nisu uspjeli da dovedu do bilo kakve bitne promjene po pitanju socijalnih prava i političkog sistema, pogotovo u kontekstu političke odgovornosti, s obzirom na to da politička klasa nije ništa naučila iz ovog iskustva.

Medijski okvir o februarskim protestima: dijagnoza

Medijski okvir protesta je, što ne iznenađuje, donekle drugačiji od onog koji dijele učesnici u intervjuima. Na osnovu teoretskih koncepata iznesenih u uvodnom poglavlju, okvirna analiza

98 Ibid.

99 Intervju sa demonstrantom i organizatorom plenuma, 31-godišnjakom, 30. mart 2015.

je bazirana na identificiranju para “problem/rješenje” u analiziranom medijskom sadržaju. Dijagnostički dio analize fokusira se na ‘probleme’ identificirane u medijskom sadržaju.

Rezultati ukazuju na dvije generalne grupe okvira, u zavisnosti od toga da li se identificirani problemi odnose na društveno-političke uzroke protesta i negativne odgovore zvaničnika na proteste ili se odnose na same proteste (vidjeti tabelu 1).

Kategorija okvira	Frekvencija
Problemi su povezani sa samim protestima	144 (35,6%)
Problemi su povezani sa uzrocima/odgovorima na proteste	237 (58,7%)
Ostalo	23 (5,7%)
Ukupno	404

Tabela 1: Generalne kategorije okvira (generalno)

Također, postoji i mali broj različitih drugih problema (n = 23), uključujući ustavno uređenje države, ponašanje međunarodne zajednice ili problem ‘slabe države’ ili državnih institucija (nespremnost policije, loša koordinacija snaga sigurnosti itd.).

Kada se ovi rezultati razlože na pojedinačne medije, dva medija – javni emiter RS-a RTRS i *Nezavisne novine* – izdvajaju se u analiziranom uzorku medija po tome što su jedini koji predstavljaju same proteste kao glavni problem (vidjeti tabelu 2).

Problem	RTRS	Nezavisne novine	FTV	Bljesak	BNTV	BHT	Hayat	Klix	Avaz	Tuzanski
Protesti	34 (81%)	14 (60.9%)	16 (42.1%)	11 (34.4%)	13 (33.3%)	10 (30.3%)	12 (29.3%)	8 (20.5%)	6 (17.1%)	5 (16.6%)
Razlozi/ odgovori na proteste	8 (19%)	7 (30.4%)	20 (52.6%)	19 (59.4%)	24 (61.5%)	20 (60.6%)	23 (56.1%)	30 (76.9%)	28 (80%)	25 (83.3%)
Ostalo	0	2 (8.7%)	2 (5.3%)	2 (6.3%)	2 (5.1%)	3 (9.1%)	6 (14.6%)	1 (2.6%)	1 (2.9%)	0

Tabela 2: Struktura identificiranih problema: glavni uzorak

U oko polovine medijskih sadržaja u kojima se sami protesti smatraju problematičnim, to je bilo većinom zbog nasilja, štete po državnu imovinu¹⁰⁰ i ugrožavanja života ljudi (sa naglaskom na povrijeđene policajce i vatrogasce koji su gasili požare u napadnutim zgradama). Ovaj okvir dominira posebno u medijskim izvještajima tokom prvih 10 dana protesta, kada se većinom dešavalo nasilje, ali je također prisutan u čitavom uzorku. Nakon što su nasilni sukobi prestali, nasilje i šteta po imovinu su još uvijek spominjani, ali je također kao 'problem' predstavljena i blokada saobraćaja, remećenje normalnog reda i funkcioniranja grada.

Potpoglavlja ispod su organizirana po dominantnim okvirima koji se mogu naći u dijagnostičkom dijelu analize.

¹⁰⁰ Poseban problem unutar ovog toposa je uništavanje dokumenata u Arhivi BiH, koja se nalazi u zgradi Predsjedništva BiH. Kada je zgrada zapaljena u toku protesta, prostorije u kojima su se nalazili neki arhivski materijali se zapalila i neki od materijala su izgorjeli. Mediji su detaljno izvijestili o ovome, ponekad čak sugerirajući da su arhivski podaci bili namjerno uništeni, kao dio političke zavjere.

Protesti kao vanredno stanje

Identificirani okvir vanrednog stanja nastalog zbog protesta pojavljuje se 58 puta u medijskom uzorku. Ovaj generalni okvir sastoji se od tri podokvira.

Protesti kao organizirano ili haotično nasilje (sukobi s policijom, huliganstvo, krađa)	40
Uništavanje javne imovine kao udar protiv društva (troškovi materijalne štete, uništavanje kulturnog i historijskog naslijeđa)	8
Militarizacija protesta (podsjećanje na ratno uništavanje, prijetnje eskalacijom u etničke konflikte, terorizam)	10

Tabela 3: Vanredno stanje: podokviri

Najčešći podokvir u ovoj kategoriji je podokvir protesta kao organiziranog ili haotičnog nasilja, što je bilo najčešće u izvještavanju u prva dva dana protesta. Fokus je većinom bio na detaljnim opisima sukoba između demonstranata i policije, izlistavanju broja povrijeđenih osoba (policije i demonstranata), izvještavanju o šteti na zgradama itd. Protesti su obično opisivani kao ‘neredi’, ‘nemiri’, ‘haos’ itd. U nekim slučajevima, protesti su opisivani kao generalno nasilni, dok je u drugim krivica stavljena na specifičnu grupu ljudi (huligane među demonstrantima, organiziranu grupu prisutnu na protestima itd.). Tipičan izvještaj ovog tipa, prisutan u skoro svim medijima u uzorku, je sljedeći: “Protesti se šire FBiH. Građani su izašli na ulice u Bihaću, Sarajevu i Zenici... Protestni skup prerastao je u nemire u kojima je povrijeđeno oko 50 lica, dok je jedan policajac životno ugrožen... Nekolicina maloljetnika sukobila se sa policijom, bačen je i suzavac, a u urgentnom centru Sarajevo završila su tri pripadnika kantonalne policije”¹⁰¹

101 RTRS, “Dnevnik 2: ‘Protesti se šire Federacijom, hiljade građana na ulicama Sarajeva, Bihaća, Zenice i Tuzle’”

Militarizacija protesta (podsjećanje na ratno uništavanje, protesti kao terorizam, prijetnja nasiljem koje bi moglo eskalirati u međuetničke konflikte) sljedeći je najčešći podokvir. Ovdje nasilje nije naglašeno kao prijetnja samo po sebi, već su, kroz impliciranje motiva mimo građanskog nezadovoljstva, mediji sugerirali zlokobnije opasnosti, uključujući terorizam i napade na ustavno uređenje: “Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova (FUP) je podnijelo izvještaj ... o počinjenom krivičnom djelu terorizma, u vezi sa krivičnim djelom napada na ustavno uređenje. FUP ističe da, tokom nenajavljenih protesta od 7. februara, veći broj osoba je počinilo nasilan i organizovani upad u zgradu Predsjedništva BiH i ostalih institucija BiH u Sarajevu, te koristilo zapaljive materijale da počinu štetu i započne požare, te uklonilo i zapalilo državnu zastavu kao simbol BiH.”¹⁰²

Uništavanje javne imovine kao udar na društvo je nešto manje učestao okvir, čiji je fokus na efektu koji će protesti navodno imati za građane u smislu popravke štete koja će se morati finansirati iz poreza građana, te negativnog efekta koji će to imati na ekonomiju: “Počinjena je nevjerovatna šteta, koja će koštati milione [za popravku]... Ti dodatni budžetski troškovi će uništiti već posrnulu ekonomiju.”¹⁰³ Osim materijalne štete, ovaj podokvir se također poziva na uništavanje kulturnog i historijskog naslijeđa, najočitije u vezi sa požarom koji je uništio neke od materijala u Arhivi BiH, lociranoj u zgradi Predsjedništva BiH: “Šteta načinjena paljenjem Arhiva BiH tokom posljednjih nemira u Sarajevu nemjerljiva je, a stvarne razmjere tek bi trebalo da budu utvrđene. Neprocjenjivi dio arhivske građe, koji je preživio (...) dva svjetska rata, nepovratno je izgubljen.”¹⁰⁴

102 *BHT*, “Dnevnik 2: FUP podnio Tužilaštvu BiH krivičnu prijavu protiv NN lica ili više njih...”

103 *Hayat TV*, “Vijesti u 7: Gost Vijesti u 7 član Predsjedništva BiH Bakir Izetbegović”, 12. februar 2014.

104 *RTRS*, “Dnevnik 2: U požarima tokom nasilnih demonstracija u Sarajevu uništena arhivska građa sačuvana u dva svjetska rata”, 13. februar 2014.

Protesti kao politička zavjera

U oko pola medijskih sadržaja gdje su sami protesti predstavljeni kao problem, ovo je urađeno unutar okvira političke zavjere. Protesti su prikazani kao pokušaj da se postignu specifični politički ciljevi, koji su većinom predstavljeni kao štetni i usmjereni protiv jedne od tri konstitutivne etničke grupe. Izvještaji koji politiziraju proteste obično su u formi 'otkrivanja zavjere' i otkrivanja 'stvarnih' organizatora protesta, onih koji ih potiču i, u pojedinim slučajevima, onih koji ih finansiraju (kada je implicirano ili otvoreno rečeno da su proteste provodili 'plaćeni akteri').

Ove teorije zavjere u medijima uključuju ignoriranje ili iskrivljavanje¹⁰⁵ zahtjeva demonstranata za društvenom pravdom, radničkim pravima, više prilika za nezaposlene mlade, ukidanje privilegija zvaničnika, ostavkama neefikasnih vlada itd.

Rjeđe su se unutar okvira politizacije protesta mogle naći reference na agende specifičnih političkih stranaka, bez eksplicitnih poveznica sa etničkim/nacionalnim interesima.

Tabela ispod predstavlja frekvenciju i distribuciju pojavljivanja ovog okvira u medijskom uzorku, te pokazuje da su sadržaj RTRS-a i *Nezavisnih novina* bili posebno zasićeni komuniciranjem protesta u ovim okvirima.

---

105 Distorzija protestnih zahtjeva obično je uzimala oblik izbora transparentata, izjava i pisanih zahtjeva koji su prikazani i o kojima se izvještavalo, među mnoštvom poruka. Najtipičniji primjer su izvještaji koji su se fokusirali samo na one transparente ili osobe koje su zahtijevale ukidanje kantona i/ili entiteta. Gdje su otkriveni, ovi su zahtjevi u tim tipovima izvještaja prikazani kao glavni (ako ne i jedini) zahtjev demonstranata i korišteni da bi se protesti interpretirali kao organizirana borba za promjenu ustavnog poretka države, a na račun jedne ili druge etničke grupe.

	Protesti kao etnička/nacionalna agenda	Protesti kao stranačka politička agenda
RTRS	24	
Nezavisne novine	10	
Hayat	8	1
Bljesak	7	
TVBN	5	1
BHT	3	1
Avaz	3	1
FTV	2	4
Klix	1	
Buka	1	
Ukupno	64	8

Tabela 4: Politizacijski okvir po mediju

Postoje tri specifične verzije podokvira u ovoj kategoriji, koje su u vezi sa tri dominantna etno-nacionalna narativa – onima o protestima usmjerenim protiv ‘nacionalnih interesa’ Bošnjaka, Hrvata i Srba. S obzirom na to da je svaka od nacionalno orijentiranih političkih stranaka ovih triju grupa fokusirala svoje ‘nacionalne interese’ na jedan nivo aktuelnog ustavnog okvira BiH – državu, entitet ili kanton – proteste su nastojali prikazati kao napad protiv onog nivoa vlasti za koji vezuju identitet svoje etničke grupe.¹⁰⁶

‘Srpske’ stranke – pogotovo SNSD, vodeća stranka vladajuće koalicije u Republici Srpskoj tokom proteklih deset godina – dugo su se prikazivale kao ‘branitelji’ navodno

106 Administrativni nivo koji političke stranke smatraju garancijom nacionalnih interesa njihove grupe, prema pravilu, jednak je administrativnim teritorijama unutar kojih je njihova grupa numerička većina.

ugroženog entiteta, čiji je ustavni položaj, kako tvrde, pod stalnom prijetnjom, sa navodnim napadima bošnjačkih političkih stranaka, Ureda visokog predstavnika i ‘međunarodne zajednice’, tj. zapadnih država usmjerenim na ‘centraliziranje’ BiH ukidanjem entiteta ili prebacivanjem njihovih ovlasti na državu. U ovom narativu, ustav BiH, često metonimski nazivan samo ‘Dejton’, simbol je autonomije Republike Srpske unutar Bosne i Hercegovine.

‘Hrvatske’ stranke (pogotovo HDZ) fokusirane su na kantone Federacije BiH, koji se smatraju jedinom administrativnom jedinicom koja omogućava sigurnost hrvatskih ‘nacionalnih interesa’. Kantoni su oformljeni nakon rata da bi se povukle administrativne linije između novoosnovanih teritorija, čime su se efektivno pretvorili u jedinice nalik na države.¹⁰⁷ HDZ-ova verzija ‘prijetnji nacionalnim interesima’ je tvrdnja da Hrvatima nije omogućeno adekvatno političko predstavljanje na entitetskom i državnom nivou.

Simbolički repertoar ‘bošnjačkih’ stranaka, posebno SDA, zasniva se na ideji izgradnje nacije, u smislu uspostavljanja Bosne i Hercegovine kao nezavisne države i odbrane njenog teritorijalnog integriteta.¹⁰⁸ Kada su institucije države – koje se sve nalaze u Sarajevu – napali demonstranti, SDA i SDP su se pozivali na ratno uništenje grada pod opsadom srpskih snaga.¹⁰⁹

---

107 Kantoni su (slično Republici Srpskoj) vrlo centralizirane administrativne jedinice, sa svojim vlastitim parlamentima, vladama i vrlo snažnim nadležnostima u skoro svim segmentima vlasti. Deset kantona, ipak, nije etnički homogeno: tri kantona imaju hrvatsku većinu, dva su miješana, dok ih je pet sa bošnjačkom većinom.

108 SDA, ali i druge stranke profilirane kao bošnjačke, tako su često koristile slogane koji naglašavaju državnost BiH kao najvišu vrijednost, kao što je “Snaga BiH” ili “U jedinstvu je snaga” (SDA) ili “Država prije svega” i “100% BiH” (slogani nekada važne ali sada marginalizirane SBiH, koja je u svojoj izbornoj platformi za 2006. imala ukidanje entiteta kao svoj primarni cilj).

109 Otpor opsadi, koja je trajala skoro četiri godine, jedan je od najsnažnijih i najistaknutijih simbola rata i izgradnje države u političkim narativima ovih stranaka.

Kao što će daljnja analiza pokazati, ova su tri politička narativa aktivirana u odgovoru etno-nacionalnih političkih elita na proteste. Dalje, preslikani su u medijskim narativima protesta, gdje je frekvencija tih okvira bila jasno povezana sa ‘geopolitičkim’ položajem medijskih kuća.¹¹⁰

Napad na entitetske strukture (RS)	RTRS (21)	Nezavisne novine (9)	Buka (1)	Bljesak (1)
Napad na državu	BHT (1)	Hayat (4)	FTV (4)	
Napad na kantonalnu strukturu (FBiH)	Bljesak (5)	Avaz (1)	FTV (1)	

Tabela 5: Politizacija: administrativni nivoi

a) Protesti kao napad protiv entitetske strukture (RS)

Ovaj je okvir dominantan u dva medija iz Republike Srpske – RTRS-u i *Nezavisnim novinama*, koje zajedno čine skoro pola okvira o političkoj zavjeri, te skoro sve pojave podokvira o napadu na Republiku Srpsku u svim medijima (vidjeti tabelu 5).¹¹¹ Ipak, na samom početku protesta, 6. februara 2014, ovi su mediji obilježili proteste kao “haos u Federaciji”, ali je dominantni fokus bio na socio-ekonomskim uzrocima demonstracija, uz malo ili nimalo tvrdnji o etno-nacionalnoj pozadini.¹¹² Članak pod naslovom “Društveni

110 Akteri koji su naveli ove problem često su bili predstavnici političkih stranaka i organa vlasti. Komparativni pregled nacionalističkih narativa koje su instrumentalizirali u svojim javnim reakcijama na proteste je dostupan na: *Istinomjer*, “Uspjeh protesta u BiH: ‘Ipak je i srpska i hrvatska i bošnjačka’” i P. Janusz, “Nacionalizmom protiv gladnog stomaka”.

111 Rijetki slučajevi takvih okvira u izvještavanju drugih medija većinom su govorili o ovim prijetnjama kroz opis političkog diskursa u RS-u, ne tretirajući ove teze kao činjenicu.

112 Centralni program vijesti RTRS-a, Dnevnik 2, 6. februar 2014, uključuje izvještavanje o nasilju, zahtjevima demonstranata za ostavkama, policijskoj brutalnosti, odgovorima zvaničnika, bez komentara o navodnoj ‘skrivenoj političkoj pozadini’ protesta.

nemiri potresaju Federaciju”, objavljen u *Nezavisnim novinama* istog dana, govori samo o teškoćama koje trpe građani. Ipak, nakon što je mogućnost odvijanja protesta u RS-u postala ozbiljnija,¹¹³ dvije glavne političke figure u RS-u – predsjednik Milorad Dodik i premijerka Željka Cvijanović – uključili su se u intezivnu antiprotestnu kampanju. Izvještavanje RTRS-a i *Nezavisnih novina* se promijenilo, pri čemu se odustaje od skoro svake teme osim “otkrivanja prijetnji” koje dolaze od protesta i ponavljanja izjava zvaničnika da “neredi i nemiri u RS-u neće biti tolerisani”.¹¹⁴ Ovaj oštar kontrast je očit, naprimjer, u načinu na koji je Aldin Širanović, demonstrant iz Tuzle, prikazan u *Nezavisnim novinama* prvog dana protesta, sa emotivnim svjedočanstvom o svom hapšenju. Samo dva dana kasnije, 8. februara, članak pod naslovom “Cilj protesta – povratak na Ustav iz 1992?” opisuje njegovu organizaciju “Udar” kao radikalne nacionaliste željne poništenja Dejtonskog ustava i ponovnog uspostavljanja Ustava Republike BiH, koji je 1993. usvojilo ratno Predsjedništvo BiH.¹¹⁵ Ova organizacija, prema izvještajima ovih medijskih kuća, vidi Dejtonski sporazum kao sporazum zasnovan na “agresiji, genocidu, sili, ucjeni i izdaji te je izvan regularne ustavne procedure... Sudeći po proglasu preuzetom sa Facebook stranice organizacije, ‘Za Bosance i Hercegovce, jedino

- 113 Protest u Banjoj Luci najavljen je 7. februara 2014. kao “protest podrške radnicima u Tuzli i ostatku BiH”. Antivladin protest ratnih veterana također se desio istog dana. Protest u Bijeljini 9. februara bio je otvoreno antivladin.
- 114 Ovo je također bio veoma čest okvir u izvještajima o JMBG i protestima za Picin park, gdje su se demonstranti optuživali za saradivanje sa nekim (političkim strankama, stranim ‘pokroviteljima’) i ostvarivanje skrivene agende (kovanje zavjere protiv Srba, pokušaje da se ostvari finansijska dobit putem protesta). Jedan od glavnih alata da se potvrde navodi kako su JMBG protesti imali malo s tim da se pokušava spasiti život bebe, a više s ‘političkim ciljevima bošnjačkih stranaka’ je bio kroz pozivanje na prisustvo ‘Antidejtona’, grupe osoba koje zahtijevaju ukidanje entiteta i ponovno uspostavljanje Ustava Republike BiH. Fotografija koja prikazuje vođu grupe Nihada Aličkovića i njegove pristalice kako drže zastavu RBiH često je korištena na RTRS-u u izvještajima sa protesta, a služila je da ilustrira ‘tajne ciljeve’ iza protesta u Sarajevu. Nasuprot RTRS-u i *Nezavisnim novinama*, pozicija drugih medija vrštenih u uzorak ili nije bila tako jasna ili se mijenjala od slučaja do slučaja.
- 115 Objava citirana u ovom članku se, nasuprot tome, nije mogla pronaći niti na jednoj od Udarovih Facebook stranica, dok “proglas Bošnjačkog kongresa”, spomenut kasnije u tekstu, nije objavio “Udar”, već jedan od posjetilaca njihove stranice (vrsta sadržaja pod imenom “Objave drugih na stranici”).

postoji ujedinjena, demokratska, suverena i nezavisna država BiH, dok Dejtonska tvorevina, takozvana ‘Republika Srpska’ postoji samo kao dio ilegalnog, nametnutog ustava u Aneksu 4 Dejtonskog sporazuma.’¹¹⁶ “Udar” je također korišten kao dokaz malicioznog karaktera protesta na entitetskom emiteru RTRS-u, čiji prilog naziva “Šta može biti njihova stvarna pozadina?” sadrži izjave poput ove: “Političke poruke i simboli koji su se mogli vidjeti i čuti na protestima ostavljaju sve manje mjesta sumnji da ovo nije spontani društveni nemir... Oni su organizovani po dobro utreniranom scenariju... Cilj je da se iskoristi ulica da se sruši vlast koja ima izborni legitimitet naroda i da se na vlast stave oni koji bi bili po volji stranih scenarista i režisera. Ono što je ‘Otpor’ bio u Beogradu 2000, te kasnije ‘Pora’ u Ukrajini, to je ‘Udar’ sada u Federaciji” (Nenad Kecmanović, politički analitičar, član Skupštine Republike Srpske i trenutni savjetnik Milorada Dodika).¹¹⁷

U narednih nekoliko dana, ideja da su protesti u Federaciji bili zajednički napor svih ‘neprijatelja RS-a’ je već bila toliko široko rasprostranjena da je bila jednostavno predstavljana kao činjenica. U članku naslova “Opozicija se nada protestima” (*Nezavisne novine*), prisutan je čitav repertoar teorija zavjere, dijelom u sklopu naracije samog novinara, a djelimično predstavljen kroz direktne citate Dodikovih izjava: “Predsjednik Srpske je istakao da je međunarodna zajednica u BiH nametala ekonomske i druge reforme, te da ona ima koncept destabilizacije Srpske, što aktuelna vlast neće dozvoliti. ‘Republika Srpska mora imati stabilost kako bi očuvala ustavnu poziciju, jer postoji dio stranaca koji promovišu koncept devastiranja i ukidanja Srpske. *Naš opstanak na ovim prostorima zavisi od snage Srpske koja ne smije biti manja od postojeće*’, rekao je Dodik za Radio-televiziju Republike Srpske.’ On je naveo da su 99 odsto demonstiranata Bošnjaci i da pojedince plaćaju iz kancelarije Nataše Kandić, izvršnog direktora Fonda za humanitarno pravo

116 SRNA, “Cilj protesta vraćanje ustava iz 1992. godine?”.

117 RTRS, “Dnevnik 2”, 10. februar 2014.

u Srbiji¹¹⁸. (...) Dodik je ocijenio da je Republika Srpska stabilna i sigurna u svakom pogledu, te istakao da su protesti u Federaciji BiH politički obojeni, a da su ih u Srpskoj organizovale bošnjačke nevladine organizacije i političke partije.”¹¹⁹

b) Protesti kao udar na državu

Ovaj je okvir bio prisutan kod nekih od sarajevskih medija, većinom u citatima političkih figura iz SDA, ali i iz SDP-a. Ovdje je kao cilj protesta predstavljeno nastojanje da se ugrozi postojanje Bosne i Hercegovine kroz namjerno ciljanje gradova sa bošnjačkom većinom, što bi onda dalo opravdanje strankama u RS-u da traže otcjepljenje Republike Srpske od ‘nestabilne’ Federacije BiH. Kako je istakao član Predsjedništva BiH i predsjednik SDA Bakir Izetbegović: “Opravdani gnjev građana je bio kidnapovan i pogrešno usmjeren, da se sruši vlast skroz do nivoa opština [i stvori] vakuum u vlasti na teritorijama gdje žive Bošnjaci, koje je branila Armija BiH. Ako se to desi, onda svi oni koji žele da se BiH raspadne bi imali svo pravo da kažu *Pa, vi imate problem, mi ne možemo živjeti s vama...*”¹²⁰

Dana 10. februara 2014, Nermin Nikšić (SDP), tadašnji premijer FBiH, gostovao je u Dnevniku 2 FTV-a, gdje je izjavio da su “opravdani protesti” oteći. “Neko je očito orkestrirao ove proteste, režirao i naredio šta treba da se uradi”, rekao je. “Sada je do organa [reda] da otkriju, važni rezultati su postignuti, kodna imena onih koji su dali naredbe putem telefona su poznata.”

118 Za svoj rad u polju ljudskih prava (posebno u vezi sa ratnim zločinima počinjenim tokom vladavine Slobodana Miloševića), Kandićino ime je postalo sinonim za ‘nacionalnu izdaju’ i navodnu ‘zapadnu antisrpsku zavjeru’. Kandić je bila izložena raznim pritiscima i stalno prikazivana kao ‘izdajnica’, ‘strana agentica’, ‘srpomrziteljka’ i slično – ne samo od strane i tokom Miloševićevog režima, već i od drugih političkih aktera, desničarskih grupa i medijskih kuća, tabloida bliskih nacionalističkim političkim strankama itd. (YUCOM, *YUCOM-ov HRD tim Beograd, Security of Human Rights Defenders in Serbia 2007 and 2008: YUCOMS Imput to the Second Annual Report on Human Rights Defenders in the OSCE Region*).

119 SRNA, “Dodik: Opozicija priželjkuje proteste”.

120 *Hayat TV*, “Vijesti u 7: Gost Vijesti u 7 član Predsjedništva BiH Bakir Izetbegović”.

Ovi su narativi, u nekim slučajevima, usvajani čak i od onih medija čije je izvještavanje prije toga bilo vrlo pozitivno prema protestima, kao što je to Hayat TV, gdje se, nakon gostovanja Izetbegovića, došlo do nekih potpuno drugačijih zaključaka u odnosu na ranije izvještavanje: “Špekuliše se da su se fudbalski navijači iz nekoliko gradova takmičili ko će započeti veći požar. Špekuliše se da su navijači iz Istočnog Sarajeva ti koji su zapalili institucije. Špekuliše se da je jedna politička stranka organizovala sve ovo ili da je međunarodni faktor organizator.”¹²¹ Čak i da ton ovog izvještaja sugerira da je medij u pitanju jednostavno samo izvještavao o primijećenim špekulacijama, bez izvođenja vlastitih zaključaka o tome, sljedeći izvještaj zauzima eksplicitno antiprotestni stav i daje najkonačniju potvrdu postojanja ‘organizovanih elemenata’ unutar protesta, koji su prethodno bili predstavljeni kao špekulacija: “Ovo je policija, ovo su protesti, a ovo su organizovani elementi među demonstrantima, spremni na nasilje. Zato oni imaju maske, zato imaju kese sa suzavcem i kamenjem, zato su spremni da podmeću požare. Svako ko vjeruje svojim očima to zna.”¹²²

c) Protesti kao atak na kantone

Ovaj je okvir bio dominantan u medijima iz kantona sa hrvatskom većinom. Ovdje je fokus bio na napadima protiv zgrada kantonalne vlade, predstavljenim kao pokušaj da se rasture ustavni poredak Federacije BiH i ukinu kantoni. Dragan Čović, predsjednik HDZ-a, izjavio je da je ovo bio “scenarij (...) gašenja županija i transformiranja BiH u drugom pravcu”, rekao je “kako već dugo postoji scenarij da se jedan konstitutivni narod eliminiira iz političkog i svakog drugog života u BiH”.¹²³ U istom tekstu kaže da je pokušaj ipak propao jer je “hrvatski narod u Mostaru i širom BiH prepoznao mogućnost da netko ciljano i organizirano želi napraviti probleme u mjestima gdje žive Hrvati”. Članak, naslovljen sa “Čović: Prosvjede organizirale političke stranke bošnjačkog naroda”, u podnaslovu je uključivao kovanicu “Državni udar” – što je urednička intervencija koja

121 Hayat TV, “Vijesti u 7: Vlada dolje, ostavke”.

122 Hayat TV, “Vijesti u 7: A gdje je komesar?”.

123 M. M. “Čović: Prosvjede organizirale političke stranke bošnjačkog naroda”.

u potpunosti podržava Čovićeve žestoko špekulativne teze, predstavljene kao činjenica. Još jedan podokvir prisutan ovdje je taj o protestima koji su ‘podmetnuti’ u Mostaru ili, kako je to sročio premijer HNK, “orkestrirani i tendenciozno prebačeni iz Bosne u Hercegovinu”.¹²⁴

Bljesak je također objavio izjavu Odbora veterana HDZ-a, opisujući proteste kao terorizam i implicirajući da je Vlada FBiH (čiji dio HDZ nije bio u to vrijeme) stajala iza svega: “Vidljivo je kako nisu ispunjena očekivanja organizatora kontroliranog kaosa, koji već duže vremensko razdoblje nastoje isprovocirati hrvatske branitelje kontinuiranim ugrožavanjem njihovih prava kroz nezakonito vršenje revizije¹²⁵ i kriminaliziranje branitelja HVO-a.”¹²⁶ Ipak, isti je portal je također objavio tekst koji je bio otvoreno kritički nastrojen prema takvim narativima (političara iz sve tri etničke grupe) nazivajući ih “glupim i providnim”.¹²⁷

4.2 Odgovornost: medijski okvir i percepcija

4.2.1. Odgovornost vlade/reakcije na proteste

Percepcija ispitanika

Propust bosanskohercegovačkih političara da pokažu bilo kakvu odgovornost za svoje postupke – ne samo u vezi s protestima, već i u posljednjih 20 godina uopće – zajedničko je opažanje skoro svakog ispitanika koji je aktivist ili novinar. Sveprisutna “javna neodgovornost”¹²⁸ osoba

---

124 Z. S. “Denis Lasić: Neredi su izrežirani i smišljeno prebačeni iz Bosne u Hercegovinu”.

125 Referenca na reviziju veteranskih privilegija, koja se odvijala u čitavoj Federaciji, ali koju je HDZ prikazao kao usmjerenu samo na bivše članove hrvatskih snaga.

126 M. M. “Odbor za branitelje: Novonastala situacija poprimila odlike klasičnog terorističkog čina”.

127 A. M. “Sindikati traže ostavke vladajućih!”

128 Intervju sa Danijelom Majstorović.

na funkcijama opisana je kao “politika neznanja”, “politika arogancije”, koja uključuje čak i “prezir” političara “prema onima koji su ih izabrali”. Prema riječima učesnika plenuma iz Tuzle: “Imao sam priliku da razgovaram sa predstavnikom [američkog] State Departmenta, koji mi je rekao da bi se Predsjedništvo BiH rado sastalo sa demonstrantom, ali samo u slučaju da je to neko dobro obrazovan i nenasilan. Moj odgovor je naravno bio: ‘Da je Barrack Obama rekao tako nešto, ne bi ostao na vlasti niti jedan dan’. Ta vrsta prezira koju su političari iskazali prema narodu je još uvijek sveprisutna.”¹²⁹

Ovaj “groteskni nedostatak odgovornosti prema javnosti”, kako je rekao jedan od ispitanika, bio je posebno vidljiv tokom protesta, pojavljujući se u narativima ispitanika u dva generalna oblika. Prvi se tiče političara koji ne preuzimaju odgovornost za uzroke protesta, umjesto toga birajući da krivicu za lošu društveno-ekonomsku situaciju prebace na druge. Ispitanici su primijetili da niti jednom u toku protesta političari na vlasti nisu prihvatili vlastitu odgovornost za brojne probleme koji su izazvali proteste. Prema riječima jedne ispitanice: “Možda griješim, ali ne poznajem niti jednu situaciju u kojoj su političari priznali da su odgovorni za ono što se dešava i uradili pravu stvar. To se nikad nije desilo.”¹³⁰

Druga manifestacija nedostatka odgovornosti vezana je za propust zvaničnika da preuzmu odgovornost, udružen sa pogrešno usmjerenim i ponekad potpuno lažnim izjavama o protestima. Novinar iz Sarajeva elaborirao je pogrešno usmjeren fokus političara tokom protesta, koji su komentirali trenutne događaje umjesto da dođu do korijena problema: “Ne trebate mi vi da nam objasnite da dim izlazi iz zgrade Predsjedništva i da pričamo o tome. Vi biste prije trebali objasniti zašto je došlo do toga, zašto ste uništili ovu državu, zašto ste rasprodali fabrike, kako ste se tako brzo obogatili, gradeći vaše vile na nekom brdu i sada dolazite i govorite kako vi razumijete koliko je nama život težak.”

129 Intervju sa Damirom Arsenijevićem.

130 Intervju sa Ines Tanović.

Način na koji su neki od zvaničnika govorili o protestima je bio posebno problematičan. Hana Obradović, demonstrantica iz Sarajeva, ističe bezobzirne izjave zvaničnika tokom protesta, poput one premijera Kantona Sarajevo Suada Zeljkovića da “nema gladne djece na sarajevskim ulicama, samo kriminalaca i huligana”¹³¹, kao i one premijera FBiH Nermina Nikšića i člana Predsjedništva BiH Bakira Izetbegovića, koji su na javnoj televiziji govorili o “12 kila speeda pronađenim kod demonstranata” – što je tvrdnja koja se brzo dokazala netačnom. Posebno je istakla kako su drugačiji standardi primijenjeni prema običnim ljudima i onima na vlasti, čije su zapaljive izjave ignorirane od strane sudstva: “Do današnjeg dana, niko nije odgovarao za to, dok, naprimjer, pojedinci [koji su učestvovali u protestima] se još uvijek pozivaju na odgovornost i povlače po sudovima radi prekršajnih prijava.”

Za razliku od većine drugih ispitanika, intervjuirani zvaničnici se većinom nisu fokusirali na ranije spomenute probleme u vezi sa njihovim odgovorom na proteste; smatrali su da je njihova komunikacijska praksa tokom protesta bila većinom korektna i prikladna.

Rezultati analize okvira koji upućuju na reakcije zvaničnika na proteste

Rezultati analize medijskog sadržaja potvrđuju zapažanja ispitanika. Ako posmatramo probleme koje su istakli članovi vladajućih stranaka i/ili zvaničnika na vlasti (N = 103), u njima se nalazi samo šest slučajeva preuzimanja ikakve odgovornosti za situaciju koja je izazvala proteste. Ipak, čak i u ovih nekoliko primjera, obično se to radilo kroz priznavanje

---

131 Izjava je data nakon što je Zeljković dao ostavku sa položaja, negirajući da je to uradio jer ga je bilo strah protesta. Komentirajući svoju ostavku, Zeljković je počeo tiradu, optužujući svakog, od vlastitih stranačkih kolega do navodno orkestriranih protesta, za svoj neuspjeh na položaju premijera: “Nema gladne djece tu, nikoga koga bismo trebali žaliti, ali ima huligana, bandita, kriminalaca. To su vrlo dobro organizovane grupe, pune droge ‘spida’ i političkih instrukcija. Nudili su novac, Molotovljevi kokteli i kamenje su im dodavani iz auta. To je organizovan sistem i morate se zapitati šta vi radite u tom sistemu u vašem vlastitom gradu.” (Anadolija, “Suad Zeljković: Nisam otišao iz straha, samo ne želim biti otirač za noge!”)

da su ‘političari’ kao generalna kategorija pravili određene greške – umjesto da se ispituje specifična odgovornost njihove stranke ili institucije za specifične probleme ili da se najavi bilo kakva bitna promjena ili reforma iznutra. Političari iz dvije velike stranke u FBiH u to vrijeme (SDP-a i SDA) generalno nisu negirali da su uzroci protesta postojali i da je društveno-ekonomska situacija bila loša, ali nisu pokazali nikakvu spremnost da preuzmu odgovornost. Sa druge strane, političari iz RS-a su govorili o situaciji u svom entitetu na potpuno drugačiji način, aktivno negirajući postojanje ikakvih razloga za proteste (izjava Željke Cvijanović, citirana u prethodnom odjeljku, o “apsolutno mirnom okruženju u RS-u” najindikativnija je u ovoj kategoriji).

Akteri odgovorni za problem	Učesnici protesta (huligani, vandali, demonstranti)	Protivničke političke stranke	Etnički specifični politički akteri	Drugi etnički specifični akteri (građani, organizacije)	Međunarodni faktor	‘Centri moći’	Političari uopšte	Policija
Frekvencija	34	21	14	10	7	7	6	4
Dijagnoza (problem identificiran u medijskom izvještavanju)	Šteta na imovini i sukobi s policijom	Problemi koji su uzrokovali proteste ili politička instrumentalizacija protesta, neodgovarajuća reakcija na proteste	Napad na interese jedne etničke grupe	Napad na interese jedne etničke grupe	Napad na specifičan nivo vlasti u BiH, tj. na specifične etničke interese ili vladajuće političke stranke	Napad na interese jedne etničke grupe	Društve no-ekonomske problemi, loša vlast	Loše reakcije na proteste

Tabela 6: Akteri odgovorni za probleme, kako ih navode nosioci pozicija u vlasti, članovi vladajućih stranaka

Možda je najočitiiji slučaj optužbi protiv konkurentne političke stranke bio sukob između SDA i SBB-a, posebno njihovih lidera – Bakira Izetbegovića i Fahrudina Radončića.¹³² SDA je optužio Radončića, u to vrijeme ministra sigurnosti BiH, za loše reagiranje na proteste, što je na kraju omogućilo članovima SDA da uspješno pokrenu njegovu smjenu sa mjesta ministra. SBB je odgovorio izdvajajući SDA kao glavnog krivca za situaciju koja je uzrokovala proteste, te za policijsku brutalnost protiv demonstranata: “SDA bi se trebala pridružiti dobro poznatoj antikorupcijskoj borbi ministra sigurnosti i građana i pokušati pronaći rješenje u tome, a ne u represiji protiv gladnog i opljačkanog naroda.” Još jedan slučaj direktnog stranačkog rivaliteta koji se odvijao tokom protesta jesu međusobne optužbe SDP-a i SDA. Iako su u to vrijeme još uvijek bili koalicijski partneri u vladi FBiH, svejedno su upirali prstom jedni u druge kao “stranku na vlasti odgovornu za probleme u državi”.¹³³

Kako se da primijetiti iz tabele iznad, postoji širok dijapazon aktera koje su zvaničnici naveli kao odgovorne za prijetnje interesima etničke grupe iz koje zvaničnik dolazi i koju navodno predstavlja ili ‘brani’ i/ili prijetnje protiv nivoa vlasti u kojem su interesi te etničke grupe najprisutniji. Ti akteri, uključujući druge etničke grupe ili političare, međunarodni faktor i neimenovane ‘centre moći’, tako padaju u širu kategoriju neprijatelja etničke grupe, kao najčešće kategorije u čitavom uzorku (N = 38), što se direktno veže za dominantne narative o protestima kao napadima na ‘nacionalne interese’ tri dominantne etničke grupe (primjeri takvih narativa su opisani u odjeljcima iznad).

---

132 Konflikt je dobio posebno velik prostor u Dnevnom avazu, koji je u vlasništvu Radončića (4 od 10 analiziranih članaka), ali se također pojavljuje u čitavom uzorku.

133 Kada su izbili protesti, stranačka koalicija koja je formirala vladu Federacije BiH (SDA, SDP, HSP i NSRzB) već se uveliko raspala; Parlament joj je izglasao nepovjerenje godinu prije protesta, gdje su sve navedene stranke svejedno ostale na vlasti. Ova je situacija dovela do paradoksa, gdje su i SDA i SDP u isto vrijeme opisivali drugu stranku kao odgovornu za uzroke protesta, iako su obje stranke bile u to vrijeme još uvijek zajedno u istoj vladi.

Percepcija uloge medija u načinu na koji je komunicirana odgovornost tokom protesta

Pitanje odgovornosti i medija pojavljuje se u dva navrata u narativima ispitanika: tu je pitanje da li su pozvali zvaničnike na odgovornost, ali i da li su oni sami bili odgovorni prema javnosti u smislu vjerodostojnosti informacija koje su prenosili. Posebno nezadovoljstvo u tom pogledu pokazali su aktivisti, govoreći o demonizaciji demonstranata kroz neproverjene i potpuno lažne informacije koje su dolazile od vladinih zvaničnika, poput toga da su demonstranti dijelili droge ili da su opljačkali i devastirali tržni centar u Tuzli.

Generalni utisak ispitanika je da je političkim akterima dat nesrazmjeran prostor u medijima u poređenju sa drugim društvenim akterima relevantnim za pitanja pokrenuta tokom protesta. Također, jedan od intervjuiranih demonstranata istakao je da zvaničnici nisu sučeljeni sa kontroverznim pitanjima, te da im je umjesto toga dato prostora da ispričaju svoju priču.

Prema mišljenju intervjuiranih aktivista i nekih od novinara, mediji nisu uspjeli temeljito istražiti pitanje odgovornosti. Također, prema riječima novinara koji je bio uključen u februarske proteste: “Ne bih rekao da su mediji iskreno pozvali zvaničnike da preuzmu odgovornost u smislu uredničke perspektive. To se dešavalo vrlo rijetko. Možda je [sedmičnik] *Dani* to uradio...”¹³⁴ U najboljem slučaju, kritičko je izvještavanje očito prestalo kod generaliziranih poziva za odgovornošću. Kako novinarka Ivana Crnogorac vjeruje, iako nije bilo upiranja prstom u specifične političare, svaki medijski izvještaj jeste indirektno pokrenuo pitanje odgovornosti.

Manji dio ispitanika istakao je praksu direktnog političkog uticaja na izvještavanje i uređivačke politike, koja nije dozvoljavala kritiku vlasti. Jedna od intervjuiranih organizatorke radnika iz Tuzle istakla je da su mediji godinama sistematski ignorirali njene konstantne pozive na

odgovornost vlasti. Jedan od intervjuiranih zvaničnika iz opozicione stranke izjavio je da su političari radili “iza kulisa i uspjeli, sa samo par telefonskih poziva, da promijene diskurs o protestima i da ‘objasne’ urednicima televizija i novina da su protesti bili protiv države i da bismo izgubili državu da se nastave”. Sljedeći će odjeljci pokazati u kojoj mjeri analiza medijskog sadržaja potvrđuje ove zaključke ispitanika.

Generalni medijski okvir u kojem je komunicirana javna odgovornost

Ono što je posebno problematično jest da se čini da su mediji, čak i oni koji nisu otvoreno podržavali službene narative, dosta nerado te narative dovodili u pitanje. Naprimjer, dok su zvaničnici ponekad davali izjave uživo u televizijskom programu, nisu zabilježena suštinska propitivanja zvaničnika od strane novinara.

Rijedak primjer gdje su izjave funkcionera dovedene u pitanje odnosi se na gostovanje Bakira Izetbegovića na Hayat TV 12. februara. Novinarka koja ga je intervjuirala počela je intervju podsjećanjem na prekršena obećanja o boljem životu i socijalnoj osjetljivosti koja je dao Izetbegovićev otac Alija Izetbegović (prvi predsjedavajući Predsjedništva BiH i osnivač SDA), povežavši citat s pitanjem: “Zašto ga vaša stranka nije poslušala?”. Kroz čitav razgovor, pokušaji njenog gosta da prikaže svoju stranku kao da nije odgovorna za teško stanje stvari nailazili su na slična pitanja (“Kako ste mogli dozvoliti da dođe do ovoga?”). Međutim, i u ovom primjeru, izjave o protestima kao napadima protiv Bošnjaka (ranije citirane u ovom izvještaju) nisu propitivane. Ovo indicira da su etno-nacionalni narativi, na koje su se zvaničnici redovno oslanjali, tretirani u medijima kao ultimativni narativ koji ne treba dalje propitivati.

Okvir u kojem je u medijskom uzorku komunicirana odgovornost također se može posmatrati kroz strukturu rješenja ponuđenih za identificirane probleme i aktere odgovorne za njihovo implementiranje. Identificirana rješenja grupirana su na sličan način kao i problem, u dvije

generalne kategorije koje sačinjavaju veliki dio uzorka: rješenja koja su trebali provesti građani (50) i rješenja koja su trebali provesti političari na vlasti i/ili institucije (141).

U prvoj kategoriji, većinom je implicirano da su protesti legitimna akcija građana (31 slučaj), dok su ‘problemi’ unutar dijagnostičkog dijela analize okvira pronađeni u društvenim problemima koji su uzrokovali proteste ili probleme u vezi sa reakcijom zvaničnika, državnih institucija ili policije na proteste. Većina rješenja za probleme identificirane u medijima zapravo predstavlja pozive za građane da stanu ukraj lošoj vlasti; ipak, rješenja su rijetko specifična i u većini slučajeva uzimaju oblik protestnih slogana ili kratkih izjava demonstranata na ulicama.

Rješenja problema koje su izazvali protesti/rješenja loših zvaničnih odgovora na proteste

Nastaviti s protestima dok ne dođe do promjena (progon korumpiranih političara, ostavke vlasti)	Učestvovati u plenumima; stvoriti pokret	Pokazati klasnu solidarnost umjesto nacionalnih podjela	Uključiti se u proces donošenja odluka, uključujući formiranje novih vlada	Pravna akcija (tužbe protiv policije; pravna pomoć za uhapšene građane)
14	5	3	6	3

Rješenja u vezi s problemima koji se vezuju za same proteste

Odreći se protesta i ujediniti se oko nacionalnih interesa	Glasati na izborima	Mirno protestirati
5	7	7

Tabela 7: Rješenja koja su trebali provesti građani

Skoro su isključivo političari na vlasti bili ti koji su zagovarali glasanje kao legitimnu formu učešća umjesto protesta, te suzdržavanja od protesta kao rješenje za ‘proteste kao problem’. Rješenja u ovoj kategoriji umirivanja protesta predložili su razni akteri, uključujući građane koji su se pojavljivali kao izvori u medijima. Ovo rješenje se oslanja na razne probleme pod širim okvirom

‘vanrednog stanja’ (protesti kao nasilje, šteta po imovinu i društvo itd.) ali i etno-politizacijski okvir (Srbi u RS-u bi trebali u potpunosti izbjegavati proteste, Hrvati bi se trebali okupiti oko nacionalnog jedinstva, Bošnjaci bi se trebali sjetiti ratnog uništavanja državnih zgrada itd.).

Broj rješenja koja bi političari trebali provesti je skoro triput veći, a predložena su rješenja daleko raznolikija. Rješenja za socio-političke probleme koji su uzrokovali proteste su najčešća (84) među svim spomenutim rješenjima u uzorku, dok su rješenja problema policijskog nasilja i/ili neodgovarajuće reakcije odgovornih osoba na proteste daleko rjeđa (28).

I. Rješenja uzroka/odgovora na proteste (N = 113)

1. Rješenja uzroka protesta (N = 84)

Javna administracija i reforma socijalne brige	Ostavke vlada/zvaničnika	Borba protiv korupcije	Formiranje novih/ekspertske vlada	Revizija privatizacijskog procesa	Revitaliziranje ekonomije, stvaranje radnih mjesta, ponovno otvaranje zatvorenih fabrika	Smanjenje troškova vlade i ukidanje privilegija zvaničnika
16	15	13	11	10	10	9

2. Rješenja za loš zvanični odgovor na proteste (13)

Zaustavljanje represije demon-stranata/oslobađanje uhapšenih demon-stranata	Sudsko procesuiranje odgovornih za nasilje nad demon-strantima	Otvoravanje dijaloga sa građanima/plenumima
6	4	3

Druga rješenja (16)

Promjena ustavnog poretka	Prijevremeni i redovni izbori
7	9

II. Rješenja za proteste (28)

Održanje javnog reda	Suđenje demon- strantima	Zaštita nacionalnih interesa	Održanje ustavnog poretka	Utvrdjivanje odgovornih za proteste
12	6	5	3	2

Tabela 8: Rješenja koja trebaju provesti zvaničnici/institucije

Vrijedi primijetiti da su najrjeđe predložena rješenja problema u kategoriji ‘pogrešni odgovori’, što se podudara sa ranije spomenutim mišljenjima građana/demonstranata da je javno propitivanje ponašanja zvaničnika bilo površno. Kada su u pitanju rješenja za lošu vlast i njene posljedice, većina njih se definiše kroz zahtjeve plenuma ili intervjuiranih građana, te uključuje rješenja koja idu od vrlo specifičnih do vrlo općih. Naprimjer, neki su jednostavno uopćeno govorili političarima da moraju “ići, napustiti državu i vratiti ono ukradeno”, ili “proći opštu reformu države”; dok su drugi bili precizniji: “Građani traže da se sve javne plate postave na 600 KM, da se omogući socijalna pomoć od 400 KM mjesečno za one ugrožene”.¹³⁵ “Tražimo da ministarske plate budu u iznosu od 1.600 KM (...) i da je premijerova 100 KM viša i bez auta, bez mobitela, ni olovke...”¹³⁶ U takvim slučajevima, rješenja su bila zahtjevi prema specifičnim institucijama – parlamentima, vladama, agencijama, uredima tužilaštva i tako dalje. Naprimjer, Agencija za privatizaciju i Tužiteljstvo pitani su u nekoliko slučajeva da započnu proces revizije svih privatizacija koje su rezultirale zatvaranjem fabrika. Neka od rješenja koja bi trebala provesti

135 J. H., “Završen drugi sastanak Plenuma građana Sarajeva, usvojena četiri hitna zahtjeva”.

136 A. M., “Sindikati traže ostavke vladajućih!”.

policija, sudovi ili uredi tužioca odnose se na problem korupcije (ove bi institucije trebale istražiti i izvesti pred sud slučajeve kriminalne privatizacije i korupcije), problem policijskog nasilja protiv demonstranata (policija bi morala promijeniti svoje ponašanje, sudovi bi trebali suditi odgovornim za prekomjernu upotrebu sile). Rješenja iz ove kategorije u vezi s protestima kao problemom većinom su predložili zvaničnici i novinari, a odnose se na istrage protiv onih koji su podsticali nanošenje štete i koji su odgovorni za nju. 'Međunarodna zajednica' se također pojavljuje kao akter koji bi trebao pružiti rješenje za generalnu situaciju u Bosni i Hercegovini, ali samo tri puta u čitavom uzorku i bez ikakvih specifičnih prijedloga kako bi to trebalo uraditi.

Percepcija o komunikacijskim praksama zvaničnika tokom protesta

U ovom istraživanju također smo analizirali percepciju komunikacijskih praksi zvaničnika tokom protesta, kao jedan od indikatora njihove generalne odgovornosti, a posebno njihove odgovornosti tokom protesta.

Prema mišljenju većine intervjuiranih aktivista i novinara, način na koji su zvaničnici komunicirali sa javnošću tokom protesta bio je posebno indikativan kada je u pitanju njihov nedostatak odgovornosti. Jednosmjerna komunikacija stranaka i institucija, kroz saopćenja za medije, smatra se posebno problematičnom, jer zapravo nije dozvolila mogućnost za razgovor. Drugi omiljeni kanal komuniciranja stranaka na vlasti su bile konferencije za štampu, ali su se one većinom sastojale od dugih govora stranačkih zvaničnika, gdje su novinari tretirani isključivo kao zapisničari. Sadržaj ovih konferencija također je uočen kao problematičan, jer se uglavnom kretao oko teorija zavjere i prebacivanja krivice na konkurentske stranke, bez ulaženja u previše interakcije sa medijima. Izjava predsjednika SDP-a Zlatka Lagumdžije (koji je u to vrijeme bio ministar vanjskih poslova) na konferenciji za novinare bila je najprepoznatljiviji primjer, jer je on pribjegao žestokoj nacionalističkoj retorici koja je bila poprilično netipična za SDP: "Pokušaji da se dijelovi [zemlje] prikažu kao disfunkcionalni tiču se upravo onih dijelova gdje su Bošnjaci većina, što je zanimljivo, jer su penzije u FBiH 20% više nego u RS-u, kao i prosječne plate. Pretpostavlja se da

su htjeli da nas ‘smekšaju’ prije pregovora, i da nas natjeraju da kažemo ‘Eto vam treći [entitet] a mi ćemo ostati u drugom, izgorenom entitetu.’ Vjerujem da je ovo samo epizoda i da ćemo iz nje izaći jači da odbranimo čitavu državu BiH. Neki žele da izgleda kao da problemi postoje samo ovdje, dok je drugdje valjda bajno, iako je to bajno izgrađeno na genocidu.”¹³⁷

Intervjuirani novinar i aktivista je rekao da je nakon prvog udara uspostavljen “sistem samoodbrane”, te da su političari primijenili drugačije mjere kontroliranja štete. Drugi intervjuirani novinar istakao je strategije skretanja pažnje, koje su primijenili zvaničnici da bi skrenuli pažnju sa protesta, poput organiziranja paralelnih događaja za medije: “Bilo je tragikomično. Nismo obraćali pažnju na to, čak ni cinično. Nije nam palo na pamet da prisustvujemo u toku protesta nekakvoj konferenciji za medije o nekakvom prijedlogu zakona o bog-te-pita-čemu...”

Činjenica da se direktna komunikacija sa građanima koji su protestirali nije dogodila osim nekoliko izoliranih slučajeva (poput pokušaja gradonačelnika Brčkog da se obrati okupljenim građanima)¹³⁸ uočena je kao posebno problematična. Intervjuirana novinarka Ivana Crnogorac, između ostalih, naglasila je važnost direktne komunikacije i mogućih posljedica njenog nedostatka: “Možda se ništa od ovog ne bi ni desilo da je ijedan predstavnik ijedne vlasti ijednog kantona kada su zgrade gorile stao pred ljude i rekao nešto smisleno.” Također je istaknuto da su poruke zvaničnika uglavnom komunicirane kroz tradicionalne medije poput TV-a i novina; oni nisu bili prisutni na društvenim mrežama.

Neki od intervjuiranih zvaničnika imali su drugačije viđenje ove teme. Političar iz NS-a (opozicione stranke) koji je također vidio komunikacijsku praksu zvaničnika kao strategiju skretanja pažnje rekao je: “Predstavili su svoje interpretacije protesta vrlo pametno. Cilj je bio suzbiti proteste, što je u osnovi na kraju bila uspješna strategija.” Zvaničnik SDA, opet, istakao je da su protesti natjerali “zvaničnike da unaprijede svoju komunikacijsku praksu prema medijima i javnosti.

137 SDP BiH, “Opravdano nezadovoljstvo građana zloupotrijebili huligani”.

138 *Klix.ba*. “Brčaci traže ostavku Ante Domića”.

Neki manje, neki više, ali svačija svijest o njihovoj odgovornosti je bila podignuta”. Ipak, u drugoj izjavi, on priznaje da su se oni koji su bili najodgovorniji “krili od medija”, te nalazi opravdanje za takvo ponašanje: “Bilo je neprijatno u tom trenutku preuzeti odgovornost, što, s druge strane, govori o tom stanju, kapacitetu i želji bitnih ljudi da se nose sa nekim problemima.” On se postavlja van takve prakse, ističući da je koristio društvene mreže da komunicira sa građanima.

Drugi zvaničnik navodi upravo one komunikacijske prakse koje su aktivisti i novinari opisali kao negativne – kao pozitivan primjer ponašanja njegove stranke (SDP): “konferencija za medije, također smo slali obavještenja za medije, učestvovali smo u svim TV-programima u koje smo pozvani”. Dva zvaničnika, jedan iz SDP-a i jedan iz HDZ-a, kazali su da su komunicirali direktno sa građanima i plenumima.

Proturječna viđenja zvaničnika i novinara možda se najbolje mogu objasniti uzimajući u obzir gore navedenu izjavu u vezi sa “skrivanjem onih najodgovornijih”. Ovaj komentar sugerira da se dio direktne komunikacije između građana i službenika jeste desio, ali da su ga inicirali oni na nižim pozicijama, a ne visokopozicionirane figure. Šefovi stranaka, vlada, parlamenata itd. nisu se uključivali u takvu komunikaciju te su se u javnosti pojavljivali samo putem medija – a čak i tad u kontroliranom okruženju konferencija za štampu ili razgovorima jedan-na-jedan sa novinarima, nikad se ne sučelivši sa predstavnicima demonstranata ili opozicionih stranaka. To je ono što su novinari i aktivisti prepoznali kao neprihvatljivu, jednostranu komunikaciju *svih* političkih aktera. Čak i ako možda nije bila tačna za sve njih, definitivno su je upotrijebili ključni donosioci odluka, te je tako viđena kao jedina relevantna strategija političara na vlasti.

Percepcija o tome kako su protesti uticali na ideju političke odgovornosti u Bosni i Hercegovini

Mišljenja o efektima protesta na političku odgovornost u državi su podijeljena; generalno, ispitanici nisu djelovali pretjerano optimistično, te su i pozitivne procjene davane sa rezervom. Primjera

radi, jedan od intervjuiranih aktivista izjavio je da se politička retorika zaista promijenila u smjeru pokazivanja više socijalne osjetljivosti, ali da politička praksa nije pratila takav retorički pomak. Jedan od zvaničnika (član opozicione stranke u FBiH u vrijeme protesta) misli da su protesti imali značajan uticaj tako što su isprepadali političare “kao nikad prije”, ali da je situacija generalno još uvijek daleko od dobre: “Oni još uvijek krađu, ima korupcije, ali u dosta manjoj mjeri po mom mišljenju... Situacija je daleko bolja nego prije, ali još uvijek smo daleko od vrste odgovornosti koja nam treba.” Ideja da je “prepadanje političara” uspjeh protesta očita je i u drugim odgovorima, iako sa manje optimizma. Glavni je zaključak da efekti tog straha nisu dugo trajali, jer su političari brzo nastavili sa svojim uobičajenim obrascima ponašanja.

Ipak, neki vjeruju da je situacija ustvari postala gora nakon protesta i da su političari sada odlučni da spriječe svaki budući pokušaj velikih protesta.

U kontekstu trenutnih reakcija na proteste, kao što je i ranije pokazano, posezanje za nacionalističkim narativom bila je zajednička strategija svih stranačkih vođa na vlasti u to vrijeme. Ove vrste reakcija vrlo precizno ilustriraju koliko duboko seže nedostatak političke odgovornosti. Očita razlika između zahtjeva demonstiranja i toga u koji su okvir zvaničnici stavljali proteste također ukazuje na zaključak da političke elite još uvijek koriste nacionalizam kao najefikasniji alat za podjelu građana u protivničke tabore, držeći ih u konstantnom strahu i sumnjama vezanim za ‘stvarne interese’ drugih, tako ih sprečavajući da ustanu protiv društvenih nepravdi.

Indikatori odgovornosti nakon februarskih protesta

Događaji koji su uslijedili nakon protesta sugeriraju da su u pravu intervjuirani demonstranti koji misle da je njihov uticaj na političku odgovornost u državi bio limitiran. Prva potvrda za to može se naći u neposrednim reakcijama na proteste – posebno u ostavkama kantonalnih

vlada u Tuzli, Sarajevu, Bihaću i Zenici. Nakon završetka protesta, samo je jedna od četiri vlade – ona u Tuzli – zamijenjena novom, dok su ostale tri ostale u ulozi vršilaca dužnosti do izbora u oktobru 2014. Međutim, ni nova vlast u Tuzli nije učinila ništa da riješi problem radnika koji su započeli proteste, niti je to učinila vlada formirana nakon izbora. Fabrički radnici iz Tuzle nastavili su protestirati iz istih razloga kao i u februaru 2014, odlučujući se na takve očajničke korake kao što je marš pješice do granice sa Hrvatskom u decembru 2014. ili višesedmične štrajkove glađu skoro godinu kasnije. Također, trenutna kantonalna vlada je odgovorila na aktuelne proteste radnika usvajajući novi zakon o javnom okupljanju, ograničavajući pristup zgradama institucija – potez koji su radnici shvatili kao jasan pokušaj da ih uklone iz vida umjesto da rješavaju probleme oko kojih protestiraju.¹³⁹

Još jedna ozbiljna manifestacija (ne)odgovornosti bio je nedostatak odgovora zvaničnika i institucija na stravične poplave koje su pogodile zemlju u maju 2014, kada su građani ostavljeni da se brinu sami o sebi. Umjesto vlasti, prvi koji su reagirali na prirodnu katastrofu bili su sami građani, omogućavajući i logističku i humanitarnu pomoć.

Kada su u pitanju direktni efekti protesta na diskurse političara u zemlji, u nekim je slučajevima retorika političke klase uzimala donekle paradoksalan oblik (većinom u Federaciji BiH, jer su se sve stranke u RS-u držale istih pozicija), posebno tokom izborne kampanje 2014, koja je službeno počela 12. septembra.

Iako naše istraživanje ne uključuje analizu političke kampanje, dva se narativa mogu identificirati na osnovu nekoliko ilustrativnih primjera komunikacije političara kroz medije: kandidati su predstavili svoje stranke kao one koje su uradile najviše da ispune zahtjeve demonstranata, ali su u isto vrijeme nastavili optuživati svoje političke protivnike za 'namještanje' februarskih protesta i/ili da predstavljaju proteste kao napad protiv nacionalnih

---

139 M. Aljić, "Novi Zakon o javnim okupljanjima u TK-u: Demonstrantima ograničen pristup Vladi i Skupštini".

interesa njihove etničke grupe. Jedan je primjer toga evidentan u TV-debati sa Lidijom Korać, kandidatkinjom SDP-a, koja je izjavila da je njena stranka “pažljivo slušala poruke koje su građani koristili da izraze svoje opravdano nezadovoljstvo”, citirajući ostavke SDP-ovih kantonalnih premijera i ukidanje ‘bijelog hljeba’ putem SDP-ovih ministara kao primjere ispunjavanja zahtjeva demonstiranja.¹⁴⁰ Kontrast između ovoga i stavova koje je izrazio predsjednik stranke u prvoj reakciji na proteste je očit.

Konačno, izbori iz 2014. su rezultirali time da je samo jedna od glavnih vladajućih stranaka, SDP, izgubila značajan dio glasova. SDA, druga vladajuća partija, pobijedila je sa ogromnom većinom u Federaciji BiH – glavnoj lokaciji protesta.¹⁴¹ U kontekstu stranačke politike, još jedan očit primjer nedostatka odgovornosti je krajnji rezultat svađe između SDA i SBB-a, koja je izbila kada su njihovi političari reagirali na proteste. Ove dvije stranke započele su otvoren medijski rat, koji je eskalirao u predizborne optužbe za ubistva i organizirani kriminal – da bi na kraju formirali koaliciju nakon izbora i proslavili taj potez kao korak ka ‘bošnjačkom jedinstvu’.

Politički procesi u institucionalnom smislu također se nisu mijenjali, a za neke od njih može se reći da su nazadovali, kada je većina krucijalnih zakona koje su izglasale nove parlamentarne većine usvojena putem hitne procedure (najnotorniji primjer toga bili bi zakoni o radu, koji su usvojeni u oba entiteta bez saglasnosti sindikata radnika ili uvida javnosti u proces).

140 D. Sijah, “Šta smo čuli od stranaka na vlasti u prvoj sedmici predizbornih debata”.

141 Iako stranka sama po sebi nije doživjela nikakve posljedice u smislu svog dijela moći, također ne postoje nikakve indicije da je iko od njenih prominentnih članova pozvan na odgovornost zbog neprikladnih reakcija na proteste, a kamoli zbog problema koji su uzrokovali proteste. Primjer bivšeg kantonalnog premijera Suada Zeljkovića dobro ilustrira ovu činjenicu. Iako se činilo da ga je njegovo arogantno i uvredljivo ponašanje prema demonstrantima učinilo nepodobnim za kandidiranje za bilo kakav položaj na izborima, on je bez obzira na to postavljen za ličnog savjetnika Denisa Zvizdića, trenutnog predsjedavajućeg Vijeća ministara BiH (pozicija jednaka onoj državnog premijera).

4.3 Uloga medija i komunikacijske prakse novinara

4.3.1. *Pristrasno izvještavanje kao manifestacija političkog paralelizma ili slabosti produkcije vijesti: percepcija i medijsko izvještavanje*

Skoro svi ispitanici pokazali su nezadovoljstvo ulogom medija i njihovim izvještavanjem tokom protesta, ali ne svi iz istih razloga. Većina ispitanika, uglavnom demonstiranata i predstavnika medija, vjeruje da je većina *mainstream* medija bila pristrasna, i to na način da je bila protiv protesta, te da je pokazala dozu favoriziranja državnih izvora i stavova. Intervjuirani zvaničnik HDZ-a 1990 također je istakao da je tema međuetničkih odnosa, koja je ključ za političku agendu vodećih političkih stranaka u državi, reproducirana u medijima, a to je za efekt imalo diskreditiranje protesta: “Par medija... pokušalo je prikazati te proteste u nekom drugom svjetlu, kao pokušaj da se izazove međuetnički konflikt, što je daleko od istine.” Neki ispitanici, u drugu ruku, također su sugerirali da je dio medija prikazao otvoreno favoriziranje protesta. Naprimjer, Berislav Jurić, novinar iz Mostara, istakao je da je tendenciozno izvještavanje bilo prisutno na obje strane: “Neki su bili apsolutno na strani demonstiranata, dok su drugi bili na strani vlasti, optužujući demonstrante da su pod nečijom kontrolom. Nije bilo medija koji je pokazao objektivnost u svom izvještavanju.”

Pri isticanju provladine pristrasnosti u medijskom izvještavanju o protestima, više od pola ispitanika reklo je da je to rezultat direktne kontrole pojedinih vladajućih političkih stranaka nad medijima. Dva zvaničnika, oba u vrijeme protesta članovi opozicionih stranaka, dijele mišljenje da su medijski izvještaji bili “apsolutno sramotni” zbog jake pristrasnosti, iskazane protiv protesta, što je rezultat dominantnog uticaja “spin doktora SDA i SDP-a”. Intervjuirani demonstranti/aktivisti posebno su kritični spram medija, tvrdeći da su oni služili kao razglas političkih vođa i centara političke moći. Danijela Majstorović je o medijskom “pokrivanju” februarskih protesta rekla sljedeće: “Medije bi trebalo biti apsolutno sramota jer je njihov nastup bio katastrofalan, vrlo tendenciozan, vrlo negativan i zlonamjeran po pitanju protesta... Nema prepoznavanja javnog dobra, oni nisu psi čuvari... Oni igraju po diktatu.” Neki od ispitanika posebno su spomenuli javne servise u ovom kontekstu.

Rezultati analize sadržaja, sa druge strane, sugeriraju da antiprotestna pristrasnost u većini analiziranih medija nije bila toliko jaka kao što je doživljena. Glavni indikator koji upućuje na takav zaključak je struktura problema identificiranih na uzorku medijskih sadržaja, koji pokazuje da su negativni odgovori na proteste (policijsko nasilje, hapšenja) identificirani kao problem skoro dvaput češće nego sami protesti (vidjeti tabelu 2: Struktura identificiranih problema).

Kako je ranije ukazano, postoje dvije medijske kuće, RTRS i *Nezavisne novine*, čije izvještavanje odgovara opisanoj jakoj pristrasnosti protiv protesta (vidjeti tabelu 2: Struktura identificiranih problema). Procjene nekih predstavnika civilnog sektora, ali i političkih struktura koje su opozicija vladajućim strankama, potvrđuju ove rezultate. RTRS, entitetski emiter iz Banje Luke, izdvajaju posebno zbog političke instrumentalizacije i pristrasnosti pri izvještavanju o februarskim protestima. Zvaničnik PDP-a, opozicione stranke iz Republike Srpske, istakao je da je RTRS “televizijska stanica u potpunosti u vlasništvu režima, pod paskom vladajuće stranke”. Jedan od aktivista također je izjavio da je ovaj javni emiter služio kao “Dodikov privatni medijski kanal”.¹⁴²

U kontekstu politizacije protesta u *mainstream* medijima u Republici Srpskoj, zahtjevi demonstranata obilježeni su kao “politički” i “i društveni i politički”, npr. kao zahtjevi koji ugrožavaju ustavni poredak i RS. Iako je na početku protesta izvještavanje sadržavalo, do određene mjere, prezentiranje zahtjeva demonstranata, u kasnijim fazama protesta, kada je narativ o protestima kao prijatnji protiv Republike Srpske već uspostavljen, prezentacija protestnih zahtjeva je skoro u potpunosti napuštena. RTRS je spomenuo zahtjeve samo pet puta u 17 priloga emitiranih u devetodnevnom periodu, dok su *Nezavisne novine* spomenule zahtjeve protesta tri puta u čitavom uzorku od 11 članaka.

Ispitanici su donekle spomenuli i pristrasnost ostala dva javna emitera – BHT-a i FTV-a – ali analiza problema identificiranih u njihovim programima vijesti ukazuje na veću nijansiranost. FTV je češće prikazivao proteste u negativnom svjetlu od BHT-a (42,1% u poređenju sa

30,3% identificiranih problema), ali ni u jednom mediju protesti nisu prikazani kao veći problem od situacije koja ih je uzrokovala. Ova dva emitera jesu stavljala naglasak na nasilje počinjeno tokom prvih dana protesta, u vrijeme kada se ono još uvijek dešavalo, i omogućavala zvaničnicima dosta prostora u eteru. Ipak, za razliku od RTRS-a, oni su također omogućili dosta prostora analitičarima, pripadnicima civilnog sektora i demonstrantima na ulicama da predstave svoje stavove, koji su često bili oštro kritični prema političkom establišmentu. Proturječnost između toga kako ispitanici percipiraju medijsko izvještavanje i rezultata analize sadržaja djelimično se može objasniti činjenicom da se većina zapažanja ispitanika odnosila na prve dane protesta, kada su mediji bili prvenstveno fokusirani na paljenje državnih institucija i sukobe između demonstranata i policije, što je period kada se desio najveći broj negativnih izvještaja o protestima (ispitanici su spomenuli primjere poput poređenja protesta s ratom, prikazivanja demonstranata kao huligana i vandala itd.). Specifična praksa medija koja je često spominjana u intervjuima kao problematična bilo je nekritičko prenošenje spina u vezi sa protestima. Neki od ispitanika vidjeli su široko rasprostranjen spin kao ključni alat ponižavanja demonstranata i kao nešto što je dovelo do propasti protesta. Vrsta spina koju su ispitanici najčešće spomenuli ticala se kriminalnih aktivnosti demonstranata – većinom droge, koja je navodno pronađena kod demonstranata, ili navodnog pljačkanja privatnih radnji. Drugi tip spina ticao se etničkih i entitetskih podjela, poput onih o prijetnjama RS-u. Rezultati analize medijskog sadržaja potvrdili su da je spin redovno dolazio od političkih autoriteta, ali da se širio kroz medije bez dodatnih informacija, pojašnjenja ili kritičke procjene, često na senzacionalistički način.¹⁴³ Članak novinske agencije Anadoluja dobar je primjer te prakse: čitav tekst je o mišljenjima potpredsjednika SDA Sadika Ahmetovića. “Po njemu, Bošnjaci su najveće žrtve protesta”, članak kaže. “Tvrdi da su protesti mogli imati za cilj ‘palestinizaciju’ bošnjačkog naroda.”¹⁴⁴ Članak također naširoko citira Ahmetovićeve teorije zavjere: “Bojim se da neprijatelji BiH ovo pametno koriste”, rekao je. “Imam neke

143 Vidjeti: A. Arnautović, “Spin: laž koja pomjera brda”.

144 Anadoluja, “Sadik Ahmetović: Bojim se da je cilj protesta podjela Federacije BiH”.

informacije da je grupa navijača FK ‘Slavije’ iz Istočnog Sarajeva¹⁴⁵ zapalilo Predsjedništvo i zastavu BiH.”

Intervjuirani aktivisti naveli su da je pristrasno medijsko “pokrivanje” vezano za činjenicu da su mediji većinom ugošćavali stranačke i vladine zvaničnike i da medijski prostor nije adekvatno podijeljen između svih relevantnih aktera. Ines Tanović, učesnica plenuma iz Sarajeva, objašnjava: “Zvaničnici su imali jako puno prostora na TV-u i u printanim medijima, a to je ono što ljudi čitaju i gledaju.” Ipak, rezultati analize sadržaja to ne potvrđuju u potpunosti. Kada su u pitanju akteri koji definiraju probleme i prognoze/rješenja, učesnici u protestima i plenumima se faktički pojavljuju češće od zvaničnika u analiziranom uzorku medija (odnosno, 144 i 103 puta), dok su sami novinari oni koji najčešće preuzimaju ulogu navođenja problema u sadržajima vijesti (208 puta) (vidjeti tabelu 9). Također je primjetno da su se predstavnici radničkih sindikata rijetko pojavljivali u medijima kao izvori koji definiraju problem, iako opet češće od predstavnika udruženja veterana rata. Veterani su ponekad vršili ulogu pristalica, a ponekad kritičara protesta.

	Novinari	Gradani (demonstranti, nedemonstranti, civilno društvo u najširem smislu)	Političari/stranke na vlasti, vlast	Eksperti/intelektualci	Civilno društvo	Sindikati
Protesti kao problem	103	7	72	15	0	1
Uzroci/odgovori na proteste kao problem	93	136	23	20	27	24
Drugo	12	1	8	1	3	0
Ukupno	208	144	103	36	30	25

Tabela 9: Izvor/akter koji navodi problem

¹⁴⁵ Istočno Sarajevo je bivše predgrađe Sarajeva koje je poslije rata postalo dio Republike Srpske.

Nekoliko intervjuiranih ispitanika vjeruje da je politički upliv vrlo direktan – kroz namjernu cenzuru i uzimanje izjava demonstranata van konteksta ili, kako je nekoliko ispitanika istaklo, čak i biranje glasova koji bi izvještavanje o protestima učinilo manje pozitivnim (manje elokventne osobe, osobe koje se ne bi mogle smatrati reprezentativnim demonstrantima itd.). Sa druge strane, neki od ispitanika su priznali da su protesti, sa haotičnim protestnim događajima, kompliciranim temama i naglim razvojem situacije, postavljali nove izazove pred medije i novinare, sa kojima nisu mogli adekvatno izaći nakraj čak i u slučajevima gdje politički pritisak nije bio tako izražen. Kao što su istakli neki od ispitanika, neki su izazovi bili u vezi sa brojnim zahtjevima februarskih protesta, njihovom kompleksnom prirodom i nedostatkom jasne artikulacije od strane učesnika. Jedan je novinar primijetio da su JMBG protesti bili više lokalizirani od februarskih protesta, zbog čega je bilo lakše izvještavati sa terena, dok je februarske proteste bilo teži prikazati s obzirom na to da su se odvijali u različitim gradovima, da su uključivali veliki broj događaja i zahtjeva i mnogo izvora informacija koji nisu bili ranije poznati reporterima.

Policija	Druge institucije (državni zvaničnici koji nisu na vlasti)	Opozicione stranke/ političari	Međunarodni faktor	Gradani (osim demonstranata)	Veterani	Drugo	Ukupno
23	20	11	2	2	4	9	269
0	3	10	10	10	5	7	368
2	1	1	0	0	0	1	30
25	24	22	12	12	9	17	667

4.4 Nedostatak resursa, lijeno novinarstvo i nedostatak dubinskog izvještavanja

Govoreći o problemima medijske produkcije, ispitanici također tvrde da je loš nastup medija rezultat “lijeno novinarstva”, što podrazumijeva da su novinari “uzimali šta im je ponuđeno”; birali ljude koje su znali odranije umjesto demonstranata na ulici; nekritički koristili nepouzdanе izvore informacija, kao što je sadržaj sa Facebooka, koji je nekad bio potpuno suprotan u odnosu na stvarne događaje, kao što je istakao jedan novinar; ili prenosili spin bez potrebne kritičke procjene. Kako su neki izvori naveli, u najgorim slučajevima novinari bi jednostavno distribuirali propagandu koju su dobili od političkih stranaka, što je stavilo naglasak na nasilje i opisalo proteste kao organizirane napade koje su izvele paravojne formacije.¹⁴⁶

Dok su neki od ispitanika vjerovali da je ovo također rezultat nedostatka resursa u većini medijskih organizacija, drugi su rekli da resursi nisu bili odlučujući faktor jer su neki manji mediji imali primjerno izvještavanje o protestima: “Ako je jedna mala RTV Slon iz Tuzle imala kapacitete da ih pokrije kako treba, onda FTV, BHT, RTRS, Hayat i ostali su ih morali imati – to je pitanje volje.”¹⁴⁷ Nekoliko drugih medija spomenutih zbog svog dragocjenog izvještavanja o protestima bili su i: Žurnal, AbrašMEDIA, tačno.net, Klix, Radio Slobodna Evropa (zbog profesionalnog izvještavanja) i Media.ba (zbog analitičkih članaka). Mišljenja su podijeljena oko javnog servisa BHT. Neki su spomenuli da je težio održati profesionalizam i entuzijizam – u smislu da se potrudio kontaktirati relevantne osobe i prenijeti njihova mišljenja – dok su ostali vjerovali da nije obavio valjan posao tokom protesta. Al Jazeera Balkans također je većinom spominjana zbog istraživačkog izvještavanja i dobrog “pokrivanja” protesta, ali ispitanici nisu pojasnili šta ih je izdvojilo od ostalih medija, osim činjenice da su

146 Lično svjedočanstvo koje je autorici prenio novinar pod uslovom anonimnosti; novinar je dobio niz unaprijed pripremljenih materijala o protestima od jedne od vladajućih stranaka.

147 Intervju sa Damirom Dajanovićem

imali živi prijenos prvog dana protesta te da su bili prisutni na lokaciji (što je ipak također tačno u slučaju nekoliko drugih medijskih kuća).¹⁴⁸

Opći utisak iz intervjua je da je postojao manjak opširnog izvještavanja i analiza koji bi povećali uvid javnosti o kontekstu, zahtjevima i događajima oko protesta. Kako je rekao jedan od ispitanika, nedostajalo je informacija o zahtjevima: “...u smislu da li je ovo legalno moguće, da li je realno, da li je ovo već urađeno ili ne”.¹⁴⁹ Ispitanici su naznačili da je bilo malo ili nimalo istraživačkih priča inspiriranih protestima u vezi s problemima koji su uzrokovali proteste, poput korupcije, siromaštva, nezaposlenosti, nezakonite privatizacije i povrede prava radnika ili priča koje predstavljaju činjenice o njima.

Rezultati analize sadržaja potvrđuju da su problemi koji stoje iza protesta često bili obrađeni površno, kroz uzimanje kratkih izjava od ljudi na ulici ili prepuštanje čitavog sadržaja gostima u emisijama uživo.¹⁵⁰ Naprimjer, privilegije zvaničnika, poput visokih plaća, ‘bijelog hljeba’ ili dodatnih naknada za njihove troškove života bez obzira na činjenicu da imaju najviše plaće u regiji, sve su teme koje su opširno analizirane u bosanskohercegovačkim medijima, ali koje su nekako

148 Čini se da su se ispitanici, sasvim u skladu sa rezultatima istraživanja o najpopularnijim tipovima medija, većinom fokusirali na TV kada su govorili o svojim impresijama o tome kako su mediji “pokrivali” proteste. Posebno na primjeru Al Jazeera Balkans, ovo bi moglo objasniti generalno pozitivne ocjene koje su dobili od aktivista, bez obzira na sadržaj objavljen na njihovoj stranici, koji je često bio vrlo neprijateljski nastrojen prema protestima (vidjeti, naprimjer: E. Ganić, “O podršci revolucionarima”).

149 Intervju sa Berislavom Jurićem, novinarom, Mostar, maj 2015.

150 Izuzeci od ovog pravila su rijetki, poput Radija Slobodna Evropa, koji je kratko nakon protesta počeo objavljivati seriju opširnih analiza o problematičnoj privatizaciji u BiH, pod naslovom “Serijal: Privatizacijske pljačke”. Ironično, iako su protesti počeli u Tuzli oko statusa radnika u privatiziranim fabrikama, bilo je skoro nemoguće pronaći ijedan uvid zasnovan na činjenicama o pozadini njihovih problema objavljen u tom periodu (npr. nijedan od članaka ili TV-emisija analiziranih u uzorku nije uopće došao do takvog nivoa analize). Kako je rekao jedan od ispitanika, zapaljene zgrade bile su daleko više pokriveno od pozadinskih razloga koji su eventualno doveli do toga da se one zapale.

izostavljene tokom protesta – iako su bile među najvažnijim pritužbama demonстранata. Komentar na zahtjeve demonстранata često nije išao dalje od izvještavanja o objašnjenjima zvaničnika o tome *zašto se zahtjevi ne mogu usvojiti*; prilika je često propuštena da se uključe eksperti u polju ekonomije, prava, socijalne brige itd. da bi analizirali i diskutirali zahtjeve iz konkretnije tačke gledišta. Medijske su kuće povremeno nekritički prenosile argumente koji su ponekad uzimali vrlo apsurdnu formu, poput argumenta ekonomskog analitičara da bi smanjenje plaća zvaničnika moglo ugroziti njihov penzioni fond: “Mi znamo da se penzioni fond finansira iz plata, njihovo smanjenje bi značilo smanjenje uplata penzionom fondu, što bi se moralo kompenzirati iz nekog drugog izvora. Tako da, ovo je nešto što javnost zahtijeva, *ali ekonomisti upozoravaju o šteti koju bi ovo moglo izazvati u penzionom fondu.*”¹⁵¹ Također, postoje izvještaji koji su implicirali da je ponašanje demonстранata bilo neprikladno kada se posmatraju u kontekstu zahtjeva protesta i odgovora zvaničnika: “Važna činjenica [je] da je Sead Čaušević danas dao ostavku, što je bio jedan od prvih zahtjeva demonстранata, ali čini se da ispunjavanje ovog zahtjeva nije bilo dovoljno da se zaustavi divljanje demonстранata na ulicama i ispred institucija u Tuzli. Ustvari, poslije toga su... zapalili zgradu opštine.”¹⁵²

Opće mišljenje ispitanika je bilo da tokom februarskih protesta mediji nisu vršili analizu protestnih zahtjeva, propustivši priliku da posluže kao posrednici opširne, kvalitetne javne diskusije.

Uzevši u obzir JMBG proteste, ispitanici su također istakli nedostatak opširnog izvještavanja i pristrasnost medija. Oslanjanje na političare za izjave smatra se glavnim razlogom, poput naprimjer detaljnog “pokrivanja” izjava političkih predstavnika iz Republike Srpske, koji su povezali proteste sa etno-nacionalnim interesima u pokušaju da prikažu proteste kao zavjeru ‘bošnjačkih’ stranaka. Ipak, izvještaji su također sadržavali informacije o podršci koju su protesti dobili, pogotovo od javnih ličnosti iz regije, kao i informaciju o borbi Belmine Ibrišević (bebe čija je situacija izazvala

151 *FTV*, “Dnevnik 2: I danas prosvjedi i plenumi diljem zemlje...; Hoće li tuzlanski primjer ukidanja bijelog kruha pratiti i drugi kantoni diljem FBiH?”.

152 *BHT*, “Dnevnik 2”, 7. februar 2014.

proteste) i njenih roditelja. No, pravna i politička situacija koja je dovela do toga da novorođenčad ne može dobiti lične dokumente imala je malu ulogu: rasprava između političkih stranaka i insistiranje SNSD-a i SDS-a da postave političke uslove za implementaciju (obavezujuće i bespogovorne) odluke Ustavnog suda “pokrivena” je površno i nedovoljno često, prema riječima ispitanika.

4.5 Različita viđenja o preferiranoj ulozi: objektivni ili angažirani mediji

Ispitanici su imali dva različita osnovna normativna viđenja uloge medija. Neki od ispitanika, prvenstveno novinari, implicirali su da je očekivana uloga medija da omogućuje ‘objektivno’ izvještavanje, opisano većinom kao nezauzimanje strana, gdje su predstavljeni različiti pogledi. Također, neki od ispitanika spomenuli su sljedeće: istrage mimo površnog “pokrivanja” trenutnih događaja; izvještaje s terena; pokušaje da se kontaktiraju sve strane uključene u priču; predstavljanje činjenica o događajima i njihovim uzrocima; te “pokrivanje” svih povezanih priča sa određenom društvenom i političkom važnosti, uključujući one koje ne odgovaraju moćnicima (poput ranije spomenutih policijskih barikada u Mostaru). Percepcija ispitanika o ovom balansu, sa druge strane, čini se, ovisila je ne samo o samom vremenu koje se daje i provladinim i proprotestnim stranama. Čak i kada je naša medijska analiza identificirala elemente balansa – primjera radi, raznolikost aktera koji su učestvovali u medijskom uokviravanju protesta – dominantna je percepcija da to nije bio slučaj, tj. da su provladini izvori bili dominantni. Ovo možda ukazuje na to da je ‘balans’ u medijima viđen kao lažan s obzirom na to da je išao pod ruku sa neodgovornošću vlasti. Nigdje se ovo ne vidi jasnije nego u generalnom pokrivanju razloga koji su doveli do protesta. U analiziranom medijskom sadržaju, vlast, političke stranke, korumpirane strukture moći itd. zaista su bile identificirane kao glavni akteri odgovorni za katastrofalno stanje stvari u Bosni i Hercegovini, ali većinu vremena ovo se odvijalo kroz kratke izjave ljudi na ulicama, bez dubljeg uvida od strane novinara. Njihova je odgovornost obično bila generalizirana, nije bila potkrijepljena istraživačkim izvještajima i, samim tim, većinom je bila lišena političke važnosti. Rijetki su

izuzeci bili narativi nekih od istaknutih eksperata (političkih i ekonomskih analitičara, aktera civilnog društva, intelektualaca itd.), ali prisustvo takvih izvora nije bilo ni blizu toliko često koliko ono nasumično odabranih ispitanika intervjuiranih na ulici.

Akter koji je uzrokovao problem	Političari na vlasti, vlast	Učesnici protesta/plenuma	Policija	Politički oponenti/ 'centri moći'	Međunarodni faktor
Frekvencija	144	83	56	48	12
Akter koji je uzrokovao problem	Ostale institucije	Civilno društvo	Veterani	Fudbalski navijači	Sindikati
Frekvencija	8	3	3	1	1

Tabela 10: Akter odgovoran za problem

Kao što je to slučaj i sa strukturom identificiranih problema, distribucija aktera odgovornih za problem također varira od jedne medijske kuće do druge. RTRS se također izdvaja od ostalih medija u ovoj kategoriji budući da su političari na vlasti identificirani kao odgovorni akteri samo dva puta (od 40, dok se građani/demonstranti pojavljuju u ovoj ulozi 18 puta, što ih čini jedinom medijskom kućom gdje su prvenstveno demonstranti akteri kojima se pripisuje odgovornost za problem).¹⁵³ Također je primjetno da je ovaj emiter imao najveći broj političkih protivnika vladajućih stranaka, uključujući i one neodređeno opisane kao 'centri moći', u ulozi odgovornih za problem (14 od 40).¹⁵⁴ Na drugom kraju se nalazi još jedna

153 *Nezavisne novine* su jedini drugi medij koji je više od političara na vlasti (5 puta) spomenuo demonstrante kao uzrok problema (6 puta).

154 'Centri moći' je izraz koji često koriste političari na vlasti, ali i novinari koji citiraju njihove izjave. Obično se odnosi na političke predstavnike iz drugog entiteta (Federacije BiH) ili se koristi zajedno sa etnički definiranim političkim akterima ('bošnjački političari', 'bošnjačka politika' itd.).

TV-stanica iz Republike Srpske, TV Bijeljina (BN TV),¹⁵⁵ čiji su informativni prilogi većinom krivicu stavljali na političare na vlasti (vidjeti tabelu 11).¹⁵⁶ Kada su u pitanju druga dva javna emitera, BHT je imao blago veću frekvenciju političara na pozicijama moći opisanih kao uzrok problema (16 od 36) u poređenju sa FTV-om (12 od 14).

Akter koji je uzrokovao problem	Političari na vlasti, vlast	Učesnici protesta/plenuma	Policija	Politički oponenti/'centri moći'	Međuna rodni faktor	Druge institucije	Civilno društvo	Veterani	Fudbalski navijači	Sindikati	Ukupno
RTRS	2	18	1	14	3		2				40
Klix	15	9	9			1					34
Avaz	16	5	2	6		1					30
Nezavisne novine	5	6	2	8	3		1				25
Tuzlanski	15	3	4			2			1		25
Bljesak	8	6	6	4	2						26
BN TV	21	7	4	3							35
FTV	12	7	6	7		1		1			34

155 TV Bijeljina je jedina TV-stanica u RS-u sa reputacijom proopozicione i antivladine i one koja otvoreno kritikuje vladajuće stranke. SNSD je u prošlosti bojkotirao TVBN iz razloga što je "vodila kampanju protiv SNSD-a", odbijajući bilo kakav kontakt sa njenim novinarima.

156 Ovo uključuje proteste u Bijeljini 9. februara 2014, koji su naišli na kontraproteste čiji su učesnici bili među citiranim ispitanicima u izvještaju o događaju. Kontraprotesti su bili otvoreno provladini i sadržavali su slogane poput "Ne protestima" i "Vi ste sramota srpskog naroda", koji su uzvikivani na demonstrante. Narativ organizatora kontraprotesta u potpunosti je odražavao onaj političara na vlasti u RS-u: "Mi ne želimo demonstracije u RS-u, mi želimo da sačuvamo mir, dostojanstvo i jedinstvo Republike Srpske. Ne želimo Bosnu i Hercegovinu, ne želimo požare iz Federacije da se prošire u dvorište Republike Srpske" (BNTV, "Dnevnik 2: Dvije suprotstavljene grupe demonstranata na protestu u Bijeljini").

Akter koji je uzrokovao problem	Političari na vlasti, vlast	Učesnici protesta/plenuma	Policija	Politički oponenti/ 'centri moći'	Međunarodni faktor	Druge institucije	Civilno društvo	Veterani	Fudbalski navijači	Sindikati	Ukupno
Hayat	20	4	7	4	1						36
BHT	16	10	6			3			1		36
AbrašMedia	5	2	6								13
Al Jazeera	1	1	1	1	1						5
Žurnal	6	2	2					2			12
Buka	2	3		1	2						8
Ukupno	144	83	56	48	12	8	3	3	1	1	359

Tabela 11: Akter odgovoran za problem (po medijskoj kući)

Policija je treći najčešći akter u čitavom uzorku predstavljen kao uzrok problema. U nekim slučajevima, policija je identificirana kao odgovorna za nasilje protiv demonstranata, u drugim za nesposobnost da zaustavi demonstrante od napada na zgrade institucija vlasti i zbog loše koordinacije između institucija policije. RTRS je izuzetak, sa samo jednom referencom na policiju kao aktera odgovornog za problem; policija je obično spominjana u vijestima RTRS-a kao dio rješenja problema, u smislu zaustavljanja prelijevanja protesta iz FBiH u RS.

Generalno, događaji u vezi s protestima, posebno nasilje tokom protesta, bili su više predstavljeni od samih zahtjeva demonstranata. Kroz čitav uzorak od 178 medijskih sadržaja, identificirano je ukupno 419 tema koje su se pojavile u izvještaju, od kojih se protestni zahtjevi pojavljuju samo 73 puta, a čak i tad većinom u obliku spiska onoga što traže demonstranti ili plenumi ili iz uzetih izjava od učesnika. Postoje neki izuzeci, kao što je Klix, koji su redovno i detaljno izvještavali o sesijama plenuma, ponekad u formi ispisivanja ažuriranja svake minute sa detaljnim opisima diskusija i zahtjeva. AbrašMEDIA i Tuzlanski

su također bili detaljni u svom “pokrivanju” plenuma u Mostaru i Tuzli i zahtjeva koji su iz njih proizašli. Generalno, zahtjevi koji su najčešće spomenuti su oni za ostavkama državnih tijela i zvaničnika i ukidanjem njihovih privilegija (44 i 17 od ukupno 73 puta).

Nekoliko ispitanika, uglavnom iz reda učesnika protesta/aktivista, ukazalo je na to da su se mediji trebali više fokusirati na odgovornost i pružiti angažirane izvještaje o protestima. Ovo bi moglo podrazumijevati ne samo uravnoteženo izvještavanje iz više izvora, već i analize javnog interesa popraćene opsežnim dubinskim informacijama i zauzimanjem strana u skladu sa javnim interesom. Dok većina ispitanika vjeruje da su mediji podbacili u svojoj ulozi (bila to uloga uravnoteženog ili angažiranog izvještavanja), jedan od intervjuiranih zvaničnika bio je upravo suprotnog mišljenja – da su mediji u toku februarskih protesta većinom djelovali kao “četvrta grana vlasti, ponašajući se u skladu sa zahtjevima građana prema političkim strankama i vladi”¹⁵⁷.

Neki od učesnika protesta misle da su nedostaci u medijskom izvještavanju o februarskim protestima posebno zabrinjavajući jer proteste smatraju prekretnicom za potrebne društveno-političke promjene i samorefleksiju društva iznutra. Pored toga, neki od ispitanika, uglavnom aktivisti/učesnici protesta, vjeruju da su *mainstream* mediji bili ključni faktor u propasti protesta. Kako je to Arsenijević slikovito rekao: “Mediji su nas ubili.”

Što se tiče protesta u Banjoj Luci 2012, glavno pitanje u odnosu na medije nije se toliko ticalo iskrivljenog izvještavanja koliko marginalizacije protesta u *mainstream* medijima. Jedan sagovornik je rekao da su “mediji i zvaničnici ignorisali”¹⁵⁸ proteste u Picinom parku, a drugi je rekao: “Stranke su na to gledale kao na nekakav privatni problem.”¹⁵⁹ Aktivista Miodrag Dakić je u intervjuu za Radio Slobodna Evropa tokom protesta opisao kako se praksa medija u Republici

157 Intervju sa zvaničnikom stranke HDZ 1990, august 2015.

158 Intervju sa Danijelom Majstorović.

159 Intervju sa Berislavom Jurićem.

Srpskoj razlikovala: “Mnogi mediji veoma realno izvještavaju o protestima i razlozima koji stoje iza ovog građanskog bunta, ali postoji jedan broj medija koji ne žele da prenose informacije sa okupljanja i šetnji. Štaviše, neki od njih čak zlonamjerno šalju iskrivljene informacije, u čemu prednjače RTRS i *Glas Srpske*. Posebno zabrinjava da je jedan javni servis koji plaćaju svi građani Republike Srpske stavljen u službu jedne političke stranke.”¹⁶⁰ Ovo istraživanje ne uključuje analizu medijskog izvještavanja o protestima u Picinom parku, ali internetska pretraga medijskih sadržaja može poslužiti kao indikator marginalizacije ovih protesta. Naprimjer, pretraga *online* arhive javnog emitera RS-a nalazi samo pet članaka u kojima se spominju protesti u parku iako RTRS ima sjedište upravo u gradu gdje su se protesti odvijali. *Nezavisne novine* (također sa sjedištem u Banjoj Luci i također iz glavnog uzorka) imale su nešto drugačiju strategiju izvještavanja – većinom su jednostavno prenosile članke od FENA-e, javne novinske agencije iz Federacije, iako su se protesti odvijali u neposrednoj blizini *Nezavisnih*. U isto je vrijeme jedan mali nezavisni medij AbrašMEDIA (sa sjedištem u Mostaru) objavljivao dnevne izvještaje sa protesta, uključujući i vijesti o tužbama pokrenutim protiv učesnika protesta, novčanim kaznama koje su nametnute nekima od njih, dobrotvornim aktivnostima koje su organizirane itd. Učesnici protesta su mišljenja da je medijska marginalizacija bila dio strategije prikazivanja protesta kao nebitnih: “Preko portala i društvenih mreža mladi su digli svoj glas i pozvali na protest... Nije im zasmetalo što državni mediji ignorišu proteste više hiljada ljudi u glavnom gradu RS (a kad ne ignorišu, onda omalovažavaju). Nije im zasmetalo što su političari iz pozicije odmah optužili opoziciju da stoji iza protesta (život je predizborna kampanja)”, napisao je jedan od učesnika u vrijeme protesta.¹⁶¹

Protesti povodom matičnih brojeva (JMBG protesti) u junu 2013. u medijima su tretirani na gotovo identičan način kao i protesti u februaru 2014. Intervjui ukazuju na to da su medijskim diskursom u Republici Srpskoj također u određenoj mjeri prevladavale teorije

160 *Radio Slobodna Evropa*, “Dakić: Vlast u RS se plaši šetača”.

161 *Apsurd srpski*, “Obračun kod Picinog koralala”.

zavjere koje su proteste vezivale za ‘tajne planove’ političkih stranaka iz Federacije, stranih agenata, etničke netrpeljivosti itd., a sve su to objašnjavali političari i iz vladajućih i iz stranaka opozicije.¹⁶² Mediji iz FBiH su, međutim – zajedno sa političkim akterima iz FBiH – bili manje skloni negativnim stavovima prema ovim protestima. JMBG protesti su u Federaciji BiH uglavnom posmatrani kao izraz građanske solidarnosti koja je prelazila ne samo lokalne već i državne granice jer su JMBG protesti dobili značajnu podršku iz susjednih zemalja i šire.¹⁶³ Prema mišljenju naših sagovornika, ova vrsta publiciteta, uz činjenicu da su protesti počeli kao pokušaj da se spasi život novorođenčeta, učinili su da političkim akterima u FBiH bude teže antagonizirati učesnike protesta na način na koji će to pokušati u februaru 2014.

Poredeći ova tri slučaja protesta dolazimo do zaključka da su reakcije glavnih medija uvijek bile pod značajnim uticajem narativa političkih aktera, iako u različitom omjeru.

---

162 Naprimjer, prva izjava koja je uspostavila način ophođenja prema JMBG protestima kao “kidnapovanju srpskih parlamentaraca u Sarajevu” koje su organizirale političke stranke iz FBiH pod lažnim izgovorom došla je od Aleksandre Pandurević iz SDS-a, stranke u opoziciji iz Republike Srpske. Narativ vladajućeg SNSD-a o protestima u potpunosti se poklapao sa narativnom SDS-a, pri čemu su obje stranke proteste opisivale kao “talačku krizu”, tražile da se učesnici protesta optuže za terorizam, okarakterizirale ih kao antisrpske, implicirajući da su nastali po nalogu stranaka iz Federacije itd.

163 Nekoliko javnih ličnosti visokog profila i poznatih ličnosti iz Srbije i Hrvatske pokazalo je svoju podršku protestima kroz fotografije na kojima bi držali natpis ‘#JMBG’; također su u Beogradu i Zagrebu u nekoliko navrata organizirana okupljanja za podršku protestima.

5. Uloga društvenih medija i drugih alternativnih platformi: od informiranja preko mobilizacije do terapije¹⁶⁴

Svi sagovornici su se složili da su društvene mreže tokom protesta često korištene za razmjenu informacija, organizaciju protesta ili plenuma i mobilizaciju građana.

Gotovo svi ispitanici se slažu da je vodeću ulogu u te svrhe imao Facebook. Kako navodi Hana Obradović: “Prvo, Facebook je omogućio dijeljenje informacija, jer tu nema cenzure... i svako može objaviti sve. A drugo, Facebook je korišten za intenzivnu komunikaciju među učesnicima protesta.” Druge prednosti dijeljenja sadržaja na Facebooku koje su naveli ispitanici ticale su se pristupačnosti informacija o protestima za građane i (potencijalne) učesnike. Ines Tanović, učesnica plenuma, navodi da je postojala Facebook grupa “50.000 ljudi na ulicama”, gdje su se lako mogle naći relevantne informacije o protestima u Tuzli. Drugi ispitanici također spominju da je Facebook korišten kao platforma za dijeljenje snažnih prizora i poruka sa protesta – naprimjer, fotografija ljudi koji su premlaćeni ili fotografija koje su prikazivale oprečne prizore kao što su zgrade u plamenu, s jedne strane, i ljude koji piju kafu, s druge, a koje su imale potencijal da povećaju mobilizaciju. Neki ispitanici napominju i to da je Facebook bio važna platforma za ljude koji žive u inostranstvu jer su tako mogli pristupiti informacijama o protestima.

Za vrijeme JMBG protesta prva grupa ljudi koji su 5. juna 2013. svojim automobilima blokirali izlaz iz zgrade Parlamenta ili došli pješke i stali ispred izlaza organizirala se za samo nekoliko sati putem tajne Facebook grupe. Nakon što su se protesti intenzivirali, grupa je prerasla u javnu platformu, zvaničnu Facebook stranicu protesta pod naslovom ‘JMBG za

¹⁶⁴ Istraživanje o ulozi alternativnih platformi zasniva se na uvidima iz intervjua i na pregledu društvenih platformi koje su korištene, ali obim ovog istraživanja nije dozvoljavao sveobuhvatnu analizu njihovog sadržaja. Potrebno je daljnje istraživanje sadržaja mnoštva društvenih platformi koje su korištene tokom protesta kako bi to pružilo više uvida i specifične preporuke za sadržaj *online* platformi.

sve', ali napravljeno je i nekoliko 'radnih grupa', gdje su se planovi za protestna okupljanja dogovarali svakodnevno. Grupe su bile tajne utoliko što su bile vidljive samo za članove, ali su bile otvorene za učlanjivanje.

Masha Durkalić, novinarka i učesnica februarskih plenuma, spomenula je platformu plenumsa.org i rekla da su *online* platforme dosta korištene: "Zamislili smo ih kao izvor informacija za građane. Bila je to stvarna platforma građanskog novinarstva u cilju mobilizacije." Džananović spominje zajedničku platformu o protestima koja je objedinjavala izvještaje, videosnimke, fotografije, spiskove zahtjeva s plenuma itd. iz raznih gradova, a kojoj su doprinosili aktivisti iz raznih gradova.¹⁶⁵

Online platforme omogućile su širenje informacija brže od drugih kanala i imale su veći domet za mlađe građane koji su glavni korisnici *online* platformi. Interaktivnost *online* platformi smatrana je važnom iz nekoliko razloga. Semir Mujkić je rekao da iako je bilo važno čitati vijesti, jednako je bilo važno čitati komentare koji su pokazivali smjer daljnjih događanja. *Online* komentari su, kao i sami plenumi, spomenuti i zbog svoje terapeutske uloge, kao prilika da se ljudi 'ispušu'. Sastanci plenuma su prenošeni uživo putem *streaminga* tako da su i oni koji nisu bili u prilici prisustvovati na licu mjesta mogli pratiti debatu.

Pitanje vlasništva nad platformama vezanim za proteste je složeno. Platforme su obično vodile grupe ljudi, a o pravilima o tome šta se objavljuje, kakve se poruke komuniciraju, kako treba izgledati komunikacija sa onima koji prate stranicu, kakav joj treba biti vizuelni identitet itd. odlučivalo se ili unutar grupe ili se to povjeravalo osobama zaduženim za obavljanje određenih zadataka. Osnovna razlika između prvog i drugog slučaja u pogledu njihove prisutnosti *online* bila je ta što su *online* platforme i za JMBG i za Picin park bile poprilično

165 Prema informacijama prikupljenim u toku ovog istraživanja, najistaknutija platforma kojoj odgovara ovaj opis bila je stranica "Informacije o protestima u BiH bez medijskog spina": <https://www.facebook.com/Informacije-o-protestima-u-BiH-BEZ-MEDIJSKOG-SPINA-503627026421436/?fref=ts> (stranica posjećena 24. augusta 2015), koju je pratilo nekih 6.000 korisnika.

centralizirane – kao i sami protesti¹⁶⁶ – dok se organizacija februarskih protesta protezala na nekoliko gradova bez mnogo koordinacije (kontakti među aktivistima iz različitih gradova uglavnom su uspostavljeni nakon što su formirani plenumi). To je značilo postojanje mnoštva *online* platformi, pri čemu bi svaki plenum obično imao svoju platformu (najčešće Facebook stranicu ili grupu). Prva grupa koja se pojavila bio je “Udar” u Tuzli¹⁶⁷.

Nakon što su u Tuzli, Sarajevu, Mostaru i mnogim drugim gradovima pokrenuti plenumi, napravljene su i Facebook grupe manje ili više svih organiziranih plenuma. Ove su grupe korištene za dijeljenje informacija i obavještavanje ljudi o planovima za naredne događaje i okupljanja.

5.1 Uloga *online* platformi u poređenju sa *mainstream* medijima

Neki od naših sagovornika spomenuli su da su učesnici protesta *online* platforme koristili kao protutežu rasprostranjenom prikazivanju protesta u *mainstream* medijima, posebno tokom početnog perioda, kada su se mediji uglavnom fokusirali na nasilje. Prema riječima jednog novinara i aktiviste: “Da nije bilo *online* platformi, mislim da bi ljudi većinom mislili kako su [protesti] pokušaj da se započne novi rat ili državni udar, jer je to bila slika koja je prikazivana na televiziji i u štampanim medijima.” Sadržaj proizveden na alternativnim platformama nije se samo razlikovao od sadržaja u *mainstream* medijima, već je često nastajao kao reakcija ili odgovor na njih. Grupa “Informacije o protestima bez medijskog spina” pokrenuta 10.

166   Bilo je nekoliko pokušaja da se napravi nekoliko JMBG grupa i stranica na Facebooku, ali ona koju je kreirala središnja grupa učesnika protesta široko je priznavana kao ‘zvanična’ stranica protesta, uz web-stranicu <http://www.jmbg.org/>. Takav je bio slučaj i sa grupom Picin park.

167   Grupu je vodio Aldin Širanović. Njegovo je ime prvo ime vezano za proteste koje se pojavilo u medijima nakon što je uhapšen i nakon što su učesnici protesta u Tuzli zahtijevali od policije da bude pušten iz pritvora.

februara 2014. jasno je kreirana sa ciljem osporavanja manipulativnog i obmanjujućeg izvještavanja o protestima. Kako se navodi u opisu grupe:

“Mediji danima objavljuju laži o protestima, huškaju nas jedne na druge, štite vlast koja se konačno uplašila građana i policiju koja ih hapsi i prebija! Društvene mreže postale su jedino mjesto gdje se ljudi mogu informirati o tome šta se stvarno dešava. Ova stranica treba biti mjesto gdje će ljudi sami postavljati istinite i provjerene informacije o protestima i razotkriti laži koje dolaze od političara i medija koji su im vjerni (...). Ovo je jedini način da se tačno informišemo o protestima, jer većina medija ne rade svoj posao, već su se stavili u službu vlasti.

Ako pročitate vijest za koju znate da nije tačna, JAVITE NAM.

Ako čujete da se šire netačne glasine o protestima, JAVITE NAM.

Ako ste doživjeli policijsku brutalnost, ili pritiske i zastrašivanje, JAVITE NAM.

Ako se nalazite na ulici i u mogućnosti ste da izvijestite šta se događa, POSTAVITE SVOJE SNIMKE i FOTOGRAFIJE NA OVU STRANICU.”

Ista nepovjerljivost prema izvještavanju *mainstream* medija o protestima izražena je na *online* platformama svih plenuma. Naprimjer, na stranici sarajevskog plenuma postojalo je upozorenje onima koji prate stranicu da “ne vjeruju ničemu što čuju ili pročitaju o plenumu ako nije potvrđeno na zvaničnoj stranici plenuma”.¹⁶⁸

Poređenje sadržaja iz *mainstream* medija sa onim na alternativnim platformama otkriva ono što analiza okvira nije mogla – događaje koji su *izostavljeni* iz *mainstream* izvještavanja, a putem kojih se stiče bolji uvid u ukupnu tendenciju tih izvještaja. Alternativni mediji poput

---

168 Stranica sarajevskog plenuma (<http://plenumsa.org>) više nije *online*, tako da je jedini izvor za upozorenje podijeljeni post na jednoj drugoj Facebook stranici posvećenoj protestima (dostupno na: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=251082058406541&cid=503627026421436 (stranica posjećena 7. jula 2015)).

AbrašMEDIA, odnosno pojedinci koji su učestvovali u protestima, napravili su brojne snimke policijske brutalnosti koje su *mainstream* mediji ignorirali, ponekad čak i nakon što bi bili objavljeni na alternativnim platformama i učinjeni dostupnim široj javnosti. Youtube kanal AbrašMEDIA je, naprimjer, bio skoro jedino mjesto (na internetu i uopće) gdje su se redovno objavljivali snimci ponašanja policije prema učesnicima protesta u Mostaru.¹⁶⁹ Neki mediji, poput Bljeska, ponekad bi prenosili njihove sadržaje, ali nijedan drugi medij obuhvaćen ovim istraživanjem nije učinio napor da dokumentira barikade koje je postavila kantonalna policija ili hapšenje Muharema Hindića Mušice, jednog od najistaknutijih učesnika protesta. Situacija vezana za izvještavanje o protestima u manjim gradovima bila je još gora – protest u Doboju, naprimjer, uopće nije bio popraćen,¹⁷⁰ a nekoliko slučajeva policijskog zastrašivanja (kao kad je policija dolazila u kuće istaknutih učesnika protesta)¹⁷¹ učesnika protesta uopće ne bi bili dokumentirani da nije bilo alternativnih platformi i građana koji su pružili svoja svjedočenja. Pored toga, Facebook grupe su korištene za opovrgavanje netačnih informacija objavljenih u medijima – što je, prema mišljenju nekih od učesnika protesta s kojima smo razgovarali, bilo

169 Svi videosnimci su još uvijek dostupni na: <https://www.youtube.com/user/abramedia/videos> (stranica posjećena 7. jula 2015).

170 Jedna od Facebook grupa vezanih za proteste objavila je fotografiju malog protesta u Doboju 8. februara 2014. uz svjedočenje jednog od učesnika protesta i njegove komentare o tome kako nijedan medij nije izvještavao o tome šta se desilo iako su neki novinari bili prisutni na licu mjesta (<https://www.facebook.com/503627026421436/photos/a.503762549741217.1073741827.503627026421436/505630909554381/?type=1&theater> (stranica posjećena 9. jula 2015).

171 Zastrašivanje učesnika protesta u Hercegovini – uključujući kućni pritvor i napade na učesnike protesta – opisano je u članku koji je objavljen na AbrašMEDIA tokom protesta: “U Mostaru i širom Hercegovine zabilježena su masovna hapšenja nedužnih građana, neka od njih i ‘preventivna’ (Mostar, Livno, Posušje...). Predsjednik unije neovisnih sindikata Josip Milić, učesnik protesta 7. 2. u Mostaru, brutalno je pretučen *baseball* palicama. Feđa Fajić, učesnik mostarskog plenuma, bio je na meti pljačkaša. U njegovu kuću izvršena je provalna krađa, ukraden mu je i automobil, dva dana kasnije pronađen, ali bez dokumenata vezanih za rad plenuma.” (*AbrašMEDIA*, “Pokušavaju li moćnici izazvati klasni sukob u kome se ne biraju sredstva?”)

potrebno u nekoliko slučajeva.¹⁷² Ispitanici s kojima smo razgovarali također su spomenuli to da *mainstream* mediji nisu izvještavali o policijskom nasilju nad učesnicima protesta. Novinar iz Mostara je rekao da su mediji propustili “velike priče” o ponašanju policije i vlade tokom protesta: “Ti stavovi [vladajućih struktura] prema učesnicima protesta i to maltretiranje bili bi fascinantna priča za svakog novinara... Ili činjenica da je policija tukla navodne vođe protesta. Nevjerovatno je da je policija [u Mostaru] zabranila prelaženje ratne ‘linije razgraničenja’, ali nijednom mediju to nije bilo zanimljivo.” Učesnik protesta iz Sarajeva je rekao: “Sasvim je neprimjereno bilo što je tek nakon mjesec dana prikazan video na kojem specijalna policija gura razjarenu masu, mlade ljude, preko zida u [rijeku] Miljacku.”¹⁷³

5.2 Loše strane *online* platformi: infiltriranje političkih aktera, mogući nadzor, ograničen domet i povjerenje javnosti

Mnogi ispitanici govorili su o slabostima društvenih mreža i *online* platformi, a jedna od njih ticala se ‘infiltracije’ osoba povezanih sa političkim strankama koje su postajale sve aktivnije i nastojale podrivati inicijative izgrađene na društvenim mrežama. Dajanović navodi: “Ono što je problematično kod društvenih mreža je što članovi političkih stranaka uvijek dođu da pokušaju sve rasturiti. Primijetio sam nekoliko osoba koje se stalno pojavljuju na svim ovim stranicama

---

172 Naprimjer, Plenum građana i građanki Sarajeva morao je opovrgavati netačne informacije o vremenu i mjestu održavanja narednog sastanka plenuma, i to ne manje od dva puta, prvi put kada su nepoznate osobe podijelile letke sa lažnim informacijama o vremenu i mjestu sastanka plenuma (<https://www.facebook.com/PlenumSa/photos/a.1451446498418197.1073741828.1451054241790756/1451957151700465/?type=3&theater>, stranica posjećena 10. jula 2015) i drugi put kada su mediji objavili da je rukovodstvo Univerziteta u Sarajevu zabranilo sastanak plenuma u prostorijama Univerziteta. (https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=251138281734252&id=503627026421436&stream-_ref=10, stranica posjećena 10. jula 2015).

173 Intervju sa Hanom Obradović, učesnicom protesta iz Sarajeva, 29. mart 2015.

ili grupama oformljenim za određene inicijative.” Jedan aktivista odlazi korak dalje i govori o prisustvu državnog nadzora na Facebooku: “Doušnici su sad sveprisutni na Facebooku.”

Kako navode neki učesnici protesta, komunikacija putem alternativnih platformi imala je još neke problematične aspekte, prvenstveno nemogućnost da se utvrdi vjerodostojnost informacija. Kako navodi jedan od učesnika protesta, bilo je teško naći relevantne i vjerodostojne informacije u mnoštvu glasova, gdje su dominirali oni najglasniji. Konačno, zbog njihovog ograničenog dometa, nižeg stepena vjerodostojnosti i manjeg značaja koji javnost pripisuje ovim alternativnim platformama u poređenju s *mainstream* medijima, nekoliko ispitanika također navodi da ove platforme nisu mogle nadomjestiti nedostatak relevantnih informacija o protestima u *mainstream* medijima.

Sagovornici su također istakli da *online* platforme često daju lažnu sliku aktivizma, jer su mnogi učesnici bili uključeni samo u tzv. ‘aktivizam tastaturom’. Majstorović, naprimjer, kaže: “Bila je grupa u Banjoj Luci ‘Ne damo Picin park’ sa preko 20.000 članova, ali se na stvarnim protestima okupljala mnogo manja grupa ljudi, posebno na kraju.” Jedan drugi aktivista navodi da je “Facebook postao zamjena za istinsko djelovanje u stvarnom životu”. Stoga, iako su *online* platforme smatrane presudnim za organizaciju protesta, također je bilo riječi o tome kako *online* komunikacija često daje lažni osjećaj angažiranosti bez stvarnog učešća u ključnim protestnim akcijama.

Gotovo svi zvaničnici koje smo intervjuirali uviđaju značaj *online* platformi u kontekstu protesta. Nekoliko ispitanika priznaje vrijednost *online* medija i društvenih mreža u smislu blagovremenog i efikasnog dijeljenja informacija o protestima, kao i u pogledu pružanja nijansiranog uvida u stavove ljudi tokom protesta. Jedan od ispitanika je naglasio da su *online* mediji i društvene mreže, uprkos tome što nude mogućnost brze reakcije na događaje, još uvijek daleko od toga da imaju uticaj koji se može porediti sa uticajem *mainstream* medija u bosanskohercegovačkom društvu: “...štampa, radio i televizija su još uvijek veoma važni mediji i sredstva komunikacije, tako da su još uvijek dominantni, uprkos dinamičnosti [novih medija] o kojoj sam ranije govorio.” Tri

zvaničnika izrazila su i umjerenije stavove govoreći da su pratili nove medije i društvene mreže, ali da ih nisu smatrali dovoljno pouzdanim da im budu jedini izvor informacija.

Još jedan rizik *online* komunikacije predstavlja njena izloženost i ranjivost, pri čemu su aktivisti zabrinuti zbog prisluškivanja i podriivanja koje vrše politički akteri. Zvaničnici su, sa druge strane, prvenstveno zabrinuti u vezi s mogućnosti da lično postanu metom takvih kanala. Jedan je zvaničnik rekao da je odbio pratiti događaje vezane za proteste na društvenim medijima, jer su ponekad sadržavali prijetnje i protiv “ministara i ljudi iz mase”, a bili su dostupni “zlonamjernim, koji bi stvorili pogrešnu sliku”.

U zaključku, tokom protesta obuhvaćenih ovim istraživanjem, *online* platforme bile su nezamjenjive u pogledu dijeljenja informacija i mobilizacije. Međutim, sagovornici uviđaju snažniji uticaj *mainstream* medija u ukupnoj komunikaciji o protestima. U tom je smislu najilustrativniji primjer JMBG protesta. Tajna Facebook grupa¹⁷⁴ omogućila je da se okupi početna grupa razljućenih građana i da se protest organizira u roku od nekoliko sati, ali ne prije nego što je medij klix.ba prvo obavijestio javnost o problemu novorođene Belmine Ibrišević, što je i bio prvobitni povod za proteste.

Online platforme pružale su brz, uglavnom besplatan i efikasan način da se razmjenjuju ideje i informacije unutar grupe, da se brzo organizira u povodu aktuelnih događaja, da se dopre do značajnog broja ljudi i da se opovrgne potencijalno štetno izvještavanje *mainstream* medija. Međutim, naši sagovornici također su izrazili ukupnu razočaranost neskladom između *online* i *offline* podrške (posebno u vezi sa JMBG protestima i protestima za Picin park). Svi nedostaci *mainstream* medija, uključujući nekritično prenošenje antiprottestnog spina, favoriziranje zvaničnih izvora i nedostatak dubinskog izvještavanja, smatrani su štetnim, posebno za februarske proteste, uprkos svim prednostima koje nudi *online* komunikacija.

---

174 Grupa koja nije vidljiva nikom osim članovima.

6. Komunikacijske prakse građana/učesnika protesta

Suštinske karakteristike februarskih protesta i plenuma, uključujući njihovu iznenadnost i činjenicu da su ih činile neorganizirane, heterogene grupe, dovele su do očekivanih teškoća koje navode naši sagovornici. Najčešće se spominjao nedostatak strukture na početku protesta, nepostojanje vođa i glasnogovornika, kao i veliki broj zahtjeva. Kasnije, kada su plenumi uključili više organiziranosti, osnovna ideja da se trebaju voditi horizontalnom strukturom i principom 'jedna osoba, jedan glas' također je značila da nije bilo izabranih predstavnika koji bi vodili komunikaciju plenuma.

6.1 Komunikacija sa medijima i zastupljenost u medijima

Nedostatak poznate komunikacijske strukture i mnoštvo zahtjeva predstavljali su naročitu teškoću za novinare. Masha Durkalić, učesnica plenuma, objašnjava: "Mediji traže nekoga da se obrati u ime plenuma i onda moraš da objasniš da plenum nema vođu i da svi govore samo u svoje ime. [Zbunjenost novinara] je razumljiva, jer mediji traže glasnogovornika, nekog ko će slati poruku u ime grupe, a mi im to nismo mogli ponuditi." Zbog ove tendencije medija, u praksi se izvještavanje fokusiralo na neke ljude i na izvjestan način profiliralo ih kao predstavnike protesta i plenuma (posebno u Mostaru i Tuzli). Iako ispitanici ukazuju na to da je komunikacija u prvim danima protesta ocijenjena kao haotična, plenumi su pružili mogućnost bolje artikulacije zahtjeva, iako su i oni imali propusta u organizaciji i komunikaciji. Propusti koje su navodili ispitanici uključivali su sljedeće: nije bilo predstavnika plenuma ni glasnogovornika, komunikacija je bila *ad hoc*, bez jasno definirane strategije, koordinacije i dosljednih poruka. U suštini su nedostajali svi sastojci dobre institucionalne komunikacije. Ni zvaničnici ni mediji nisu bili navikli na komunikaciju koja djeluje izvan strateški opredijeljenih obrazaca, što je ukupnu komunikaciju učinilo kompleksnijom. Organizirana je medijska grupa kako bi se omogućila komunikacija s medijima i samo njeno postojanje bilo je dokaz da se komunikacija s medijima ozbiljno doživljava. Ona je okupljala medijske profesionalce,

uglavnom novinare koji su također bili i učesnici protesta, ali i ljude bez medijskog iskustva. Grupa za medije je, prema riječima ispitanika, komunicirala na različite načine: putem saopćenja, pojavljivanja u TV i radioemisijama, članaka za različite medije, uključujući i strane medije. Postojala je i inicijativa da se izdaju 'gerilske novine' pod imenom *Glas slobode*, koje bi pripremali i dijelili učesnici protesta, a koje bi sadržavale najrelevantnije informacije o protestima. Postojala je i namjera da se izdaje časopis *Bunt*, ali to je spriječio nedostatak finansijskih resursa i interne organizacije te je objavljen samo jedan *online* broj.¹⁷⁵

Što se tiče otvorenosti učesnika protesta prema medijima, prema riječima naših sagovornika, bilo je nekoliko ograničenja. Neki od sagovornika napominju da su učesnici protesta bili selektivni u svom pristupu medijima, što znači da su bili otvoreniji prema nekim medijima, za razliku od drugih. Dok Zlatan Begić, učesnik protesta i univerzitetski profesor, navodi da je takva selektivna praksa bila odgovor na nenaklono izvještavanje pojedinih medija, novinar Berislav Jurić kaže da su se učesnici protesta distancirali i od medija koji su bili neutralni. Sve u svemu, učesnici protesta nisu smatrani otvorenim za javne komunikacije, što oni objašnjavaju strahom od posljedica: "Ljudi su se plašili da govore pred kamerama. Ljudi su zastrašivani, prijećeno im je... djevojka koju sam srela u gradu mi je rekla: Nama je to zabranjeno, ako nas neko snimi izgubit ćemo posao." Novinarka Ivana Crnogorac navodi da se otvorenost prema medijima smanjivala što su protesti duže trajali.

U većini medijskih izvještaja iz analiziranog uzorka učesnici protesta se pojavljuju kao izvori, uglavnom u rasprostranjenoj formi kratkih izjava uzetih na ulicama i većinom bez objavljivanja njihovih punih imena i prezimena, uz korištenje samo imena ili samo opisa poput 'student', 'penzioner', 'građanin Sarajeva' (ovo potonje često je bilo vezano uz negativne izjave o nasilju). Međutim, neki od aktivista s kojima smo razgovarali misle da je izbor izvora

---

175 Objavljeni broj dostupan je na internetskoj stranici Udruženja građana "Coda" na: <http://otvoreni-magazin.net/01/01/2016/bunt-gradjanki-i-gradjana-bosne-i-hercegovine/> (stranica posjećena 10. jula 2015).

bio razlog loše artikulacije zahtjeva protesta. Prema riječima jednog od aktivista: “[Mediji u BiH] tendenciozno biraju polupismene ljude za sagovornike”, za razliku od ponašanja stranih novinara, koji su, prema njegovom mišljenju, sveobuhvatnije pratili događaje: “Došli su mi kući i razgovarali smo sat i po... Ljudi su bili tu na protestima, snimali. Ono što su naši [novinari] radili bila je skroz druga priča.” Analiza sadržaja provedena u sklopu ovog istraživanja potvrđuje da su izjave građana i građanki u medijskom uzorku često bile loše artikulirane i uglavnom fokusirane na izraze frustracije korumpiranim i nefunkcionalnim sistemom i tim kako im on šteti. Ovo je pojačalo dojam da protesti nisu dobro organizirani i da im nedostaje jasno usmjerenje. Neke od najčešćih tema u izjavama učesnika protesta koje su prenosili mediji ticale su se teškog života u BiH i mržnje koju ljudi osjećaju prema političkoj klasi. U nekim slučajevima spominjani su pojedinačni političari (najčešće Nikšić i Izetbegović), a ponekad se o njima govorilo kao o generalnoj kategoriji. Još jedna uobičajena tema bili su zahtjevi da se oslobode uhapšeni učesnici protesta i povuku optužbe protiv njih.¹⁷⁶ Nadalje, glasovi učesnika protesta prenošeni u medijima također su govorili o etno-nacionalizmu, najčešće u Mostaru, gdje su protesti često prikazivani kao ‘bošnjački’. Mogli su se čuti pozivi na jedinstvo i društvenu solidarnost protiv nacionalističkih podjela, kao i komentari učesnika protesta o tome kako političari koriste nacionalizam i strah da paraliziraju ljude i spriječe ili zaustave proteste.

Rezultati naše analize sadržaja pokazuju da su zahtjevi učesnika protesta predstavljani tek površno, za što postoji nekoliko razloga – to što mediji nisu bili sposobni ili zainteresirani da nađu adekvatnije sagovornike, kako je ranije navedeno, ili to što učesnici protesta nisu bili voljni da komuniciraju s medijima. Zbog toga su izjave kojima se izražavao očaj ili bijes dobijale jednak tretman, kao i jasne artikulacije zahtjeva sa više političkog potencijala.

---

176 Neki od njih su optuženi za terorizam.

Vizuelna prezentacija

Ispitanici se općenito slažu da februarski protesti nisu imali promišljen ili usklađen vizuelni koncept, već da su korištene različite kreativne alatke, kao što su slogani, parole, transparenti, grafiti, vrpce vezane oko ruku, kao i nekoliko logotipa koje su usvojili neki od plenuma, kao naprimjer dva megafona okrenuta jedan od drugog (Sarajevo) ili rudar koji maše zastavom (Tuzla).

Slika 1: logotip sarajevskog plenuma¹⁷⁷

Nije postojao jedan prepoznatljiv logo ili simbol koji je bio u široj upotrebi u svim gradovima. Zlatan Begić ističe kakve je posljedice imao taj nedostatak vizuelnog identiteta po opći efekt protesta: “Da smo imali logo, zastavu, da sve to nije bilo toliko spontano, da je bilo neke organizacije, danas bismo vjerovatno bili vlast.” Novinarka Ivana Crnogorac također navodi da organizacija nije bila dovoljno sofisticirana da omogući kreiranje karakterističnog vizuelnog identiteta protesta. Jedan od radnika i organizatora štrajka iz Tuzle iznosi sličnu tvrdnju, mada konkretnije naglašava u čemu se trebao sastojati simbolizam protesta: “Mi smo imali tog našeg rudara na plenumima. Rudar je... simbol radnika, bunta..., u bivšoj državi [socijalističkoj Jugoslaviji], kad bi pustili one radničke pjesme, to ti podigne moral. Danas toga nemamo, a trebali bismo imati – neke pionirske radne pjesme, neke patriotske, tako nešto. Možda i neki simbol, ne nužno zastavu... ali svakako nešto.”

177 Izvor: Facebook stranica sarajevskog plenuma (<https://www.facebook.com/PlenumSa>, stranica posjećena 15. jula 2015).

Nedostatak vizuelnog brendinga protesta naročito je primjetan u usporedbi s vizuelno puno prepoznatljivijim periodom pred JMBG proteste. Za razliku od februarskih, JMBG protesti imali su prepoznatljiv vizuelni identitet: logotip u vidu stisnute šake koja izlazi iz dječije cuclе,¹⁷⁸ a koja je predstavljala borbu za prava novorođenčadi; hashtag #JMBG, koristile su stotine, ako ne i hiljade ljudi u zemlji i širom svijeta, koji su se fotografirali i objavljivali te fotografije u znak podrške protestima; cijeli vizuelni komplet varijacija logotipa,¹⁷⁹ unaprijed dizajnirane naslovne slike za Facebook profile itd.

Slika 2: Logotip JMBG protesta projiciran na zgradu parlamenta u Sarajevu¹⁸⁰

Kreativni doprinosi identitetu protesta stizali su sa svih strana – od dizajnera, muzičara, fotografa. Protesti za Picin park također su bili bolje ‘brendirani’ nego februarski, sa svojim

178 Logo je načinio mladi dizajner i podijelio ga na društvenim mrežama, nakon čega je ovaj odmah prihvaćen kao simbol protesta (vidi: <http://adidizdarevic.com/work/babylution/>, stranica posjećena 28. jula 2015).

179 Naprimjer, šaka i cuclа su stilizirane u bojama zastava, fudbalskih klubova itd.

180 Izvor: Facebook stranica ‘JMBG za sve’ (<https://www.facebook.com/Ja.BiH.JMBG/photos/pb.117919935083973.-2207520000.1458747415./123129207896379/?type=3&theater>, stranica posjećena 28. jula 2015).

prepoznatljivim logom koji prikazuje obrnuti trokut i uokviren slogan “Spasimo Picin park”, a na vrhu se nalaze drvo, klupa i pas.

Slika 3: *Spasimo Picin park*¹⁸¹

Što se tiče vizuelnog predstavljanja protesta u medijima, analiza sadržaja pokazuje da su demonstranti često prikazivani kako mirno demonstriraju (N = 44) ili daju izjave (N = 29). Međutim, kada se saberu slike i videosnimci demonstranata koji napadaju institucije (N = 31) ili policiju (N = 17) te slike direktnog učinka tih postupaka na oštećenu javnu imovinu (N = 41), zaključujemo da je slika protesta i demonstranata u medijima prvenstveno uključivala nasilje. To puno govori, s obzirom na to da su se sukobi s policijom i napadi na vladine zgrade dešavali samo u prva dva dana, a analizirani uzorak “pokriva” pet puta duži period izvještavanja. Doduše, prva dva dana protesta “pokrivena” su detaljnije nego ostali dani, jer su se vijesti pretvorile u “specijalne izvještaje s protesta”, što je doprinijelo da nasilne slike prevladavaju u uzorku. Međutim, slike koje uzburkavaju emocije zadržale su se u upotrebi dugo nakon sukoba i njihovog prenošenja uživo.

181 Izvor: Twitter, https://pbs.twimg.com/profile_images/458942176068501504/ivf1fKW0.jpeg, stranica posjećena 28. jula 2015).

Slika	RTRS	Klix	Avaz	Nezavisne	Tuzlanski	Bljesak	BNTV
Politički akteri	12	2	2	3	1	2	9
Skupovi ispred institucija, protestne šetnje, druge aktivnosti (izuzev napada ili sukoba)	5	4			2	7	5
Posljedice sukoba (požari, štete na objektima, posljedice protesta)	9	3	1	1	1	3	3
Napadi na zgrade insitucija (kamenovanje, bacanje jaja, upadi u zgrade, lomljenje, palež) i/ili imovinu (paljenje automobila, kanti za smeće, lomljenje trotoara itd.)	7	2			1		1
Demonstranti daju izjave	4					1	5
Poruke protesta (transparenti, znakovi, digitalni vizuelni sadržaji, performansi)	3	2		3	5	4	3
Napadnuti policajci (prikazani kao pasivne žrtve postupaka demonstranata i/ili s povredama koje su im nanijeli demonstranti)	3	2			1		2
Sastanci plenuma		6	1		1		

FTV	Hayat	BHT	AbrašMedia	Aljazeera	Žurnal	Buka	Ukupno
8	5	2		2			50
6	6	3	4				44
5	4	6				2	41
6	8	6					31
7	6	6					29
2	3		3				27
	3	5					17
							11

Slika	RTRS	Klix	Avaz	Nezavisne	Tuzlanski	Bljesak	BNTV
Napadnuti demonstranti (prikazani kao pasivne žrtve postupaka policije i/ili s povredama koje im je nanijela policija)	2	3					
Sukobi demonstranata i policije (obje strane jednako uključene) ili patpozicije među sukobljenim stranama				2			
Saobraćajne blokade							
Komentar (praćen vizuelnim sadržajima koje su proizveli sami mediji, npr: karikature i slično)							
Ilustracije socijalnih ili ekonomskih problema							
Hapšenja demonstranata							
Hitne službe (vatrogasci, hitna pomoć)							
Izdvojeni demonstranti (fokus na osobu dok ne govori ništa i ne daje izjave)						2	
Međunarodni akteri							
Izjave drugih aktera na ulici							

FTV	Hayat	BHT	AbrašMedia	Aljazeera	Žurnal	Buka	Ukupno
		2	2				10
							6
							4
		2					4
2							4
							3
							3
							3
							3
							2

Također je indikativno to što je policijsko nasilje prema demonstrantima vizuelno prikazano znatno rjeđe (N = 10), dok su hapšenja demonstirana jedva uopće prikazivana (N = 3). Jedan od intervjuiranih novinara opisao je slučaj grada Mostara, gdje je policija spriječila demonstrante u namjeri da šetaju kroz dio grada pretežno nastanjen Hrvatima, kao “veliku priču koju su mediji propustili prenijeti”, pošto o Mostaru faktički nije bilo nikakvih izvještaja mimo lokalnih medija (prije svega portala AbrašMEDIA). Samo jedan vizuelni prikaz policijskih barikada pronađen je u medijima koji nisu iz Mostara (Klix), od ukupno pet pojavljivanja u cjelokupnom uzorku. Ovo je sasvim u skladu s primjedbama intervjuiranih aktivista, koji su se žalili na to da su mediji demonstrante prikazivali kao huligane, dok su uglavnom ignorirali policijsko nasilje.

Još jedan aspekt vizuelne dimenzije medijskog izvještavanja koji je u skladu s komentarima ispitanika – preciznije, komentarima da mediji niti ne pokušavaju izvještavati dubinski ili istražiti uzroke protesta – jeste niska frekvencija vizuelnih sadržaja koji ilustriraju socio-ekonomske teškoće, loše upravljanje itd. Pronađeno je samo osam pojavljivanja – četiri puta slike osiromašenih penzionera koji drže čekove penzije i pokazuju kako su im one veoma male, a u četiri navrata data je rasprava o privilegijama funkcionera ili visokim troškovima administracije ilustrirana prezentacijom brojki (funkcionerske plaće, beneficije, budžetska potrošnja itd.).

Vizuelni sadržaji u ovom uzorku medija nude uvid u poruke demonstirane, ispisane na natpisima i transparentima korištenim tokom protesta. Najčešće fotografirana poruka bila je “Ostavke, bando!”, koja je viđena na protestima u Sarajevu. Nekoliko drugih verzija istog tog zahtjeva javlja se na vizuelnim pomagalicama u svim gradovima u kojima su se protesti održali, a traže se ostavke vlade ili pojedinih političara ili hapšenja funkcionera. Još jedan čest natpis bila je lista fabrika i firmi uništenih u procesu privatizacije. Demonstranti u Banjoj Luci navodili su Incel, Bosku, Kosmos, Medicinsku elektroniku; u Sarajevu, jedna od poruka bila je “Pohapsite lešinare iz Hidrogradnje”; u Tuzli je viđen transparent na kojem je pisalo da ga nose “prevareni i opljačkani radnici d.o.o. Tuzla Kvarc”. Pitanje kriminalne privatizacije

također je bilo potegnuto u kontekstu institucija koje su trebale reagirati, ali nisu: “Jezgro mafije: vlast, pravosuđe, milionske pljačke zastarijevaju.”

Mnoge od tih poruka bile su odgovori na reakcije političara na proteste ili kritike upućene vlasti. Na gore spomenutu izjavu federalnog premijera Nermina Nikšića da je od demonstranata oduzet *speed* odgovoreno je transparentom na kojem je pisalo: “Nikšiću, prodajem *speed* i spin”. Sveprisutni narativ političara iz RS-a i medija prema kojem su civilno društvo, demonstranti i svi kritičari stranke na vlasti “strani plaćenici” izazvao je pojavu transparenta na kojem je pisalo: “Svi smo mi strani plaćenici, državu nam finansira MMF”. Demonstranti su slali poruke građanima, pozivali ih da im se pridruže ili ih optuživali za prihvatanje *statusa quo*: “Vaša šutnja je beskorisna, samo će biti gore”; “Građani koji saginju glavu pred ovim banditima ne zaslužuju da imaju državu”.

Moglo se vidjeti puno protestnih poruka iz lijevog političkog spektra koje se nisu konkretno odnosile na BiH, kao što su: “Revolucija – jedina solucija”, “Jedan svijet, jedna borba”, te poznati slogan antifašističke borbe partizana iz Drugog svjetskog rata: “Bolje grob nego rob”. Političari su u pojedinim slučajevima eksplicitno prikazivani kao fašisti, bilo skupno (“Fašisti, silazite s vlasti”) ili pojedinačno (karikatura Nermina Nikšića uparena sa ozloglašanim natpisom “Arbeit macht frei”).

Mediji su uglavnom uspjeli obuhvatiti mnoštvo i raznolikost poruka demonstranata. Usprkos raznolikosti, poruke su se općenito vrtjele oko poziva na odgovornost, isticanja problema s kojima se građani suočavaju, te proklamiranja bunta usmjerenog protiv političke klase, a sve se to moglo vidjeti u medijima. No, u ukupnom uzorku, slike nasilja prevladavaju u medijskom predstavljanju protesta.

7. Zaključne napomene

Općenito uzevši, istraživanje upućuje na to da su mediji tokom tri nedavna slučaja protesta u BiH istovremeno demonstrirali različite faze medijalizacije politike (Strömbäck 2008), od jake ovisnosti o stranačkoj politici do većeg stepena neovisnosti u odnosu na političke aktere koji se prilagođavaju medijskoj logici (naprimjer, korištenjem tehnika spina). Međutim, upitno je da li je BiH dosegla finalnu, četvrtu fazu, u kojoj medijska logika i standardi medijske atraktivnosti postaju dio procesa upravljanja državom (Strömbäck 2008, str. 239). Razlike u administrativnom ustroju u BiH djelimično objašnjavaju različite faze medijizacije. Javnim emiterima upravljaju upravni odbori koje imenuju državni i entitetski parlamenti, koji se znatno razlikuju po sastavima parlamentarnih većina,¹⁸² što se direktno odražava na uticaj koji pojedina stranka ima na javni emiter.¹⁸³ U BiH i FBiH, parlamentarne većine obuhvataju nekoliko političkih stranaka koje zauzimaju veoma različite – a često i oprečne – političke pozicije, dok u RS-u u proteklih deset godina vlada jedna stranka (sa svoja dva koalicijska partnera istog ideološkog profila).

Ako pogledamo tri javna emitera i okvire u kojima su predstavili proteste, postoji jasna distinkcija između RTRS-a, koji ima sjedište u Banjoj Luci, i BHT-a te FTV-a, sa sjedištem u Sarajevu. Istraživanje pokazuje da je RTRS jedini medij u uzorku čije se izvještavanje u potpunosti uklapa u sve negativne opise antidemonstracijskih i provladinih sklonosti medija, koje su naveli ispitanici. Izvještaji ove televizije o protestima bili su u potpunom

182 Stranačka heterogenost parlamentarnih većina u BiH i FBiH rezultat je izbornog sistema podešenog da osigura zastupljenost različitih administrativnih jedinica (entiteta u BiH i kantona u FBiH) i etničkih grupa (Bošnjaka, Hrvata i Srba). Sa druge strane, RS je jedna administrativna i izborna jedinica (Parlament RS-a ima etničku zastupljenost samo u Vijeću naroda).

183 Naprimjer, politička kriza u FBiH iz 2012, kada je parlamentarna većina bila raspuštena, podrazumijevala je i raspuštanje Upravnog odbora FTV-a. Takav slučaj nije zabilježen u RS-u, gdje kontrola vladajuće stranke kako nad parlamentom tako i nad javnim emiterom u posljednja tri mandata nije došla u pitanje.

skladu s narativom predstavnika vlasti u RS-u i vladajuće stranke, dok su drukčiji pogledi rijetko dobijali prostor, a kritička evaluacija dominantne političke interpretacije je izostala. Ti odnosi se uklapaju u prvu fazu medijizacije politike, u kojoj mediji igraju važnu ulogu u oblikovanju pogleda na stvarnost – ali to čine interpretirajući događaje u skladu s diktatom stranačke politike. Takav odnos također nalazimo i u privatnim medijima usko povezanim s političkim strankama, pri čemu je najočitiji primjer *Dnevni avaz*. U slučaju *Avaza*, izvještavanje o protestima bilo je naklonjeno učesnicima protesta, ali ispitanici su to jednoglasno prepoznali kao pokušaj iskorištavanja protesta za lične političke ciljeve vlasnika tih novina, a ne kao primjer dobre medijske prakse.

Druga dva javna emitera pružila su različite poglede na proteste, ne samo interpretacije političkih aktera, čime su pokazala poziciju u većoj mjeri neovisnu o stranačkoj politici. Njihov se rad stoga uklapa u drugu fazu medijizacije politike, u kojoj “mediji ne prenose poruke bezuvjetno... Oni sami prosuđuju koje su poruke prikladne iz perspektive njihovog vlastitog medija, njegovog formata, normi i vrijednosti, te publike” (Strömbäck 2008, str. 237). Međutim, učesnici u protestima ipak ih vide kao provladine i antidemonstracijske medije, FTV više nego BHT (što je u skladu s nijansama u njihovom izvještavanju, u smislu identificiranih problema i/ili aktera koji ih uzrokuju). Mada je njihovo izvještavanje bilo sasvim profesionalno u kasnijoj fazi protesta, u očima demonstranata ostaje ukaljano početnim fokusom na nasilje, koje je bilo naročito dominantno u vizuelnom prikazivanju protesta. To govori o općem sukobu između ‘logike protesta’, kod koje je ‘logika činjenja štete’ tek jedna opcija u “repertoaru postupaka” (Cammaerts 2012, str. 123), i opće sklonosti *mainstream* medija da na takve postupke reagiraju negativno. Činjenica da su oštećivanje imovine i sukobi demonstranata s policijom temeljitije “pokriveni” nego uzroci protesta –

što su ispitanici isticali žaleći se na nedostatak istraživačkih priča te neravnomjernu zastupljenost građana i funkcionera¹⁸⁴ – spada u istu kategoriju.

Okvir u kojem su proteste komunicirali neki od komercijalnih medija u uzorku, kao što je Klix, uklapa se u treću fazu medijizacije, kojom “medijska logika upravlja u većoj mjeri nego bilo kakva politička logika” (Strömbäck 2008, str. 238). Ovaj je medij ustupio prostor političkim akterima dok je “pokrivao” proteste, ali ih nije favorizirao, već je slijedio priče s više izvora i perspektiva. Uzorak također obuhvata portal AbrašMEDIA, koji se izdvaja od svih ostalih analiziranih medija po svojoj jasnoj poziciji *glasila protesta* i koji je, naprimjer, objavio jedinstvene spise i materijale o policijskoj represiji u Mostaru, te dubinski “pokrio” internu dinamiku protesta. U tom smislu, AbrašMEDIA se može smjestiti u kategoriju koja je izvan stranačke kontrole i diktata tržišta – u pitanju je “treći tip medija, relativno neovisan o tržištu i državi, ugrađen u mreže civilnog društva” (Cammaerts 2012, str. 125). Stoga je AbrašMEDIA bio najbliži internetskim platformama koje su izgradili učesnici protesta i plenuma.

Ispitanici smatraju ulogu internetskih platformi nezamjenjivom u smislu organiziranja protesta i plenuma, ali mišljenja su podijeljena kada je u pitanju njihova uspješnost u informiranju javnosti i mobiliziranju podrške za proteste. Kada je u pitanju mobilizacija, ispitanici potvrđuju važnost društvenih mreža u distribuiranju poruka široj javnosti, velikom brzinom, bez iskrivljavanja. Međutim, prema nekim navodima, iste te kanale, kao što su Facebook grupe i stranice, koristili su pojedinci i grupe koji su nastojali ugušiti proteste, time potežući pitanje nadziranja i sigurnosti na internetu, kao i pouzdanosti informacija koje se dijele putem društvenih mreža. Internetski mediji su, dakle, korišteni u oba smjera: učesnici

184 Ilustrativan primjer traga koji je to ostavilo na percepciju o medijskom izvještavanju u prvim danima protesta može se naći u zaključcima jednog od intervjuiranih novinara: “...da je političarima dato oko 20 minuta, novinarskim izvještajima sa terena – zapravo lažima sa terena – dato je oko 25 minuta, religijskim zvaničnicima je dato 12–13 minuta, a građanima oko jedne minute od, ne znam, 47 minuta vijesti”. Ovo se odnosi specifično na način na koji je FTV pokrivao proteste u Sarajevu 7. februara 2014, ali je generalizirano na medije općenito.

u protestima su ih koristili da potaknu građane da se pridruže, a navodni 'stranački ljudi' da ih odvrte i/ili zastraše.

Kada govorimo o prenošenju poruka protesta i informiranju javnosti o njima, uloga internetskih medija i društvenih mreža promatra se kao neprocjenjiva u odupiranju medijskom spinu političara i distribuiranju informacija kojih nije bilo u *mainstream* medijima, naročito informacija o policijskoj represiji i represiji vlasti.

Međutim, *mainstream* mediji promatraju se kao još uvijek uticajniiji nego internetski mediji i kao neosporno dominantan izvor informacija za većinu građana. Prema riječima ispitanika, oni imaju moć 'ubiti' proteste antagoniziranjem javnosti negativnim izvještavanjem ili čak tako što ne bi uopće izvještavali o njima. Ispitanici zbog toga naročito štetnim po proteste smatraju činjenicu da srednjestrujaški mediji nisu kopali dublje do srži problema koji su doveli do protesta, a dozvolili su da dnevni događaji zasjene razloge i motive koji stoje iza protesta, te nisu konkretno i dubinski ispitali odgovornost političke klase za vrijeme protesta.

Kada su u pitanju odgovori funkcionera na proteste, ukupni je dojam ispitanika da je glavna taktika bila skretanje pažnje s uzroka protesta ili na štetu koju su prčinili demonstranti ili na izmišljene etno-nacionalne 'prijetnje', te da funkcioneri nisu ničim pokazali da građane priznaju za demokratske subjekte. Upuštali su se samo u strogo kontroliranu, jednosmjernu komunikaciju umjesto u dijalog s građanima ili medijima. Te stavove ispitanika velikim dijelom potvrđuje analiza sadržaja, naročito citata političkih aktera, i načina na koji su političari, posredstvom medija, definirali proteste, njihove uzroke i odgovorne aktere. Mediji nisu svojim izvještavanjem o protestima uspjeli izići iz tog obrasca, a pripadnici političkih elita nikad nisu pozvani na odgovornost na način koji bi ih natjerao da usvoje nove komunikacijske prakse i razviju odgovorniji stav prema javnosti. To je naročito uznemirujuće u kontekstu medijskog "pokrivanja" teorija zavjere koje su iznosili politički akteri vezano za proteste, što je ukorijenjena strategija za preotimanje i skretanje svakog diskursa o odgovornosti podizanjem

etničkih tenzija. U postratnoj zemlji, još uvijek podijeljenoj po etničkim linijama (prije svega po samom svom administrativnom i institucionalnom ustroju), diseminacija takvih narativa bez ikakvog osporavanja, čak i kada se doima neutralnom, može imati polarizirajući efekt na društvo te izrazito negativan efekt na aktera koji je prikazan kao ‘agent’ neke takve zavjere – u ovom slučaju to su građani koji protestiraju protiv socijalne i ekonomske nepravde.

Prevladavajući dojam ispitanih aktivista jeste da protesti nisu u značajnoj mjeri promijenili pogled funkcionera na odgovornost, ali jesu doprinijeli razvoju političkog subjektiviteta građana, naročito putem plenuma organiziranih oko protesta. Međutim, kada je u pitanju komunikacija, otkrivene su mnoge slabosti u načinu na koji su učesnici protesta i plenuma pristupali srednjestrujaškim medijima. Te slabosti ukratko možemo opisati kao *neprikladavanje logici medija* i nekorištenje medijizacije kao strategije suprotstavljanja narativima političke elite. Nedostatak jedinstvenog simboličkog ‘brandinga’ protesta, spontana, *ad hoc* komunikacija bez koordinacije ili jasno definirane strategije, nekonzistentne poruke, nedostatak predstavnika ili glasnogovornika plenuma – sve je to spomenuto kao faktori koji negativno utiču na sliku protesta i plenuma u javnosti.

Mada su u proteste “pokrivene” ovim istraživanjem uglavnom bile uključene neorganizirane grupe koje nisu niti mogle usvojiti kompleksne medijske strategije, istraživanje pokazuje da će svaki budući pokušaj protesta zahtijevati bolju organizaciju komunikacijskih praksi kako bi se suprotstavio spinu političkih aktera i kako bi se potencijali srednjestrujaških medija iskoristili u korist protesta.

8. Preporuke

Za medije

Na osnovu uvida dobijenih od intervjuiranih aktera i rezultata analize sadržaja, opća preporuka za **medijske profesionalce i organizacije** jeste da nastoje osigurati detaljnije, angažiranije i kritičnije izvještavanje o događajima od neupitne važnosti za društvo, kao što su masovni protesti. U idealnim uslovima, tu bi spadalo:

- istraživačko, nepristrasno te dubinsko bavljenje temama koje su dovoljno važne da pokrenu masovne proteste;
- obraćanje pažnje na različite izvore i drukčije poglede koji imaju važne implikacije u kontekstu građanskih protesta;
- preuzimanje aktivnije uloge, naročito pri izještavanju o socijalnim temama i događajima relevantnim za proteste; to bi podrazumijevalo izlaganje donosilaca odluka uvidu javnosti putem istraživačko-novinarskog rada i iniciranja dijaloga, a ne pružanje sigurnog utočišta donosiocima odluka kako bi oni mogli distribuirati svoje poruke;
- izvještavanje zasnovano na dobrim izvorima i kritičkom stavu novinara; u kontekstu protesta, to bi podrazumijevalo pažljivo preispitivanje narativa političkih aktera, osporavanje nepouzdanih izjava i spina te propitivanje uvriježenih teorija etnonacionalnih zavjera;
- aktivno preispitivanje odgovornosti zvaničnika za sporna pitanja.

Ove se preporuke jedino mogu u potpunosti primijeniti na medije koji su i slobodni od političkih utjecaja i komercijalno dovoljno uspješni da mogu ulagati u istraživačko novinarstvo i kvalitetan sadržaj a da pritom ne ugroze finansijsku održivost. Oba ta preduslova ne ispunjava gotovo niti jedan medij na bosanskohercegovačkoj medijskoj sceni, sa izuzetkom malih, nekomercijalnih medija, koji se finansiraju grantovima i donacijama te obično imaju vrlo

ograničen doseg. Međutim, kako pokazuje ovo istraživanje, ne ovise svi mediji u jednakoj mjeri o političkom patronatu, što otvara mogućnosti za unapređenje njihovog rada u smislu javnog interesa i vraćanja uzdrmanog povjerenja javnosti u medije. Ne treba ni spomenuti da je teško očekivati da mediji pod strogom kontrolom političkih stranaka prihvate ovakve preporuke sve dok institucionalni ustroj i distribucija moći omogućuju postojanje ovakvog sistema.

Za funkcionere

Preporuke za funkcionere treba uzeti s još većim rezervama, pošto svi pokazatelji javne odgovornosti – odnosno njenog nepostojanja – upućuju na zaključak da je politička klasa u BiH u izuzetnoj mjeri razdvojena od koncepta politike kao javnog dobra, duboko ogrezla u samoživu stranačku politiku, te primarno okrenuta ličnim i partijskim interesima koje održava putem korupcije, klijentelizma i reproduciranja etničkih podjela. Sve te osobine politike u BiH izišle su na vidjelo u reakcijama zvaničnika na proteste. Stoga bi se preporuke za istinsku i supstancijalnu promjenu morale pozabaviti samom srži političkog sistema u zemlji, te izići iz okvira komunikacijskih praksi, koje su puka manifestacija problema ukorijenjenih duboko u sistemu. Međutim, ako bismo, hipotetski, komunikacijske prakse funkcionera promatrali odvojeno od uzroka tih problema, one bi se možda mogle poboljšati putem koraka kao što su:

- uspostavljanje direktnog kontakta s javnošću, naročito u situacijama kao što su građanski protesti, u kojima se od vlasti zahtijevaju promptni odgovori ili djelovanje; vlast mora pokazati demokratičnost komunicirajući sa demonstrantima;
- upuštanje u dijalog putem medija, umjesto komuniciranja isključivo jednosmjernim kanalima kao što su obavještenja za medije, gostovanja u emisijama koje predstavljaju kontrolirano okruženje, kao što su gostovanja jedan na jedan s prijateljski raspoloženim novinarima u ulozi domaćina, ili konferencije za štampu koje se pretežno sastoje od davanja izjava, pri čemu nema prave interakcije s medijima;
- prestanak korištenja zapaljive retorike u znak odgovora na krizu, naročito one vrste retorike kakva je upotrijebljena kao odgovor na proteste (pozivanje na ratne traume,

širenje straha, podizanje etničkih tenzija, plasiranje lažnih informacija kroz medije, direktno ili indirektno itd.);

- fokusiranje na stvarne probleme koji su doveli do protesta, a ne skretanje pažnje javnosti, tj. preuzimanje odgovornosti za probleme i rad na rješenjima kroz širok društveni dijalog.

Za demonstrante

Preporuke za demonstrante, ekstrapolirane iz istraživanja, uglavnom se kreću u pravcu razvijanja boljih organizacijskih i komunikacijskih vještina kako bi se savladale prepreke na putu boljeg predstavljanja u medijima, dopiranja do javnosti, sticanja šire podrške i vršenja snažnijeg pritiska na donosioce odluka. Tu konkretno spada:

- bolje artikuliranje zahtjeva: fokusiranje na manji broj konkretnijih i ostvarivijih ciljeva koje treba komunicirati javnosti. Da bi se to učinilo kako treba, zahtjeve treba revidirati i o njima diskutirati sa demonstrantima koji su stručnjaci za politiku, komunikacije i srodna polja;
- pažljivije planiranje protestnih akcija, također sa uzimanjem u obzir strateškoga komuniciranja;
- usvajanje proaktivne i pragmatične medijske strategije: da poruka bude jasna i prepoznatljiva; imenovanje prepoznatljivih 'glasnogovornika' za osobe za kontakt s medijima;
- 'sam svoj medij': proizvodnja i distribucija pristupačnih, kontinuirano ažuriranih izvještaja korištenjem dostupnih resursa (internetski mediji, društvene mreže, novine i bilteni itd.);
- uvođenje mehanizma provjere informacija koje se dijele na društvenim mrežama, uključujući aktivno traženje potvrde iz više izvora;
- razvoj jasnog identiteta protesta: tretirati slike, slogane, pjesme te dizajn raznih materijala kao simbolički repertoar koji pomaže u širenju poruke.

Jasno je također da se ove preporuke ne mogu implementirati u vakuumu. Krajnja uloga komunikacijskih praksi učesnika u protestima jest prikupljanje podrške za ostvarenje ciljeva protesta, što obično ovisi o reakciji donosilaca odluka. Sa druge strane, mediji mogu omogućiti kao i onemogućiti slanje čak i najinteligentnije sročeni poruka, što ovisi o raznim političkim, socijalnim i ekonomskim faktorima. Stoga rezerve po pitanju preporuka za ta dva tipa aktera također oblikuju uspjeh komunikacijskih praksi aktivista, društvenih pokreta, građanskih protesta i sličnih oblika organiziranog otpora i aktivnog uključanja u društvene i političke procese.

Bibliografija

A. M. “Ovo je Mostar! Stotine na trgu s čokoladama”, *bljesak.info*, 22. juni 2012. Dostupno na: <http://www.bljesak.info/rubrika/lifestyle/clanak/ovo-je-mostar-stotine-na-trgu-s-cokoladama/38968> (stranica posjećena 6. jula 2015).

AbrašMEDIA. “Pokušavaju li moćnici izazvati klasni sukob u kome se ne biraju sredstva?”, 14. februar 2014. Dostupno na: http://abrasmedia.info/content/poku%C5%A1avaju-li-mo%C4%87nici-izazvati-klasni-sukob-u-kome-se-ne-biraju-sredstva?qt-qt_najnovije_najcitanije=2 (stranica posjećena 6. jula 2015).

Al Jazeera Balkans. “Okončani protesti ispred Parlamenta BiH”, 7. juni 2013. Dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/okoncani-protesti-ispred-parlamenta-bih> (stranica posjećena 6. jula 2015).

Aljić, M. “Novi Zakon o javnim okupljanjima u TK-u: Demonstrantima ograničen pristup Vladi i Skupštini”, *Oslobođenje*, 4. oktobar 2015. Dostupno na: <http://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/novi-zakon-o-javnim-okupljanjima-u-tku-demonstrantima-ogranicen-pristup-vladi-i-skupstini> (stranica posjećena 20. oktobra 2015).

Anadolija. “Suad Zeljković: Nisam otišao iz straha, samo ne želim biti otirač za noge!”, *Klix*, 8. februar 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/suad-zeljkovic-nisam-otiso-iz-straha-samo-ne-zelim-bit-otirac-za-noge/14020806> (stranica posjećena 7. jula 2015).

Anadolija. “Sadik Ahmetović: Bojim se da je cilj protesta podjela Federacije BiH”, *Oslobođenje*, 9. februar 2014. Dostupno na: <http://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/sadik-ahmetovic-bojim-se-da-je-cilj-protesta-podjela-federacije-bih> (stranica posjećena 6. jula 2015).

Apсурd srpski, “Obračun kod Picinog korala”, 12. juni 2012. Dostupno na: http://ap-surdsrpski.blogspot.ba/2012_06_01_archive.html (stranica posjećena 6. jula 2015).

Arnautović, A. “Spin: laž koja pomjera brda”, *Mediacentar online*, 11. februar 2014. Dostupno na: <http://www.media.ba/bs/magazin-etika/spin-laz-koja-pomjera-brda> (stranica posjećena 6. jula 2015).

Beta. “Hapšenje demonstranata u Sarajevu”, *Blic.online*, 8. mart 2014. Dostupno na: <http://www.blic.rs/vesti/svet/hapsenje-demonstranata-u-sarajevu/dc8beqe> (stranica posjećena 6. jula 2015).

BH novinari. *Mediji u BiH 2015: medijske slobode, profesionalizam i izazovi*, 2015. Dostupno na: http://www.bhnovinari.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=748%3A-predstavljani-rezultati-istraivanja-qmediji-u-bih-2015-medijske-slobode-profesionalizam-i-izazovi&catid=63%3Adogaaji&Itemid=241&lang=bs (stranica posjećena 6. jula 2015).

Buka. “Za 24 sata socijalna grupa Spasimo Picin park okupila preko 15 000 članova!”, 30. maj 2012. Dostupno na: <http://www.6yka.com/novost/24217/za-24-sata-socijalna-grupa-spasimo-picin-park-okupila-preko-15-000-clanova> (stranica posjećena 10. jula 2015).

Cammaerts, B. “Protest Logics and the Mediation Opportunity Structure”, *European Journal of Communication*, vol. 27, no. 2, 2012, pp. 117–134.

Centar za istraživačko novinarstvo – CIN. “Bijelog hljeba bez motike”, 1. april 2015. Dostupno na: <https://www.cin.ba/bijelog-hljeba-bez-motike/> (stranica posjećena 6. oktobra 2015).

Centri civilnih inicijativa – CCI. *Sažetak mandatnog izvještaja za Parlamentarnu skupštinu BiH 2010–2014*. Dostupno na: <http://www.cci.ba/monitoring/1/7/1.html> (stranica posjećena 6. jula 2015).

Centri civilnih inicijativa – CCI. *Sažetak mandatnog izvještaja za Vijeće ministara BiH 2010–2014*. Dostupno na: <http://www.cci.ba/monitoring/1/7/1.html> (stranica posjećena 6. jula 2015).

Centri civilnih inicijativa – CCI. *Izveštaj o radu Narodne skupštine RS za period 2010–2014*. Dostupno na: <http://www.cci.ba/monitoring/1/74/2.html> (stranica posjećena 6. jula 2015).

Centri civilnih inicijativa – CCI. *Izveštaj o radu Vlade RS za period 2010–2014*. Dostupno na: <http://www.cci.ba/monitoring/1/74/2.html> (stranica posjećena 6. jula 2015).

Centri civilnih inicijativa – CCI. *Izveštaj o radu Parlamenta Federacije BiH za period 2010–2014*. Dostupno na: <http://www.cci.ba/monitoring/1/72/2.html> (stranica posjećena 6. jula 2015).

Centri civilnih inicijativa – CCI. *Izveštaj o radu Vlade Federacije BiH za period 2011–2014*. Dostupno na: <http://www.cci.ba/monitoring/1/72/2.html> (stranica posjećena 6. jula 2015).

Cvjetičanin, T., Sali-Terzić, S. i Dekić, S. *Strategije isključivanja: Govor mržnje u BH javnosti*, Mediacentar, Sarajevo, 2010. Dostupno na: http://www.media.ba/mcsonline/files/shared/Strategije_isklju_ivanja_IZVJE_TAJ.pdf (stranica posjećena 6. jula 2015).

Džihana, A., Ćendić, K., and Tahmaz, M. *Mapping Digital Media: Bosnia and Herzegovina*, Open Society Foundations, London, 2012. Dostupno na: <https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/mapping-digital-media-bosnia-20120706.pdf> (stranica posjećena 7. jula 2015).

E. F. “Tuzla: U hitnoj pomoći završila 102 policajca”, *Radiosarajevo*, 6. februar 2014. Dostupno na: <http://www.radiosarajevo.ba/mobile/novost/140573> (stranica posjećena 10. jula 2015).

EUROSTAT. *GDP per capita, Consumption per capita and Price Level Indices*, juni 2015. Dostupno na: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/GDP_per_capita_consumption_per_capita_and_price_level_indices#Further_Eurostat_information (stranica posjećena 12. oktobra 2015).

EUROSTAT. *Enlargement Countries – Labour Market Statistics*, septembar 2015. Dostupno na: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Enlargement_countries_-_labour_market_statistics (stranica posjećena 12. oktobra 2015).

FENA. “Grozd i Dosta: Spriječimo kolaps sigurnosne oblasti”, *Klix*, 12. februar 2008. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/grozd-i-dosta-sprijecimo-kolaps-sigurnosne-oblasti/080212090> (stranica posjećena 12. oktobra 2015).

Gallup. *Global States of Mind Report 2014*, Washington, 2014. Dostupno na: <http://www.gallup.com/services/178523/global-states-mind.aspx> (stranica posjećena 10. jula 2015).

Gamson, W. A. “Constructing Social Protest”, in *Social Movements, Protest, and Contention*, eds. H. Johnston and B. Klandermans, University of Minnesota Press, 1995.

Glas Srpske. “Građani Republike Srpske bezbjedni – MUP prati dešavanja u FBiH”, 8. februar 2014. Dostupno na: http://www.glassrpske.com/novosti/vijesti_dana/Gradjani-Republike-Srpske-bezbjedni-MUP-prati-desavanja-u-FBiH/lat/146318.html (stranica posjećena 6. jula 2015).

Hodžić, S. “Bosnia and Herzegovina”, in *Media Integrity Matters: Reclaiming Public Service Values in Media and Journalism*, Peace Institute, Ljubljana, 2014, pp. 119–191. Dostupno na: http://mediaobservatory.net/sites/default/files/media%20integrity%20matters_za%20web_FINAL.pdf (stranica posjećena 6. jula 2015).

Hodžić, S. “Flash Report 5: Bosnia and Herzegovina”, *South East European Mediaobservatory*. 22. septembar 2014. Dostupno na: <http://mediaobservatory.net/radar/flash-report-5-bosnia-and-herzegovina> (stranica posjećena 6. jula 2015).

Hodžić, S. “Reactions to the Attack on Charlie Hebdo in Bosnia and Herzegovina”, in *The Charlie Hebdo Effect in the Balkans*, Center for Independent Journalism, Bucharest, 2015, pp. 13–17. Dostupno na: <http://www.seenpm.org/wp-content/uploads/2015/07/CharlieHebdo-FINAL.pdf> (stranica posjećena 6. jula 2015).

Hojić, A. A. “Democratizing Media, Welcoming Big Brother: Media in Bosnia and Herzegovina”, in *Finding the Right Place on the Map: Central and Eastern European Media Change in a Global Perspective*, ed. K. Jakubowicz and M. Sükösd, Intellect Book, Bristol and Chicago, 2008, pp. 145–163.

Human Rights Watch. “Bosnia and Herzegovina: Investigate Police Violence Against Protesters: Victims Describe Excessive Force on Streets, in Detention”, 21. februar 2014. Dostupno na: <https://www.hrw.org/news/2014/02/21/bosnia-and-herzegovina-investigate-police-violence-against-protesters> (stranica posjećena 10. juča 2015).

Initiative for Monitoring of European Union Integration of Bosnia and Herzegovina. *2014 Alternative Progress Report: Political Criteria*, Sarajevo, 2014. Dostupno na: http://eu-monitoring.ba/site/wp-content/uploads/2014/07/Alternativni-izvjestaj-2014_ENG_za-web.pdf (stranica posjećena 10. jula 2015).

Initiative for Monitoring of European Union Integration of Bosnia and Herzegovina. *Alternative Progress Report 2015: Political Criteria*, Sarajevo, 2015. Dostupno na: http://eu-monitoring.ba/site/wp-content/uploads/2015/07/Prelom-alternativnog-izvjestaja_ENG_finalna-verzija-za-web.pdf (stranica posjećena 9. jula 2015).

Istinomjer. “Nema vlade za radnike: DITA”, 24. decembar 2014. Dostupno na: <http://istinomjer.ba/nema-vlade-za-radnike/> (stranica posjećena 7. jula 2015).

Istinomjer. “Nema vlade za radnike: LIVNICA ČELIKA”, 9. januar 2015. Dostupno na: <http://istinomjer.ba/nema-vlade-za-radnike-livnica-celika/> (stranica posjećena 7. jula 2015).

Istinomjer. “The Success of the Protest: ‘It’s ‘Serb, Croat and Bosniak’ after all”, 22. septembar 2014. Dostupno na: <http://istinomjer.ba/success-protest-serb-croat-bosniak/> (stranica posjećena 9. jula 2015).

Janusz, P. “Nacionalizmom protiv gladnog stomaka”, *Kontrapress*, 10. februar 2014. Dostupno na: <http://www.kontrapress.com/clanak.php?rub=Politika&url=Nacionalizmom-protiv-gladnog-stomaka> (stranica posjećena 9. jula 2015).

Jusić, T. and Ahmetašević, N. *Media Reforms through Intervention: International Media Assistance in Bosnia and Herzegovina*, Analitika, Sarajevo, 2013. Dostupno na: http://www.analitika.ba/sites/default/files/publikacije/jusic_and_ahmetasevic_-_rrpp_bih_medassistance_31dec2013_final.pdf (stranica posjećena 6. jula 2015).

Jusić, T. and Hodžić, S. “Local Media and Local Communities: Towards Public Policies for Promotion of Local Media Content in Bosnia and Herzegovina”, in *Communication and Community: Citizens, Media, and Local Governance in Bosnia and Herzegovina*, ed. T. Jusić, Mediacentar Sarajevo and Centar za društvena istraživanja Analitika, Sarajevo, 2010, pp. 55–129. Dostupno na: http://www.media.ba/mcsonline/files/shared/Participatorne_komunikacije_Engleska_Ver2_Final.pdf (stranica posjećena 7. jula 2015).

Katana, E. “Banjalučki ‘setači’ najavljuju pravnu bitku”, *Radio Slobodna Evropa*, 5. februar 2014. Dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/banjalucki-setaci-najavljuju-pravnu-bitku/25254193.html> (stranica posjećena 11. jula 2015).

Klix.ba. “Brčaci traže ostavku Ante Domića”, 10. februar 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/brcaci-traze-ostavku-ante-domica/140210051> (stranica posjećena 10. juna 2015).

Klix.ba. “Krenuli prema granici: Radnici Aide napuštaju BiH”, 24. decembra 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/krenuli-prema-granici-radnici-aide-napustaju-bih/141224015> (stranica posjećena 12. jula 2015).

Komitet pravnika za ljudska prava (YUCOM), YUCOM-ov HRD tim Beograd. *Security of Human Rights Defenders in Serbia 2007 and 2008: YUCOMS Input to the Second Annual Report on Human Rights Defenders in the OSCE Region*, maja 2008. Dostupno na: <http://www.yucom.org.rs/rest.php?tip=vestgalerija&idSek=18&idSubSek=61&id=16&status=dru-gi> (stranica posjećena 12. jula 2015).

Mondo.ba. “Željko Vulić: U Banja Luci kao na Divljem zapadu”, 8. februar 2015. Dostupno na: <http://mondo.ba/a543685/Info/Drustvo/Zeljko-Vulic-U-Banjaluci-kao-na-Divljem-zapadu.html> (stranica posjećena 11. jula 2015).

Nezavisne novine. “Saslušan Miodrag Dakić: Policija traži vođu banjalučkih protesta”, 5. juna 2012. Dostupno na: <http://www.nezavisne.com/novosti/banjaluka/Saslusan-Miodrag-Dakic-Policija-trazi-vodju-banjaluckih-protesta/143967> (stranica posjećena 13. jula 2015).

Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine. *Izvještaj o radu Privremene zajedničke komisije oba doma za provođenje presude Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu u predmetu Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine*. Sarajevo, 1. decembar 2011. Dostupno na: https://www.parlament.ba/sadrzaj/komisije/zajednicke_komisije/adhoc_komisije/izvjestaji/default.aspx?id=33029&langTag=bs-BA&pril=b (stranica posjećena 7. jula 2015).

Povlakić, E. “Lokalni mediji i radio lokalne zajednice u BiH”, *Magazin*, 2. juni 2010. Dostupno na: <http://www.media.ba/bs/medijska-politika-regulativa/lokalni-mediji-i-radio-lokalne-zajednice-u-bih> (stranica posjećena 5. jula 2015).

Radiosarajevo.ba. “Mostarski srednjoškolci: Dvije strane na jednoj”, 20. mart 2013. Dostupno na: <http://radiosarajevo.ba/novost/106709/mostarski-srednjoskolci-dvije-strane-na-jednoj> (stranica posjećena 6. jula 2015).

Radiosarajevo.ba. “Banja Luka: Komšije i sugrađani podržali Željka Vučića”, 8. juni 2013. Dostupno na: <http://radiosarajevo.ba/novost/115083> (stranica posjećena 6. jula 2015).

Radiosarajevo.ba. “Završen protest učesnika plenuma, saobraćaj ponovo u funkciji”, 9. april 2014. Dostupno na: <http://radiosarajevo.ba/novost/147669/foto-završen-protest-ucesnika-plenuma-saobraćaj-ponovo-u-funkciji> (stranica posjećena 10. jula 2015).

Radio Slobodna Evropa. “Dakić: Vlast u RS se plaši šetača”, *AbrasMedia*, 21. juni 2012. Dostupno na: <http://abrasmedia.info/content/daki%C4%87-vlast-u-rs-se-pla%C5%A1i-%C5%A1eta%C4%8D> (stranica posjećena 6. jula 2015).

Regulatorna agencija za komunikacije – RAK. *Godišnji izvještaj Regulatorne agencije za komunikacije za 2014. godinu*, Sarajevo, 2015.

Regulatorna agencija za komunikacije – RAK. *ISP report for 2014*. Dostupno na: <http://rak.ba/bos/index.php?uid=1272548201> (stranica posjećena 5. jula 2015).

Sarajlić, E. *A Citizenship Beyond the Nation-State: Dilemmas of the ‘Europeanisation’ of Bosnia and Herzegovina*, The University of Edinburgh School of Law, Edinburgh, 2009. Dostupno na: http://www.citsee.ed.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0007/108871/232_acitizenship-beyondthenationstatedilemmasoftheuropeanisationofbosniaandherzegovi.pdf (stranica posjećena 10. jula 2015).

SDP BiH. “Opravdano nezadovoljstvo građana zloupotrijebili huligani”, *SDP BiH Youtube channel*, 8. februar 2014. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=Zp-Pv3U3FNXo> (stranica posjećena 10. juna 2015).

Sijah, D. “Šta smo čuli od stranaka na vlasti u prvoj sedmici predizbornih debata”, *Istinomjer*, 21. septembar 2014. Dostupno na: <http://istinomjer.ba/sta-smo-culi-od-stranaka-na-vlasti-u-prvoj-sedmici-predizbornih-debata/> (stranica posjećena 10. jula 2015).

Sijah, D. “Godišnjica protesta: Vlasti nisu uradile gotovo ništa u vezi sa zahtjevima građana”, *Istinomjer*, 8. februar 2015. Dostupno na: <http://istinomjer.ba/godisnjica-protesta-vlasti-nisu-uradile-gotovo-nista-u-vezi-sa-zahtjevima-gradana/> (stranica posjećena 7. jula 2015).

Strömbäck, J. “Four Phases of Mediatization: An Analysis of the Mediatization of Politics”, *The International Journal of Press/Politics*, vol. 13, no. 3, pp. 228–246, 2008. Dostupno na: http://www.socsc.hku.hk/sigc/gc2012/pdf/Reading%20Materials_Taiwan/Lecture%207_Four%20Phases%20of%20Mediatization.pdf (stranica posjećena 7. jula 2015).

Šušnjar, A. “(Ne)sigurnost novinara ‘Ovo je nedemokratsko društvo, u kojem sloboda riječi nema pravo značenje’”, *E-novinar*, (29), 2015, pp. 1–6. Dostupno na: http://www.bhnovinari.ba/images/stories/pdf/enovinar/bhn_e-novinar-juni2015.pdf (stranica posjećena 7. jula 2015).

Transparency International BiH. “Revizija privatizacije u RS bez rezultata”, 21. juni 2011. Dostupno na: <http://ti-bih.org/revizija-privatizacije-u-rs-bez-rezultata> (stranica posjećena 6. jula 2015).

Transparency International BiH. *Percepcija javne uprave: Bosna i Hercegovina 2014*, Banja Luka i Sarajevo, septembar 2014. Dostupno na: <http://ti-bih.org/wp-content/uploads/2015/03/TIBIH-Percepcija-Javne-Uprave-BiH-2014-Web-FIN.pdf> (stranica posjećena 7. jula 2015).

Transparency International BiH. “BiH nazadovala prema Indeksu percepcije korupcije”, 3. decembar 2014. Dostupno na: <http://ti-bih.org/bih-nazadovala-prema-indeksu-percepcije-korupcije/> (stranica posjećena 10. jula 2015).

Tucaković, Š. *Historija novinarstva i medija u Bosni i Hercegovini*, S & A company, Sarajevo, 2006.

Tuzlanski.ba. “Demonstrantima – predstavnicima radnika nekadašnjih giganata, obećan sastanak s premijerom TK”, 5. februar 2014. Dostupno na: <http://tuzlanski.ba/carsija/demonstrantima-predstavnicima-radnika-nekadanjih-giganata-obean-sastanak-s-premijerom-tk/> (stranica posjećena 10. jula 2015).

TV1. “Hiljade građana na koncertu bosanskohercegovačkih bendova ispred Parlamenta”, 18. juni 2013. Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=AKc-Von_8W8 (stranica posjećena 10. juna 2015).

Univerzitet u Banjoj Luci i Fakultet političkih nauka, Institut za društvena istraživanja. *Medijska slika Republike Srpske: Izvještaj o istraživanjima javnog mnijenja u 2014. godini*, Banja Luka, 2014.

Zašto ne. Izvještaj o ispunjenosti predizbornih obećanja partija na vlasti u Bosni i Hercegovini u mandatu 2010–2014, septembar 2014. Dostupno na: http://ljubuski.net/sites/default/files/prilozi/izborna_obecanja_2010_2014_bih.pdf (stranica posjećena 7. jula 2015).

Zakoni i propisi

Zakon o komunikacijama. Dostupan na: <http://rak.ba/eng/index.php?uid=1328108149> (stranica posjećena 6. jula 2015).

Zakon o javnom sistemu emitiranja. Dostupan na: <http://rak.ba/eng/index.php?uid=1328108149> (stranica posjećena 6. jula 2015).

Zakon o javnom RTV-servisu BiH. Dostupan na: <http://rak.ba/eng/index.php?uid=1328108149> (stranica posjećena 6. jula 2015).

Zakon o RTVFBiH. Dostupan na: <http://rak.ba/eng/index.php?uid=1328108149> (stranica posjećena 6. jula 2015).

Zakon o RTRS-u. Dostupan na: <http://rak.ba/eng/index.php?uid=1328108149> (stranica posjećena 6. jula 2015).

DODATAK

Primarni izvori¹⁸⁵

BHT. “Dnevnik 2: Na protestima u Tuzli policija bacila suzavac na demonstrante...”, 6. februar 2014.

BHT. “Dnevnik 2”, 7. februar 2014.

BHT. “Dnevnik 2: Nadamo se da će biti mirno za razliku od prethodnih dana...”, 8. februar 2014.

BHT. “Dnevnik 2”, 9. februar 2014.

BHT. “Dnevnik 2: Demonstranti u Sarajevu postavili rok Vladi FBiH da do 19.00 sati podnese ostavku”, 10. februar 2014.

BHT. “Dnevnik 2”, 11. februar 2014.

BHT. “Dnevnik 2: FUP podnio Tužilaštvu BiH krivičnu prijavu protiv NN lica ili više njih...”, 12. februar 2014.

BHT. “Dnevnik 2: Osmi dan protesta”, 13. februar 2014.

BHT. “Dnevnik 2: Demonstracije i plenumi u više bosanskohercegovačkih gradova, ali sa manje učesnika”, 14. februar 2014.

BHT. “Dnevnik 2: Kreativna druženja ‘11 dana od početka protesta u BiH – plenumi građana u gradovima i prateća mirna okupljanja””, 15. februar 2014.

BNTV. “Dnevnik 2: Šire se protesti nezadovoljnih građana u Tuzli, Sarajevu, Zenici i Bihaću, za sutra najavljeni protesti i u Banjaluci”, 6. februar 2014.

BNTV. “Dnevnik 2: Haos u FBiH, demolirana zgrada Predsjedništva BiH, zapaljene zgrade kantonalnih vlada u Tuzli, Sarajevu, Zenici i Mostaru”, 7. februar 2014.

BNTV. “Dnevnik 2: Nastavljeni protesti, pale nove ostavke, najnapetija situacija u Bihaću...”, 8. februar 2014.

BNTV. “Dnevnik 2: Dvije suprotstavljene grupe demonstranata na protestu u Bijeljini”, 9. februar 2014.

BNTV. “Dnevnik 2: Nastavljene demonstracije u Sarajevu, demonstranti traže ostavku federalnog premijera Nermina Nikšića...”, 10. februar 2014.

BNTV. “Dnevnik 2: Još jedan buran dan u BiH, nastavljeni protesti građana širom FBiH...”, 11. februar 2014.

BNTV. “Dnevnik 2: Brčko: Priveden organizator protesta”, 12. februar 2014.

BNTV. “Dnevnik 2: Šteta prčinjena paljenjem Arhiva BiH je nemjerljiva, izjavio je član Predsjedništva BiH Nebojša Radmanović; Demonstranti u Sarajevu blokirali ulice”, 13. februar 2014.

BNTV. “Dnevnik 2: ‘Institucije Srpske rade neometano’, ističe predsjednik Dodik”, 14. februar 2014.

BNTV. “Dnevnik 2: I danas održani protesti u Sarajevu”, 15. februar 2014.

FTV. “Dnevnik 2: Socijalni bunt diljem FBiH, tisuće građana pred kantonalnim vladama”, 6. februar 2014.

FTV. “Dnevnik 2”, 7. februar 2014.

FTV. “Dnevnik 2: U glavnom gradu BiH ponovo okupljanje ispred zgrade Predsjedništva i Vlade Kantona”, 8. februar 2014.

FTV. “Dnevnik 2: Protesti koji su počeli u Tuzli u nekoliko gradova su nastavljeni i danas”, 9. februar 2014.

FTV. “Dnevnik 2”, 10. februar 2014.

FTV. “Dnevnik 2: Sedmi je dan protesta nezadovoljnih građana i radnika širom zemlje...”, 11. februar 2014.

FTV. “Dnevnik 2: Protesti protiv vlasti danas su održani u više gradova u FBiH...”, 12. februar 2014.

FTV. “Dnevnik 2: Zbrajaju se štete: Nastavljeni protesti diljem Federacije, u Sarajevu i danas blokada prometa; SDA pokrenula inicijativu za smjenu ministra bezbjednosti BiH: Tvrde da nije radio po zakonu”, 13. februar 2014.

FTV. “Dnevnik 2: Plenum građana Sarajeva u novom pokušaju da definiira zahtjeve...; Inače još traju ocjene političkih stranaka o karakteru protesta”, 14. februar 2014.

FTV. “Dnevnik 2: I danas prosvjedi i plenumi diljem zemlje...; Hoće li tuzlanski primjer ukidanja bijelog kruha pratiti i drugi kantoni diljem FBiH”, 15. februar 2014.

HAYAT TV. “Vijesti u 7: Gost Vijesti u 7 Adis Arapović”, 6. februar 2014. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=Du-BTUlfrYw> (stranica posjećena 7. jula 2015).

HAYAT TV. “Vijesti u 7: Protesti nisu bili mirni, govore izvještaji iz hitnih medicinskih službi”, 7. februar 2014.

HAYAT TV. “Vijesti u 7: Revolucija s Facebooka”, 8. februar 2014.

HAYAT TV. “Vijesti u 7: Studentica koja je smijenila premijera”, 9. februar 2014. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=cTd3qV8Ne24> (stranica posjećena 5. jula 2015).

HAYAT TV. “Vijesti u 7: Gost Vijesti u 7 je ministar sigurnosti BiH Fahrudin Radončić; Svi kantoni imaju uprave policije i stotine policajaca; Moramo verifikovati zahtjeve; Možda BiH nije u EU, ali njeni građani imaju prava”, 10. februar 2014.

HAYAT TV. “Vijesti u 7”, 11. februar 2014.

HAYAT TV. “Vijesti u 7: Gost Vijesti u 7 član Predsjedništva BiH Bakir Izetbegović”, 12. februar 2014.

HAYAT TV. “Vijesti u 7: Vlada dole, ostavke; Nakon ostavki kantonalnih vlada, SDA zahtijeva ostavku ministra sigurnosti BiH Fahrudina Radončića; Ovo je Hasib a ovo je Šefika; Komesaru Ćosiću, gdje ste vi uopće bili dok su u Sarajevu gorjele institucije”, 13. februar 2014.

HAYAT TV. “Vijesti u 7”, 14. februar 2014.

HAYAT TV. “Vijesti u 7: A gdje je komesar”, 15. februar 2014.

RTRS. “Dnevnik 2: Protesti se šire Federacijom, hiljade građana na ulicama Sarajeva, Bihća, Zenice i Tuzle”, 6. februar 2014. Dostupno na: <http://lat.rtrs.tv/av/pusti.php?id=34783> (stranica posjećena 7. maja 2015).

RTRS. “Dnevnik 2: Eskalirali neredi u Federaciji, zapaljena zgrada Predsjedništva BiH u Sarajevu...”, 7. februar 2014. Dostupno na: <http://www.rtrs.tv/av/pusti.php?id=34815> (stranica posjećena 16. maja 2015).

RTRS. “Dnevnik 2: Na ulicama Bihaća novi sukob demonstranata i policije”, 8. februar 2014. Dostupno na: <http://www.rtrs.tv/av/pusti.php?id=34845> (stranica posjećena 10. maja 2015).

RTRS. “Dnevnik 2: Stabilnost regiona, politička, socijalna i ekonomska stabilnost Srpske, ključno pitanje za Srbiju; ‘Srpska je jedinstvena u očuvanju ustavnog poretka, institucija i samoodrživosti’, kategoričan predsjednik Milorad Dodik”, 9. februar 2014. Dostupno na: <http://www.rtrs.tv/av/pusti.php?id=34876> (stranica posjećena 9. maja 2015).

RTRS. “Dnevnik 2”, 10. februar 2014. Dostupno na: <http://www.rtrs.tv/av/pusti.php?id=34953> (stranica posjećena 17. maja 2015).

RTRS. “Dnevnik 2: U Federaciji nastavljeni protesti...”, 11. februar 2014. Dostupno na: <http://www.rtrs.tv/av/pusti.php?id=34931> (stranica posjećena 10. maja 2015).

RTRS. “Dnevnik 2: Šef turske diplomatije u Sarajevu; Koliko su srpski predstavnici bezbjedni u Sarajevu”, 12. februar 2014. Dostupno na: <http://www.rtrs.tv/av/pusti.php?id=34953> (stranica posjećena 12. maja 2015).

RTRS. “Dnevnik 2: U požarima tokom nasilnih demonstracija u Sarajevu uništena arhivska građa sačuvana u dva svjetska rata”, 13. februar 2014. Dostupno na: <http://rtrs.tv/av/pusti.php?id=34979> (stranica posjećena 18. maja 2015).

RTRS. “Dnevnik 2: Političke stranke na konsultativnom sastanku kod predsjednika Republike”, 14. februar 2014. Dostupno na: <http://www.rtrs.tv/av/pusti.php?id=35031> (stranica posjećena 10. maja 2015).

RTRS. “Dnevnik 2: Demonstranti i danas ispred zgrade Predsjedništva BiH u Sarajevu i deseti dan isti zahtjevi”, 15. februar 2014. Dostupno na: <http://www.rtrs.tv/av/pusti.php?id=35059> (stranica posjećena 12. maja 2015).

AbrásMEDIA. “U Mostaru zapaljena Gradska vijećnica, Vlada HNK, sjedišta HDZ-a i SDA”, 7. februar 2014. Dostupno na: <http://www.abrasmedia.info/content/u-mostaru-zapaljena-gradska-vije%C4%87nica-vlada-hnk-sjedi%C5%A1ta-hdz-i-sda> (stranica posjećena 3. jula 2015).

Agencije. “Mirno jutro u Sarajevu, novi protesti u 12 sati”, *AbrásMEDIA*, 9. februar 2014. Dostupno na: <http://www.abrasmedia.info/content/mirno-jutro-u-sarajevu-novi-protesti-u-12-sati> (stranica posjećena 3. jula 2015).

AbrășMEDIA. “Mostarski demonstranti pozvali radnike i građane na plenum”, 12. februar 2014. Dostupno na: <http://www.abrasmedia.info/content/mostarski-demonstranti-pozvali-radnike-i-gra%C4%91ane-na-plenum> (stranica posjećena 3. jula 2015).

FENA. “Plenum građana Bugojna traži smanjenje plaća uposlenicima u Općini”, *AbrășMEDIA*, 14. februar 2014. Dostupno na: <http://www.abrasmedia.info/content/plenum-gra%C4%91ana-bugojna-tra%C5%BEi-smanjenje-pla%C4%87-uposlenicima-u-op%C4%87ini> (stranica posjećena 3. jula 2015).

AbrășMEDIA. “Okrugli sto sa Nigelom Osborneom u OKC Abrašević, danas u 17 sati”, 18. februar 2014. Dostupno na: <http://www.abrasmedia.info/content/okrugli-sto-sa-nigelom-osborne-om-u-okc-abra%C5%A1evi%C4%87-danas-u-17-sati> (stranica posjećena 1. jula 2015).

AbrășMEDIA. “Plenum građana Mostara: Sutra protesti ispred Skupštine HNK”, 19. februar 2014. Dostupno na: <http://www.abrasmedia.info/content/plenum-gra%C4%91ana-mostara-sutra-protesti-ispred-skup%C5%A1tine-hnk> (stranica posjećena 1. jula 2015).

AbrășMEDIA. “Protest ispred Skupštine HNK: Dosta je bilo bježanja od odgovornosti”, 20. februar 2014. Dostupno na: <http://www.abrasmedia.info/content/protest-ispred-skup%C5%A1tine-hnk-dosta-je-bilo-bje%C5%BEanja-od-odgovornosti> (stranica posjećena 9. jula 2015).

AbrășMEDIA. “Dvije stotine Mostarca protestovalo na Španskom trgu”, 22. februar 2014. Dostupno na: <http://www.abrasmedia.info/content/dvije-stotine-mostarca-protestovalo-na-%C5%A1panskom-trgu> (stranica posjećena 9. jula 2015).

AbrășMEDIA. “Muharem Mušica Hindić prijavio policijsku brutalnost”, 4. mart 2014. Dostupno na: <http://www.abrasmedia.info/content/muharem-mu%C5%A1ica-hindi%C4%87-prijavio-policijsku-brutalnost> (stranica posjećena 1. jula 2015).

AbrășMEDIA. “Protesti u Mostaru: Bura i policijske prijetnje”, 10. mart 2014. Dostupno na: <http://www.abrasmedia.info/content/protesti-u-mostaru-bura-i-policijske-prijetnje> (stranica posjećena 9. jula 2015).

AbrășMEDIA. “Policija brutalno pretukla Muharema Hindića Mušicu”, 25. marta 2014. Dostupno na: <http://www.abrasmedia.info/content/policija-brutalno-pretukla-muharema-hindi%C4%87-mu%C5%A1icu> (stranica posjećena 1. jula 2015).

Avaz. “Demonstranti optužuju premijera TK da je Čaušević tukao”, 6. februar 2014.

Avaz. “HDZBiH: ‘Udar na institucije nastale iz dejtonskog ustroja BiH’”, 7. februar 2014.

Muhić, S. i Kešmer, K. “Sarajlije u klinču sa specijalcima, planula zgrada Vlade KS”, *Avaz*, 8. februar 2014.

Avaz. “Savez za bolju budućnost BiH odgovorio SDA: Za javni red i mir u FBiH zakonom su isključivo odgovorni FUP i kantonalne policije”, 9. februar 2014.

FENA. “Radončić: Nema govora da je ovo državni udar, ovo je udar na nesposobnu vlast i korupciju”, *Avaz*, 10. februar 2014.

S. M., S. D. i K. KE. “Nudili nam zlatne kašike, a sada ne daju ni lopate za kontejnere”, *Avaz*, 11. februar 2014.

M. AŠ., S. D. i K. Ke. “Građani ne odustaju od zahtjeva da Nikšić i Vlada FBiH podnesu ostavke; Za koga smo se borili, da danas nemamo šta jesti”, *Avaz*, 12. februar 2014.

Avaz. “Iz bh. gradova: Sve više zahtjeva prema vlastima”, 13. februar 2014.

Muhić, S. “Narod je pokazao hrabrost i moć da smijeni nekoliko vlada”, *Avaz*, 14. februar 2014.

A. T. K. “Kešmer: Građani podnose krivičnu prijavu protiv komesara Vahida Ćosića!”, *Avaz*, 26. februar 2014. Dostupno na: <http://www.infobiro.ba/article/864835> (stranica posjećena 30. juna 2015).

Trako, E. “Bandu na vlasti treba protjerati”, *Avaz*, 7. mart 2014.

Trako, E. “Policija spriječila blokadu”, *Avaz*, 8. mart 2014.

S. N. “Ketrin Ešton u Sarajevu: Važno je da vodstvo BiH odgovori na njihove zahtjeve, a EU će pomoći naporima koji će istinski donijeti korist građanima BiH”, *Avaz*, 12. mart 2014.

E. D. Š. “U sudnici se pojavio samo optuženi Svrđlin”, *Avaz* (Štampano izdanje), 4. juli 2014.

Deutsche Welle. “Epilog protesta širom BiH”, *buka*, 7. februar 2014. Dostupno na: <http://www.6yka.com/novost/50888/epilog-protesta-sirom-bih> (stranica posjećena 5. jula 2015).

buka i Anadolija. “Sarajlije o jučerašnjim protestima: Ne želimo huliganstvo!”, 8. februar 2014. Dostupno na: <http://www.6yka.com/novost/50911/sarajlije-o-jucerasnjim-protestima-ne-zelimo-huliganstvo> (stranica posjećena 1. jula 2015).

Fuka, I. “Aleksandar Trifunović: Oni koji se bune ovdje su izdajnici”, *buka*, 11. februar 2014. Dostupno na: <http://www.6yka.com/novost/51037/aleksandar-trifunovic-oni-koji-se-bune-ovdje-su-izdajnici> (stranica posjećena 5. jula 2015).

FENA. “Udruženje BH novinari poziva na objektivno izvještavanje o protestima”, *buka*, 12. februar 2014. Dostupno na: <http://www.6yka.com/novost/51064/udruzenje-bh-novinari-poziva-na-objektivno-izvjestavanje-o-protestima> (stranica posjećena 5. jula 2015).

buka i FENA. “BiH je nesretna zemlja koja se treba razići na tri države”, 14. februar 2014. Dostupno na: <http://www.6yka.com/novost/51191/bih-je-nesretna-zemlja-koja-se-treba-razici-na-tri-drzave%C5%BE> (stranica posjećena 1. jula 2015).

Agencije. “Izetbegović: Vanredni izbori jedina opcija”, *Al Jazeera Balkans*, 9. februar 2014. Dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/izetbegovic-vanredni-izbori-jedina-opcija> (stranica posjećena 2. jula 2015).

Ganić, E. “O podršci revolucionarima”, *Al Jazeera Balkans*, 9. februar 2014. Dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/blog/o-podrsци-revolucionarima> (stranica posjećena 3. jula 2015).

Al Jazeera i agencije. “Tuzla: Ukinut ‘bijeli hljeb’”, 14. februar 2014. Dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/tuzla-ukinut-bijeli-hljeb> (stranica posjećena 3. jula 2015).

Softić, O. “Spriječiti manipulaciju protestima u BiH”, *Al Jazeera Balkans*, 12. februar 2014. Dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/sprijeciti-manipulaciju-protestima-u-bih> (stranica posjećena 7. jula 2015).

Klix.ba. “Policija u Tuzli rastjerala demonstrante, sutra protesti širom BiH”, 6. februar 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/policija-u-tuzli-rastjerala-demonstrante-sutra-protesti-sirom-bih/140206130> (stranica posjećena 22. juna 2015).

Klix.ba. “Policajci oteeli kameru fotoreporteru portala”, 7. februar 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/policajci-oteli-kameru-fotoreportera-portala-klix-ba/1402071042> (stranica posjećena 14. maja 2015).

FENA. “KCUS: 121 osoba zatražila liječničku pomoć”, *Klix.ba*, 8. februar 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/kcus-121-osoba-zatrabila-lijecnicku-pomoc/1402080102> (stranica posjećena 1. juna 2015).

FENA. “Mostar: Uhapšen predsjednik Unije nezavisnih sindikata FBiH”, *Klix.ba*, 8. februar 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/mostar-uhapsen-predsjednik-unije-nezavisnih-sindikata-fbih/140208007> (stranica posjećena 1. juna 2015).

Anadolija. “U Beogradu protest podrške: Draga Bosno, uz tebe smo”, *Klix.ba*, 8. februar 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/regija/u-beogradu-protest-podrske-draga-bosno-uz-tebe-smo/140210056#10> (stranica posjećena 15. maja 2015).

N. J. “Sarajevo: Privedeni demonstranti na slobodi, protesti završeni bez incidenata”, *Klix.ba*, 9. februar 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/sarajevo-privedeni-demonstranti-na-slobodi-protesti-završeni-bez-incidenta/140209084> (stranica posjećena 23. juna 2015).

Klix.ba. “Građani Sarajeva okončali proteste nakon skoro devet sati, sutra novo okupljanje”, 11. februar 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/gradjani-sarajeva-okoncali-proteste-nakon-skoro-devet-sati-sutra-novo-okupljanje/140211113> (stranica posjećena 2. juna 2015).

Anadolija. “Ashdown: EU mora činiti mnogo više da pomogne BiH”, *Klix.ba*, 13. februar 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/ashdown-eu-mora-ciniti-mnogo-vise-da-pomogne-bih/140213058> (stranica posjećena 18. maja 2015).

FENA. “Unija nezavisnih sindikata FBiH oštro osudila napad na Josipa Milića”, *Klix.ba*, 14. februar 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/unija-nezavisnih-sindikata-fbih-ostro-osudila-napad-na-josipa-milica/140214126> (stranica posjećena 2. juna 2015).

FENA. “Pretučan Josip Milić, predsjednik Unije nezavisnih sindikata FBiH”, *Klix*, 14. februar 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/crna-hronika/pretucen-josip-milic-predsjednik-unije-nezavisnih-sindikata-fbih/140214109> (stranica posjećena 2. juna 2015).

J. H. “Završen drugi sastanak Plenuma građana Sarajeva, usvojena četiri hitna zahtjeva”, *klix.ba*, 14. februar 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/plenum-gradjana-sarajeva/140214124> (stranica posjećena 4. juna 2015).

FENA. “Plenum građana Mostara utvrdio četiri zahtjeva koja će uputiti Skupštini”, *Klix.ba*, 15. februar 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/plenum-gradjana-mostara-utvrdio-cetiri-zahtjeva-koja-ce-uputiti-skupstini/140215062> (stranica posjećena 23. juna 2015).

Klix.ba. “Protesti u Sarajevu završeni, saobraćaj deblokiran”, 4. mart 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/protesti-u-sarajevu-gradjani-na-ulicama-27-dan/140304055#24> (stranica posjećena 30. juna 2015).

Vele, F. “Dragan Lukač za Klix.ba: Nastavit ćemo otkrivati odgovorne za izvršenje nečasnih djela”, *Klix.ba*, 7. mart 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/dragan-lukac-za-klix-ba-nastavit-cemo-otkrivati-odgovorne-za-izvršenje-necasnih-djela/140307099> (stranica posjećena 1. jula 2015).

Klix.ba. “Protesti u Sarajevu završeni, jučer privedeni demonstranti pušteni na slobodu”, 8. mart 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/pocelo-okupljanje-gradjana-na-novim-protestima-u-sarajevu/140308025> (stranica posjećena 1. jula 2015).

FENA, “Podnijeli krivičnu prijavu protiv Dodika zbog ometanja protesta”, *klix.ba*, 12. mart 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/podnijeli-krivicnu-prijavu-protiv-dodika-zbog-ometanja-protesta/140312085> (stranica posjećena 3. jula 2015).

Klix.ba. “Građani predali svoje zahtjeve Skupštini KS: Traže ukidanje “bijelog hljeba” i beneficija”, 18. februar 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/gradjani-predali-svoje-zahjteve-skupstini-ks-traze-ukidanje-bijelog-hljeba-i-beneficija/140218040#6> (stranica posjećena 30. juna 2015).

Klix.ba. “Protesti u Sarajevu: Demonstranti i danas na ulici tražili svoja prava”, 18. februar 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/protesti-u-sarajevu/140224051#17> (stranica posjećena 30. juna 2015).

Klix.ba. “Završen Plenum, građani KS će redefinisati svoje zahtjeve”, 25. februar 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/plenum-gradjana-ks-novi-prijedlozi-ucesnika/140225133> (stranica posjećena 30. juna 2015).

Hadžiahmetović, J. “Gdje se večeras održava Sarajevski plenum?”, *klix.ba*, 28. februar 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/gdje-se-veceras-odrzava-sarajevski-plenum/140228035> (stranica posjećena 30. juna 2015).

N. J. “Skupština Kantona Sarajevo prihvatila zahtjeve Plenuma građana”, *klix.ba*, 24. februar 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/skupstina-kantona-sarajevo-prihvatila-zahtjeve-plenuma-gradjana/140224079> (stranica posjećena 9. jula 2015).

Klix.ba. “Plenum građana Sarajeva traži smjenu komesara policije KS”, 25. februar 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/plenum-gradjana-sarajeva-trazi-smjenu-komesara-policije-ks/140225126> (stranica posjećena 9. jula 2015).

N. J. “Protesti u Sarajevu: Demonstranti se razišli, četiri osobe privedene”, *klix.ba*, 7. mart 2014. Dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/protest-u-sarajevu-kordoni-specijalaca-ne-dozvoljavaju-blokadu-saobracaja/140307049> (stranica posjećena 9. jula 2015).

Skokić, E. i Lingo-Demirović, M. “Socijalni nemiri potresaju FBiH”, *Nezavisne novine*, 6. februar 2014. Dostupno na: <http://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Socijalni-nemiri-potresaju-FBiH/229979> (stranica posjećena 12. juna 2015).

N. N. “Demonstranti palili sve pred sobom u FBiH”, *Nezavisne novine*, 6. februar 2014. Dostupno na: <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Demonstranti-palili-sve-pred-sobom-u-FBiH/230142> (stranica posjećena 23. juna 2015).

SRNA. “Cilj protesta vraćanje ustava iz 1992. godine?”, *Nezavisne novine*, 8. februar 2014. Dostupno na: <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Cilj-protesta-vracanje-ustava-iz-1992-godine-230213.html> (stranica posjećena 1. juna 2015).

SRNA. “Bijeljinsko “Ne protestima””, *Nezavisne novine*, 9. februar 2014. Dostupno na: <http://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Bijeljinsko-Ne-protestima/230261> (stranica posjećena 1. jula 2015).

FENA. “Incko: Da su ministri bili efikasni, ne bi bilo paljenja”, *Nezavisne novine*, 10. februar 2014. Dostupno na: <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Incko-Da-su-ministri-bili-efikasni-ne-bi-bilo-paljenja/230324> (stranica posjećena 23. juna 2015).

Tim N. N. “Protesti jenjavaju”, *Nezavisne novine*, 11. februar 2014. Dostupno na: <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Protesti-jenjavaju-230671.html> (stranica posjećena 2. juna 2015).

SRNA. “Dodik: Opozicija priželjkuje proteste”, *Nezavisne novine*, 12. februar 2014. Dostupno na: <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Dodik-Opozicija-prizeljuje-proteste/230909> (stranica posjećena 1. jula 2015).

Tim N. N. “Prijavljen napad na ustavni poredak BiH”, *Nezavisne novine*, 12. februar 2014. Dostupno na: <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Prijavljen-napad-na-ustavni-poredak-BiH/230885> 2 (stranica posjećena 1. jula 2015)

SRNA. “Čavić: Protesti u FBiH sa političkom pozadinom”, *Nezavisne novine*, 12. februar 2014. Dostupno na: <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Cavic-Protesti-u-FBiH-sa-politickom-pozadinom/231321> (stranica posjećena 2. jula 2015).

Sladojević, D. i Lingo-Demirović, M. “Za paljenje zgrada institucija dugogodišnja robija”, *Nezavisne novine*, 12. februar 2014. Dostupno na: <http://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Za-paljenje-zgrada-institucija-dugogodisnja-robija/231053> (stranica posjećena 23. juna 2015).

SRNA. “Dodik: Stranci i nemoguć sistem izvor svih problema u BiH”, *Nezavisne novine*, 12. februar 2014. Dostupno na: <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Dodik-Stranci-i-nemoguc-sistem-izvor-svih-problema-u-BiH-231107.html> (stranica posjećena 2. juna 2015).

Anadolija. “Sindikanci na ulicama Tuzle: Ovo je socijalna revolucija, može doći do krvoprolića”, *tuzlanski.ba*, 6. februar 2014. Dostupno na: <http://tuzlanski.ba/sindikanci-na-ulicama-tuzle-ovo-je-socijalna-revolucija-moe-doi-do-krvoprolića/> (stranica posjećena 26. juna 2015).

Tuzlanski.ba. “Ovako je izgledao dan koji će Tuzla dugo pamtiti”, 7. februar 2014. Dostupno na: <http://tuzlanski.ba/ovako-je-izgledao-dan-koji-e-tuzla-dugo-pamtiti-video> 2 (stranica posjećena 4. juna 2015).

Tuzlanski.ba. “Za samo 24 sata Facebook stranica Apel za ukidanje kantona”, 8. februar 2014. Dostupno na: <http://tuzlanski.ba/za-samo-24-sata-facebook-stranica-qapel-za-ukidanje-kantonaq-broji-vie-od-17000-lanova/> (stranica posjećena 15. juna 2015).

Tuzlanski.ba. “Početak korjenitih promjena: Dogovoreni sljedeći zaključci na jutros održanom sastanku!”, 9. februar 2014. Dostupno na: <http://tuzlanski.ba/poetak-korjenitih-promjena-dogovoreni-sljedei-zakljuci-na-jutros-odranom-sastanku/> (stranica posjećena 26. juna 2015).

Tuzlanski.ba. “Neću iz države, hoću državu!”, 10. februar 2014. Dostupno na: <http://tuzlanski.ba/neu-iz-drave-hou-dravu/> (stranica posjećena 8. juna 2015).

muskportal.ba. “Zašto? Evo zašto!”, *tuzlanski.ba*, 11. februar 2014. Dostupno na: <http://tuzlanski.ba/zato-evo-zato/> (stranica posjećena 15. juna 2015).

Avaz. “Svaka vlada u ovoj zemlji mora pasti!”, *tuzlanski.ba*, 12. februar 2014. Dostupno na: <http://tuzlanski.ba/svaka-vlada-u-ovoj-zemlji-mora-pasti/> (stranica posjećena 24. juna 2015).

BUKA. “Enes Osmančević: Krivične prijave protiv demonstiranata mogu proizvesti rezignaciju, ali i pojačati revolt!”, *tuzlanski.ba*, 12. februar 2014. Dostupno na: <http://tuzlanski.ba/enes-osmanevi-krivine-prijave-protiv-demonstiranata-mogu-proizvesti-rezignaciju-ali-i-pojaati-revolt/> (stranica posjećena 4. juna 2015).

FENA. “Građani Tuzle obratili se Plenumu građana u Sarajevu”, *tuzlanski.ba*, 14. februar 2014. Dostupno na: <http://tuzlanski.ba/graani-tuzle-obratili-se-plenumu-graana-u-sarajevu/> (stranica posjećena 16. juna 2015).

Tuzlanski.ba. “Udruženje BH novinara osuđuje nezakonito traženje informacija vezanih za proteste”, 15. februar 2014. Dostupno na: <http://tuzlanski.ba/pritisci-policije-na-novinare-u-tuzli/> (stranica posjećena 24. juna 2015).

Tuzlanski.ba. “Ambasador Italije posjetio Tuzlu: Vrijeme je da se daju odgovori za boljim životom”, 10. mart 2014. Dostupno na: <http://tuzlanski.ba/ambasador-italije-posjetio-tuzlu-vrijeme-je-da-se-daju-odgovori-na-zahtjeve-za-boljim-ivotom/> (stranica posjećena 30. juna 2015).

Pravni tim Plenuma građana i građanki TK. “Plenum TK podnosi krivične prijave protiv odgovornih u MUP-u TK i bivšeg premijera Čauševića”, *tuzlanski.ba*, 13. maj 2015. Dostupno na: <http://tuzlanski.ba/saopštenje-pravnog-tima-plenuma-povodom-hapsenja-demonstiranata/> (stranica posjećena 1. juna 2015).

Tuzlanski.ba. “Tuzla: U 13 sati masovna protestna šetnja zbog neispunjenja zahtjeva Plenuma”, 17. februar 2014. Dostupno na: <http://tuzlanski.ba/tuzla-za-sutra-najavljena-protestna-etnja-zbog-neispunjenja-zahtjeva-plenuma/> (stranica posjećena 30. juna 2015).

Tuzlanski.ba. “Plenum TK uputio dva zahtjeva prema Tužilaštvu TK i Kantonalnoj agenciji za privatizaciju”, 25. februar 2014. Dostupno na: <http://tuzlanski.ba/plenum-tk-uputio-dva-zahtjeva-prema-tuizlastvu-tk-i-kantonalnoj-agenciji-za-privatizaciju/> (stranica posjećena 30. 6. 2015).

Tuzlanski.ba. “Plenum TK o izglasanim zahtjevima i protestima koje su pojedinci najavili za ponedjeljak”, 8. mart 2014. Dostupno na: <http://tuzlanski.ba/plenum-tk-o-izglasanim-zahtjevima-i-protestima-koje-su-pojedinci-najavili-za-ponedjeljak/> (stranica posjećena 30. juna 2015).

Sa. M. “Udruženje nezaposlenih: Prosvjedi su refleksija nezadovoljstva građana”, *bljesak.info*, 6. februar 2014. Dostupno na: <http://bljesak.info/rubrika/business/clanak/udruzenje-nezaposlenih-prosvjedi-su-refleksija-nezadovoljstva-gradana/76207> (stranica posjećena 8. juna 2015).

Z. S. “Denis Lasić: Neredi su izrežirani i smišljeno prebačeni iz Bosne u Hercegovinu”, *bljesak.info*, 6. februar 2014. Dostupno na: <http://bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/denis-lasic-neredi-su-izrezirani-i-smisljeno-prebaceni-iz-bosne-u-hercegovinu/76282> (stranica posjećena 17. juna 2015).

B. J. “Dodik: Lagumdžija stoji iza prosvjeda u Federaciji”, *bljesak.info*, 8. februar 2014. Dostupno na: <http://bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/dodik-lagumdzija-stoji-iza-prosvjeda-u-federaciji/76374> (stranica posjećena 25. juna 2015).

Z. S. “Prosvjednici u Sarajevu dali podršku prosvjedima u drugim gradovima: Tražimo nestranačke vlade”, *bljesak.info*, 9. februar 2014. Dostupno na: <http://bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/prosvjednici-u-sarajevu-dali-podrsku-prosvjedima-u-drugim-gradovima-trazimo-nestranačke-vlade/76399> (stranica posjećena 8. juna 2015).

M. M. “Odbor za branitelje: Novonastala situacija poprimila odlike klasičnog terorističkog čina”, *bljesak.info*, 10. februar 2014. Dostupno na: <http://bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/odbor-za-branitelje-novonastala-situacija-poprimila-odlike-klasicnog-teroristickog-cina/76516> (stranica posjećena 17. juna 2015).

A. M. “Sindikati traže ostavke vladajućih!”, *bljesak.info*, 11. februar 2014. Dostupno na: <http://bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/sindikati-traze-ostavke-vladajucih/76592> (stranica posjećena 25. juna 2015).

Z. S. “Problem je što bi se u Tuzli prosvjednici mogli podijeliti u tri skupine”, *bljesak.info*, 12. februar 2014. Dostupno na: <http://bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/problem-je-sto-bi-se-u-tuzli-prosvjednici-mogli-podijeliti-u-tri-skupine/76674> (stranica posjećena 10. juna 2015).

Z. S. “Hina o sarajevskom plenumu: Raspad i kaos”, *bljesak.info*, 13. februar 2014. Dostupno na: <http://bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/hina-o-sarajevskom-plenumu-raspad-i-kaos/76818> (stranica posjećena 17. juna 2015).

M. M. “Čović: Prosvjede organizirale političke stranke bošnjačkog naroda”, *bljesak.info*, 14. februar 2014. Dostupno na: <http://bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/covic-prosvjede-organizirale-politicke-stranke-bosnjackog-naroda/76913> (stranica posjećena 25. juna 2015).

Z. S. “U Hrvatskoj organizirani prosvjedi potpore prosvjednicima u BiH; slab odziv”, *bljesak.info*, 15. februar 2014. Dostupno na: <http://bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/u-hrvatskoj-organizirani-prosvjedi-potpore-prosvjednicima-u-bih-slab-odziv/76987> (stranica posjećena 10. juna 2015).

Sa. M. “Fajić: Na svu sreću dokumentacija za peticiju nije bila kod mene i sačuvana je”, *bljesak.info*, 1. mart 2014. Dostupno na: <http://bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/fajic-na-svu-srecu-dokumentacija-za-peticiju-nije-bila-kod-mene-i-sacuvana-je/78223> (stranica posjećena 30. juna 2015).

Bljesak.info. “Berislav Jurić: Tko koga tuče u Mostaru?”, 5. mart 2014. Dostupno na: <http://bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/tko-koga-tuce-u-mostaru/78644> (stranica posjećena 30. juna 2015).

M. A. “Plenum građana: Prema kojoj i čijoj zapovijedi je građanima uskraćena sloboda kretanja”, *bljesak.info*, 10. mart 2014. Dostupno na: <http://www.bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/plenum-gradana-prema-kojoj-i-cijoj-zapovijedi-je-gradanima-uskracena-sloboda-kretanja/79057> (stranica posjećena 9. jula 2015).

R. I. “Zbog nereda 25.000 ljudi napustilo BiH, i to u sedam dana”, *bljesak.info*, 22. februar 2014. Dostupno na: <http://www.bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/zbog-nereda-25000-ljudi-napustilo-bih-i-to-u-sedam-dana/77599> (stranica posjećena 2. jula 2015).

M. M. “HSP BiH ZHŽ: Prosvjedi su odraz socijalnog stanja i neimaštine”, *bljesak.info*, 24. februar 2014. Dostupno na: <http://bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/hsp-bih-zhz-prosvjedi-su-odraz-socijalnog-stanja-i-neimastine/77772> (stranica posjećena 2. jula 2015).

Z. S. “Policija zaustavila prosvjednike, priveden Muharem Hindić Mušica”, *bljesak.info*, 25. mart 2014. Dostupno na: <http://bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/policija-zaustavila-prosvjednike-priveden-muharem-hindic-musica/80436> (stranica posjećena 7. jula 2015).

FENA. “Protesti u Sarajevu: Borimo se za društvo utemeljeno na socijalnoj pravdi!”, *zurnal.info*, 9. februar 2014. Dostupno na: <http://zurnal.ba/novost/17821/protesti-u-sarajevu-borimo-se-za-drustvo-utemeljeno-na-socijalnoj-pravdi> (stranica posjećena 9. jula 2015).

FENA i *zurnal.info*. “Nemiri u BiH: Haos u Sarajevu, situacija izvan kontrole”, 7. februar 2014. Dostupno na: <http://zurnal.ba/novost/17813/nemiri-u-bih-haos-u-sarajevu-situacija-izvan-kontrole> (stranica posjećena 4. jula 2015).

Mrkić-Radević, B. “Žurnal s protestantima (FOTO): Nisu naša djeca govna da ih bacaju u Miljacku!”, *zurnal.info*, 11. februar 2014. Dostupno na: <http://zurnal.ba/novost/17828/zurnal-s-protestantima-foto-nisu-nasa-djeca-govna-da-ih-bacaju-u-miljacku> (stranica posjećena 4. jula 2015).

Kovačević, Lj. “Strah i paranoja u Republici Srpskoj: Zelene beretke marširaju prema Banjoj Luci”, *zurnal.info*, 12. februar 2014. Dostupno na: <http://zurnal.ba/novost/17831/strah-i-paranoja-u-republici-srpskoj-zelene-beretke-marsiraju-prema-banjoj-luci> (stranica posjećena 4. jula 2015).

Kovačević, Lj. “Žurnal sa ‘rušiteljima’ RS: Građani više vjeruju svom frizideru nego Dodiku”, *zurnal.info*, 15. februar 2014. Dostupno na: <http://zurnal.ba/novost/17839/zurnal-sa-rusiteljima-rs-gradani-vise-vjeruju-svom-frizideru-nego-dodiku> (stranica posjećena 4. jula 2015).

Lista ispitanika

Aktivisti / demonstranti

- Ines Tanović, učesnica plenuma iz Sarajeva, 23. mart 2015.
Hana Obradović, demonstrantica iz Sarajeva, 29. mart 2015.
Demonstrant i organizator plenuma, 31 godina, 30. mart 2015.
Damir Dajanović, demonstrant iz Tuzle, 1. april 2015.
Danijela Majstorović, profesorica i demonstrantkinja iz Banje Luke, 20. april 2015.
Drenko Koristović, demonstrant, 3. maj 2015.
Aktivista iz Tuzle, 11. maj 2015.
Zoran Ivančić, demonstrant, 14. maj 2015.
B. S., demonstrant iz Mostara, maj 2015.
Damir Arsenijević, profesor i demonstrant iz Tuzle, maj 2015.
Feđa Fajić, učesnik plenuma iz Mostara, maj 2015.
E. H., demonstrant iz Tuzle, maj 2015.
Zlatan Begić, demonstrant i univerzitetski profesor, maj 2015.
H. H., demonstrant, juni 2015.
Radnik iz komiteta u štrajku, juni 2015.

Novinari / aktivisti

- Masha Durkalić, novinarka i učesnica plenuma, 20. mart 2015.
Novinar iz Sarajeva i učesnik plenuma, april 2015.
N. A., novinarka i demonstrantkinja, 11. maj 2015.
Novinar *online* portala i učesnik plenuma, Mostar, maj 2015.

Predstavnici medija

- TV-novinar koji je izvještavao o protestima, 28 godina, 6. april 2015.
Ivana Crnogorac, BHT, 22. april 2015.

Adnan Krdžalić, Tuzlanski.ba, maj 2015.
Berislav Jurič, maj 2015.
Novinar *online* portala, Banja Luka, maj 2015.
Novinar *online* portala, Mostar, maj 2015.
Semir Mujkić, Žurnal.info, juni 2015.

Javni zvaničnici

Predrag Kojović, potpredsjednik Naše stranke, 20. april 2015.
Zoran Blagojević, izvršni direktor Socijaldemokratske partije BiH, 22. juli 2015.
Senad Šepić, član Parlamentarne skupštine BiH, 27. juli 2015.
Anto Domić, gradonačelnik Distrikta Brčko, august 2015.
Borislav Borenović, član Narodne skupštine Republike Srpske, august 2015.
Emir Suljagić, član Demokratske fronte, august 2015.
Pero Pavlović, glasnogovornik Vlade Hercegovačko-neretvanskoga kantona, august 2015.
Pero Nikić, glasnogovornik Hrvatske demokratske zajednice 1990, august 2015.
Slađan Ilić, predsjednik Skupštine Tuzlanskoga kantona, 29. august 2015.

Dodatno uredila: Sanela Hodžić

Autrice

MOJCA PAJNIK predaje na Fakultetu društvenih nauka Univerziteta u Ljubljani i naučna je saradnica za istraživanja pri Mirovnom institutu iz Ljubljane. Područja njenih istraživanja su državljanstvo, mediji, rasizam, migracije i rodne studije. Autorica je nekoliko knjiga, niza članaka i poglavlja u knjigama o državljanstvu, alternativnim i digitalnim medijima, rodnoj nejednakosti i migracijskim režimima. Gostuje kao predavač na Univerzitetu u Firenci, Centralnoevropskom univerzitetu u Budimpešti i Helsinškom univerzitetu.

SANELA HODŽIĆ magistrirala je iz oblasti rodni studija u Centru za interdisciplinarne studije Univerziteta u Sarajevu, a diplomirala je psihologiju. Radi kao koordinatorica istraživanja u Fondaciji za razvoj medija i civilnog društva “Mediacentar” u Sarajevu.

TIJANA CVJETIĆANIN je diplomirala na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu na Katedri za etnologiju i antropologiju. Radi kao koordinatorica istraživanja na projektu “Istinomjer”, koji se primarno bavi praćenjem i analizom ispunjavanja predizbornih obećanja političkih partija. Njena profesionalna i akademska interesovanja uključuju oblasti političke odgovornosti, građanskog aktivizma, novih tehnologija, analize medija, postkolonijalnih studija, rodni studija, ljudskih prava i antimilitarizma.

